

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MÜLKİ MƏCƏLLƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ KONSEPSİYASI

I. Ümumi xarakterli terminoloji, qrammatik və texniki düzəlişlər

- 1.1. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində (bundan sonra – **MM**) istifadə edilmiş, lakin hüquqi mənası aydın olmayan terminlərin müvafiq müddəanın mənasına (məqsədinə) uyğun olan və hüquq doktrinasında tanınan terminlərlə əvəz edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

Məsələn, 11.2-ci maddədə istifadə edilən “**insaf**” və “**mənəviyyat**” terminlərinin müvafiq olaraq “**vicdanlılıq**” və “**əxlaq**” terminləri ilə əvəz edilməsi nəzərdən keçirilməlidir.

Eyni şəkildə MM-in bir sıra maddələrində¹ mövcud olan “**ixtiyar**” sözünün “**hüquq**” sözü ilə əvəz edilməsi təklif edilir (belə dəyişikliklə normanın məzmununa xələl gətirildiyi hallar istisna olmaqla).

- 1.2. Bundan başqa, MM-in bir sıra normalarında eyni mənanı ifadə edən anlayışlar müxtəlif terminlərlə ifadə edilmişdir. Məsələn, MM-in müxtəlif hissələrində həm “**zərər**”, həm də “**ziyan**” anlayışlarından istifadə edilir. Lakin mülki qanunvericilikdə onların hansı şəkildə fərqləndirildiyi aydın deyil. Odur ki, müvafiq ifadələrin MM-də aydın şəkildə fərqləndirilməsi və ya eyni mənanı ifadə etdiyi halda onlardan yalnız birindən istifadə edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

Həmçinin MM-in bir sıra maddələrində² nəzərdə tutulmuş “**dövlət hakimiyyəti orqanları**” və “**yerli özünüdarə orqanları**” terminləri Məcəllənin digər maddələrində müvafiq olaraq “**dövlət orqanları**” və “**bələdiyyələr**” kimi istinad edilir.³ Hesab edirik ki, mövcud normayaratma texnikasının tələblərinə uyğun olaraq vahid terminlər kimi “**dövlət orqanı**” və “**bələdiyyə**” terminlərindən istifadə edilməsi məqsədəuyğundur.

Bəzi hallarda isə MM-də mülki hüquq münasibətlərinin subyektini kimi dövlət göstərməli olduğu halda, müvafiq normanın mətnində yanlış olaraq “**dövlət hakimiyyəti orqanına**” istinad edilir.⁴ Sonuncuların hüquq qabiliyyətinə malik olmadıqlarını nəzərə alaraq, həmin terminlərin “**dövlət**” termini ilə əvəz edilməsi məqsədəuyğundur.

Bundan əlavə, mülki hüquq münasibətlərinin iştirakçılarında istinad edilərkən MM-də hər hansı xüsusi səbəb olmadan müxtəlif terminlərdən istifadə olunur: “**mülki hüquq**

¹ Məsələn, 23.5-ci, 26.4-cü, 29.2-ci, 30.2-ci, 32.1-ci və s. maddələr.

² Məsələn, 19-cu maddə.

³ Məsələn, 109.13-cü maddə.

⁴ Məsələn, 5.2-ci, 17.1-cü və s. maddələrdə.

münasibətlərinin subyektləri”, “mülki hüquq subyektləri” və “mülki dövriyyənin iştirakçıları”. “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Qanununun (bundan sonra – **NHA KQ**) 25.5-ci və 56.0.2-ci maddələrinin, habelə normayaratma texnikasının tələblərinə uyğun olaraq vahid termin kimi Məcəllənin mətni üzrə müvafiq hallarda **“mülki hüquq subyektləri”** terminindən istifadə edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

- 1.3. MM-in bir sıra müddəalarında müxtəlif terminlər mənaları qarışdırılmaqla yanlış şəkildə istifadə edilir.

Məsələn, **“əmlak hüquqları”** və **“əşya hüquqları”** anlayışları MM-də bir çox yerdə yanlış istifadə edilmişdir. Nəzərə alınmalıdır ki, əşya hüquqları əmlak hüquqlarının bir növü olmaqla, mülkiyyət hüququnu və digər əşya hüquqlarını (girov, ipoteka, tikintiyə vərəsəlik hüququ, servitut, uzufrukt) özündə ehtiva edir. Əmlak hüquqları isə daha geniş olmaqla, əşya hüquqları ilə yanaşı həmçinin öhdəlik hüquqlarını (tələbləri), əqli mülkiyyət hüquqlarını və korporativ hüquqları ehtiva edir.

Eyni zamanda, mülki qanunvericilik normalarında **“qeyri-maddi nemətlər”** anlayışının təcrübədə qeyri-müəyyənlik yaratdığını və bir sıra hallarda **“şəxsi qeyri-əmlak hüquqları”** (“şəxsiyyət hüquqları”) termini ilə çaşdırıldığını nəzərə alaraq, həmin terminin dəqiqləşdirilməsi məqsədəuyğundur. Belə ki, MM-in 4-cü maddəsinin mənasına görə “qeyri-maddi nemətlər”in məzmunu özündə həmin nemətlərin iki növünü birləşdirir: (i) *əmlak dəyəri olan qeyri-maddi nemətlər* (bura daxil edilə bilər, məsələn, tələblər, əmlak dəyəri olan əqli mülkiyyət hüquqları və s) və (ii) *qeyri-əmlak dəyəri olan qeyri-maddi nemətlər*. Sonuncu kateqoriya əksər hallarda həmçinin “şəxsi qeyri əmlak hüquqları” (“şəxsiyyət hüquqları”) adlandırılır və buraya şəxsin özgəninkiləşdirilə bilməyən hüquq və azadlıqları (şərəf, ləyaqət, sağlamlıq və s) daxil edilir. Bu yanaşma yerli mülki hüquq nəzəriyyəsində də təsdiq olunur.⁵

Çaşqınlıq yaradan odur ki, “qeyri-maddi nemətlərin” yuxarıda qeyd olunan məzmununda başa düşülməsi, həmin terminin istifadə edildiyi bəzi mülki-hüquq normalarının⁶ mətnini məntiqsiz hala gətirir.

Nəzərə alınmalıdır ki, “qeyri-maddi nemətlər” anlayışına dair Konstitusiyaya Məhkəməsinin 31.05.2002-ci il tarixli qərarında ifadə edilmiş mövqe təcrübədə sözügedən məsələ ilə bağlı əlavə çaşqınlıqların yaranmasına səbəb olmuşdur. (Konstitusiyaya Məhkəməsinin yanaşmasına əsasən, “[...] vətəndaşa anadangəlmə və ya qanun əsasında ona məxsus olan qeyri-maddi nemətlərə aid (şərəf, ləyaqət, işgüzar nüfuz, şəxsi ailə sirri, hərəkət etmək

⁵ Məsələn, bax Sabir Allahverdiyev. Azərbaycan Respublikasının Mülki Hüquq Kursu, I cild, III nəşr, “Hüquq Yayın Evi”, 2018, s. 270-271.

⁶ Məsələn, 2.4-cü, 384.0.1-ci maddələr və s.

azadlığı, yaşayış yeri seçmə, ad hüququ, müəlliflik hüququ, sair şəxsi qeyri-əmlak hüquqlar və digər *maddi* nemətlər) hüquqlarını pozmaqla fiziki şəxsə mənəvi sarsıntı, iztirab verir.”).

Bundan başqa, MM-də məhkəməyə müraciət edilməsi ilə bağlı sənədlərin adları qarışdırılmaqla istifadə edilmişdir. Məsələn, bir sıra müddəalarda “**iddia ərizəsi**”, “**ərizə**” və ya “**iddia**” əvəzinə “**etiraz**”⁷, “**vəsətət**”⁸, “**şikayət**”⁹ və s. kimi ifadələr işlədilir.

Həmçinin, MM-in ayrı-ayrı normalarında nəzərdə tutulan “**vəzifə**” və “**öhdəlik**” anlayışlarının dəqiqləşdirilməsi və MM boyunca onların düzgün istifadəsi təmin edilməlidir. “Vəzifə” və “öhdəlik” anlayışlarının fərqi ilə əlaqədar aşağıdakıları qeyd edirik. MM-in maddələrinin ümumi təhlilinə və beynəlxalq hüquq doktrinasına əsasən “**öhdəlik**” iki mənada başa düşülür.¹⁰ Birinci (geniş) mənada “öhdəlik” kreditor və borclu arasında münasibəti, yəni (i) həm kreditorun digər tərəfdən nəyisə tələb etmək hüququnu, (ii) həm də borclunun nəyisə icra etmək vəzifəsini (icrası məcburi olan vəzifəsini) əhatə edir.¹¹ Birinci halda öhdəlik termini daha çox *münasibət* mənasında istifadə edilir. İkinci (dar) mənada isə “öhdəlik” anlayışı yalnız borclu tərəfindən nəyisə icra etmək vəzifəsini (yəni, geniş mənadakı yalnız ikinci elementi) ifadə edir. “**Vəzifə**” isə daha geniş məfhum olmaqla həm yuxarıda qeyd edilən dar mənada öhdəlikləri, habelə qeyri-müəyyən şəxslər dairəsinə ünvanlanan davranış standartlarını¹², məcburi icrası mümkün olmayan vəzifələri¹³, fidusiar vəzifələri¹⁴, əlavə vəzifələri (məsələn, borclunun məlumat vermək vəzifəsi)¹⁵ və s. əhatə edir.

⁷ Məsələn, 35.1-ci maddə.

⁸ Məsələn, 30.4-cü və 35.9-cu maddələr.

⁹ Məsələn, 48.2-ci maddə.

¹⁰ Məsələn, bax Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarının III.–1:102-ci maddəsinə dair kommentariyanın “A” bəndinə, https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf. p. 699-700, onlayn: 15.11.2025.

¹¹ MM-in 385.1-ci maddəsindəki “öhdəlik” anlayışı məhz bu mənada istifadə edilir.

¹² Məsələn, MM-in 5.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş vicdanlı davranış vəzifəsi.

¹³ Məsələn, vərəsələrin yerində olmayan vərəsəni axtarmaq vəzifəsi (MM-in 1300-ci maddəsi), satın alınan malın qüsurlu olması ilə bağlı satıcıya məlumat vermək vəzifəsi (MM-in 595.1-ci maddəsi), üçüncü şəxslər tərəfindən alıcıya qarşı alqı-satqı müqaviləsi icra edilənədək əmələ gəlmiş əsas üzrə əşyanın geri alınması barədə iddia qaldırılması hallarında alıcının satıcıyı həmin işdə iştiraka cəlb etmək vəzifəsi (MM-in 574.1-ci maddəsi) və s.

Bu cür vəzifənin icra edilməməsi nəticəsində vəzifəsini pozan şəxs “hüquqi əlverişsizliyə” məruz qalır, lakin vəzifəni icra etmədiyi üçün məsuliyyət daşımır və hər hansı bir zərərin əvəzinin ödənilməsi ondan tələb edilə bilməz. Məsələn, alıcı MM-in 574.1-ci maddəsinə uyğun olaraq üçüncü şəxslərin iddiaları ilə bağlı satıcıya məlumat vermək vəzifəsini icra etmədikdə, satıcı alıcıdan öz vəzifəsini icra etməsini tələb edə bilməz. Burada alıcının bu vəzifəni icra etməməsi sadəcə onunla nəticələnir ki, alıcı hüquqi əlverişsiz vəziyyətə düşür, çünki bu zaman satıcı alıcı qarşısında məsuliyyətdən azad edilir (MM-in 574.2-ci maddəsi).

¹⁴ Məsələn, MM-in 49.3-cü maddəsi.

¹⁵ MM-in 566-cı maddəsi.

Bu baxımdan MM-in normalarında yuxarıda qeyd edilən geniş və dar mənada öhdəlikdən bəhs edildiyi halda “öhdəlik” terminindən, digər vəzifə növlərindən, habelə bir neçə vəzifə növündən ümumi şəkildə bəhs edildiyi hallarda daha ümumi anlayış kimi çıxış edən “vəzifə” terminindən istifadə edilməsi təklif edilir.

- 1.4. MM-in bir sıra müddəalarında¹⁶ “**hərəkət(lər)**” terminindən istifadə edilir. Nəzərə alınmalıdır ki, həmin müddələrdə “hərəkət(lər)” dedikdə bir qayda olaraq “hərəkətsizlik” də ehtiva edilir. Bu baxımdan Konsepsiya boyu MM-dəki hər hansı müddəaya dəyişiklik və ya əlavələr edildikdə həmin normada istifadə edilən “hərəkət(lər)” termininin əgər bu, müvafiq maddənin mahiyyətinə və məqsədinə zidd deyildirsə, “hərəkətsizliyi” də əhatə etdiyi başa düşülməlidir.
- 1.5. Həmçinin, MM-in strukturunun NHA KQ-nin tələblərinə uyğunlaşdırılması məqsədilə Məcəllənin normalarından əvvəl **mündəricatın** verilməsi təmin edilməlidir.

¹⁶ Məsələn, MM-in 14.1-ci maddəsi.

II. Mülki hüquq sahəsində qanunvericilik (1-ci fəsil)

2.1. Maddə 1. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin məqsəd və vəzifələri

2.1.1. MM-in 1-ci maddəsində həmin Məcəllənin “**məqsədini**” və “**vəzifələrini**” təsbit edən müddəaların təkmilləşdirilməsi məqsəduyğun hesab edilir. Belə ki, Məcəllənin “məqsəd” və “vəzifələri” arasında hüquqi fərqi nədən ibarət olduğu aydın olmadığından, əksər ölkələrin qanunvericiliyində belə fərqləndirmənin aparılmadığından, habelə bu fərqləndirmənin hazırkı normayaratma texnikasına uyğun olmadığından təklif edilir ki, 1.1-ci maddə ilə 1.2-ci maddə “**Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin məqsədləri**” adı altında vahid maddədə birləşdirilsin.

2.1.2. MM-in 1.2-ci maddəsinə **nömrələnməmiş struktur elementlər** daxil edilmişdir. Hesab edirik ki, həmin elementlər normayaratma texnikasının tələbləri, habelə Məcəllənin digər müddələrinin yazılma texnikası (məsələn, 6-cı maddə) ilə uyğunluq təşkil etməsi üçün nömrələnməlidir.

2.1.3. Təklif olunan yeni redaksiya:

Maddə 1. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin məqsədləri

1.1. Bu Məcəllənin məqsədləri aşağıdakılardır:

1.1.1. üçüncü şəxslərin hüquqlarına xələl gətirmədən mülki dövriyyənin azadlığını onun iştirakçılarının bərabərliyi əsasında təmin etmək;

1.1.2. mülki hüquq subyektlərinin əmlak və qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləmək;

1.1.3. mülki hüquq subyektlərinin hüquqlarını və qanuni mənafələrini müdafiə etmək;

1.1.4. şəxslərə mənsub şəxsiyyət hüquqlarını qorumaq;

1.1.5. sahibkarlıq fəaliyyətini dəstəkləmək;

1.1.6. sərbəst bazar iqtisadiyyatının inkişafına şərait yaratmaq.”

2.1.4. *Alternativ olaraq*, Mülki Məcəllənin məqsədlərinin preambulada göstərilməsi nəzərdən keçirilə bilər (NHA KQ-nin 30.1 və 30.3-cü maddələrinə uyğun olaraq).

2.2. Maddə 2. Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyi

Ümumi qeydlər

2.2.1. Nəzərə alınmalıdır ki, normativ hüquqi aktlarla yanaşı, **normativ xarakterli aktlar** da mülki hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsində mühüm rola malikdir. Belə ki, Konstitusiya Məhkəməsinin, Mərkəzi Bankın və s. qurumların mülki münasibətlərlə bağlı bir sıra qərarları mövcuddur ki, onlar aid olduqları məsələlərlə bağlı məcburi xarakter daşıyır. Bununla əlaqədar, mülki hüquqi münasibətlərinin tənzimlənməsi zamanı normativ xarakterli aktların da tətbiq olunması ilə bağlı müddələrin MM-də əks etdirilməsi məqsədilə 2-ci maddənin adının dəyişdirilərək “**Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyi və mülki hüquq normalarını nəzərdə tutan digər hüquqi aktlar**” şəklində verilməsi və 2-ci

maddəyə normativ xarakterli aktlarla bağlı normaların əlavə edilməsi təklif edilir (bax Konsepsiyanın 2.2.6-cı bəndi).

2.2.2. MM-in 2-ci maddəsində bir neçə yerdə (2.3-cü, 2.4-cü və 2.5-ci maddələrdə) qüsurlu olaraq “**mülki qanunvericilik və başqa hüquqi aktlar**” ifadəsindən istifadə edilir. Bu ifadə mülki qanunvericilik aktları ilə yanaşı, özündə mülki hüquq normaları nəzərdə tutmayan bütün digər hüquqi aktları da əhatə edir. Bu isə müvafiq münasibətlərin tənzimlənməsi zamanı tətbiq olunmalı qanunvericiliyə dair qeyri-müəyyənliyə səbəb olur. Bu səbəbdən həmin maddələrdən “**və başqa hüquqi aktlar**” sözlərinin çıxarılması məqsədəuyğundur. Həmçinin 2.3-cü maddədə “mülki qanunvericilik” sözlərinin “bu Məcəllə” ilə əvəz edilməsi təklif edilir. Çünki 2.3-cü maddədə göstərilən münasibətləri tənzimləyən bir sıra sahəvi aktlar (məsələn, Ailə Məcəlləsi, əqli mülkiyyət qanunvericiliyi və s.) da mülki qanunvericiliyin tərkibinə daxildir. Bu səbəbdən həmin maddənin sonunda “mülki qanunvericilik” ifadəsindən istifadə edildiyi təqdirdə, sözügedən mülki hüquq sahələri mülki qanunvericiliyin dairəsindən əsassız çıxarılmış olur.

2.1-ci maddə üzrə

2.2.3. Mülki qanunvericiliyin dairəsini müəyyənləşdirən 2.1-ci maddə normayaratma texnikasının tələblərinə cavab vermədiyindən və MM-in mülki münasibətləri tənzimləyən sistemləşdirilmiş normativ hüquqi akt xarakterinə uyğun gəlmədiyindən həmin maddənin aşağıdakı redaksiyada verilməsi məqsədəuyğun hesab edilir:

“2.1. Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən, bu Məcəllədən və ona uyğun olan mülki hüquq normalarını nəzərdə tutan başqa normativ hüquqi aktlardan ibarətdir.”

2.2.4. Qeyd edilməlidir ki, təklif edilən redaksiyada MM-in 2.1-ci maddəsinin hazırkı mətnində mövcud olan “onların əsasında qəbul edilən” (yəni MM və digər qanunlar əsasında qəbul edilən) ifadəsi ona görə çıxarılmışdır ki, MM-dən əvvəl qəbul edilmiş və hazırda qüvvədə olan mülki hüquq normaları nəzərdə tutan bir sıra normativ hüquqi aktlar mövcuddur və həmin ifadənin saxlanması müvafiq aktların mülki qanunvericiliyin dairəsindən kənar qalmasına gətirib çıxara bilər.

2.2.5. Eyni zamanda, yuxarıda qeyd edilən redaksiyaya “**normativ xarakterli aktlar**” ona görə daxil edilməmişdir ki, mövcud normayaratma təcrübəsinə əsasən “qanunvericilik” ifadəsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 148-ci maddəsinin I hissəsinə və NHA KQ-nin 1.0.2-ci maddəsinə uyğun olaraq qanunvericilik aktlarının, yəni Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemini təşkil edən normativ hüquqi aktların məcmusu kimi başa düşülür. Bu səbəbdən “normativ xarakterli aktların” mülki qanunvericiliklə bağlı maddənin təklif olunan yeni redaksiyasının mətninə daxil edilməsi müvafiq konstitusion normalarının tələbinin pozuntusu kimi qiymətləndirilə bilər.

Qanundan aşağı qüvvəli normativ hüquqi aktlar və normativ xarakterli aktların tətbiqi xüsusiyyəti ilə bağlı yeni 2.1-1-ci maddənin əlavə edilməsi

2.2.6. Həmçinin, aşağıdakı redaksiyada 2.1-1-ci maddənin əlavə edilməsi təklif olunur:

“2.1-1. Qanundan aşağı hüquqi qüvvəyə malik normativ hüquqi aktlarda, habelə normativ xarakterli aktlarda (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin qərarları istisna olmaqla) mülki hüquq normaları bu Məcəllə və digər qanunlarla nəzərdə tutulmuş hallarda və hədlərdə müəyyən edilə bilər.

2.2.7. Qeyd edilən maddə normativ xarakterli aktların mülki hüququn mənbəyi kimi təsbit edilməsi, habelə qanundan aşağı qüvvəli aktların və normativ xarakterli aktların qəbul edilməsi ilə əlaqədar Konstitusiyanın 94-cü maddəsi ilə uyğunluğun təmin edilməsi məqsədilə daxil edilmişdir. Belə ki, mülki hüquq məsələləri ilə bağlı ümumi qaydaların müəyyən edilməsi Konstitusiyanın 94-cü maddəsinin I hissəsinin 10-13-cü bəndlərinə uyğun olaraq Milli Məclisin səlahiyyətinə aid edilmişdir. Digər qurumlar (məsələn, Nazirlər Kabineti, Mərkəzi Bank və s.) yalnız müstəsna hallarda (Milli Məclis tərəfindən qəbul edilən qanunlarda nəzərdə tutulduğu hallarda və hədlərdə) mülki hüquq normaları müəyyənləşdirən aktlar qəbul edə bilərlər.

2.2.8. Məsələn, MM-in 100.2-ci maddəsinə əsasən, qapalı səhmdar cəmiyyətinin iştirakçılarının sayı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (*Nazirlər Kabineti*) tərəfindən müəyyənləşdirilmiş həddi keçməməlidir, əks halda o, bir il ərzində açıq səhmdar cəmiyyətinə çevrilməli, bu müddət bitdikdən sonra isə, əgər onların sayı azaldılıb müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (*Nazirlər Kabineti*) tərəfindən müəyyənləşdirilmiş həddə endirilməzsə, məhkəmə qaydasında ləğv edilməlidir. Müvafiq maddədə Nazirlər Kabinetinə edilən istinad “bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hal” anlayışını ifadə edir, qapalı səhmdar cəmiyyətinin iştirakçılarının sayının həddinin müəyyən edilməsi isə “bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş həddi” göstərir, yəni Nazirlər Kabineti öz qərarında yalnız “qapalı səhmdar cəmiyyətinin iştirakçılarının sayının həddini müəyyən etməli, həmin məsələdən kənar hər hansı qayda nəzərdə tutmamalıdır. Digər bir misal kimi MM-in 403-1.2-ci maddəsinə göstərmək olar. Həmin maddəyə əsasən, törəmə maliyyə alətlərinin standartlaşdırılmış formada fond birjası vasitəsilə yerləşdirilməsi və tədavülü qaydası *Mərkəzi Bank* tərəfindən müəyyən edilir. Maddədə Mərkəzi Banka istinad “bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hal” kimi çıxış edir, “törəmə maliyyə alətlərinin standartlaşdırılmış formada fond birjası vasitəsilə yerləşdirilməsi və tədavülü qaydası” ifadəsi isə Mərkəzi Bankın tənzimləyəcəyi məsələnin məhdud dairəsini (həddi) müəyyənləşdirir.

2.2.9. Təklif edilən 2.1-1-ci maddənin mətnində Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarları ilə bağlı istisna ona görə verilmişdir ki, həmin qərarların normativ xarakterli aktlar kimi hüquqi qüvvəsi xüsusiyyəti. Belə ki, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyaya Qanununun 4.4-cü maddəsinə əsasən, normativ xarakterli aktların normativ hüquqi aktlara zidd olmaması ilə bağlı ümumi qayda müəyyən edilsə də, Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarları

üçün istisna müəyyən edilmişdir. Çünki Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı ölkə qanunlarını və digər normativ hüquqi aktları qüvvədən salmaq gücünə malikdir (Konstitusiyanın 130-cu maddəsinin X hissəsi). Bu baxımdan Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarının hüquqi qüvvəsi hətta qanunlardan üstün hesab oluna bilər. Bu səbəbdən hesab edilir ki, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarları mülki hüququn ayrıca və xüsusi mənbələrindən biri kimi çıxış edir və təklif olunan 2.1-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydadan kənara çıxır.

2.2-ci maddə üzrə

2.2.10. Mülki qanunvericiliklə tənzimlənən münasibətləri daha əhatəli və sadə formada təsbit etmək məqsədilə, həmin münasibətləri sadalayan 2.2-ci maddənin aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif edilir:

"2.2. Mülki qanunvericilik tərəflərin bərabərliyinə və iradə sərbəstliyinə əsaslanan əmlak və qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləyir."

Burada "**əmlak münasibətləri**" dedikdə, iqtisadi dəyəri olan istənilən obyektlər (əşyalar, tələblər və ya sair hüquqlar) barəsində münasibətlər nəzərdə tutulur. "**Qeyri-əmlak münasibətləri**" dedikdə isə iqtisadi dəyəri olmayan obyektlər, o cümlədən şəxsiyyət hüquqlarının müdafiəsi və həyata keçirilməsi (əgər bu münasibətlərin mahiyyətindən ayrı qayda irəli gəlmirsə) ilə bağlı münasibətlər başa düşülür.

2.3-cü maddə üzrə

2.2.11. MM-nin 2.3-cü maddəsinin əsas məqsədi xüsusi hüquq sahəsinə aid olan bir sıra münasibətlərin ilk növbədə sahəvi qanunvericilik aktları ilə tənzimləndiyinin və Mülki Məcəllənin həmin münasibətlərə yalnız subsidiar olaraq tətbiq olunduğunun göstərilməsidir. Bununla əlaqədar qeyd olunmalıdır ki, həmin normada xüsusi hüquq sahəsinə aid olduğu göstərilən bəzi münasibətlər – **təbii ehtiyatlardan istifadə və ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı münasibətlər** – mahiyyət etibarilə, publik (ümumi) hüquq sahəsinə aid olduğundan, onların sözügedən maddənin mətnində əks etdirilməsi məqsədəuyğun hesab edilmir (belə ki, publik hüquq sahəsinə aid olan münasibətlərə mülki qanunvericiliyin tətbiqi məsələsi MM-nin 2.5-ci maddəsi ilə ayrıca tənzimlənir).

2.2.12. Bununla yanaşı, torpaq qanunvericiliyi ilə tənzimlənən torpaq münasibətləri xüsusi hüququn predmetinə daxil olduğundan, bu münasibətlərin maddənin birinci hissəsində ayrıca qeyd olunması zəruri hesab edilir.

2.2.13. Həmçinin, qeyd edilməlidir ki, maddədə əqli mülkiyyət münasibətlərindən yalnız "**müəlliflik hüququ və əlaqədar hüquqlar**" ilə bağlı münasibətlər nəzərdə tutulmuşdur, bu isə digər əqli mülkiyyət münasibətlərini (patent, əmtəə nişanı və s. ilə əlaqədar) əhatə etmir. Bunun təmin edilməsi üçün maddənin mətnində "müəlliflik hüququ və əlaqədar hüquqlar ilə bağlı

münasibətlər” sözlərinin “əqli mülkiyyət hüquqları ilə bağlı münasibətlər” sözləri ilə əvəz edilməsi məqsədəuyğundur.

2.2.14. Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq, MM-in 2.3-cü maddəsinin aşağıdakı redaksiyada verilməsi məqsədəuyğundur:

“2.3. Ailə, əmək və torpaq münasibətləri, habelə əqli mülkiyyət hüquqları ilə bağlı münasibətlər, əgər sahəvi qanunvericilikdə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, bu Məcəllə ilə tənzimlənir.”

2.4-cü maddə üzrə

2.2.15. Bununla yanaşı, MM-in 2.4-cü maddəsində insan hüquq və azadlıqlarına münasibətdə istifadə edilən “özgəninkiləşdirilməyən” sözünün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası¹⁷ və insan hüquqları sahəsində beynəlxalq müqavilələrə¹⁸ uyğun olaraq “ayrılmaz” sözü ilə əvəz edilməsi təklif edilir.

2.3. Maddə 2-1. Mülki qanunvericiliyin tətbiqi (təklif)

2.3.1. MM-in mövcud redaksiyasında mülki hüquq normalarının tətbiqi üsulu ilə bağlı aydın qayda təsbit edilməmişdir. Belə bir normanın MM-də nəzərdə tutulmaması bir sıra hallarda hüquq normalarının yanlış tətbiq olunmasına səbəb olur. Belə ki, bəzən hüquq tətbiqetmə subyektləri normaları tətbiq edərkən normanın mətnində birbaşa yazılanlarla məhdudlaşır və normanı təfsir etməklə onun həqiqi mənasını müəyyən etməyə çalışmırlar (belə yanaşma hər hansı normativ göstərişin olmaması ilə əsaslandırılır). Bu cür mövqe doktrinal yanaşmalara¹⁹ və inkişaf etmiş xarici yurisdiksiyaların təcrübəsinə²⁰ uyğun gəlmədiyindən, müvafiq məsələ ilə əlaqədar MM-ə aşağıdakı məzmununda yeni maddənin əlavə edilməsi təklif edilir:

“Maddə 2-1. Mülki qanunvericiliyin tətbiqi

Mülki hüquq normaları onların mətninə və təfsiri nəticəsində müəyyən edilmiş həqiqi mənasına uyğun olaraq tətbiq edilir.”

¹⁷ Konstitusiyanın 24-cü maddəsinin II hissəsi.

¹⁸ “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” və “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktların preambulası (“inalienable rights”),

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> onlayn: 25.05.2026

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> onlayn: 25.05.2026.

¹⁹ Məsumə Məlikova, Hüquq nəzəriyyəsi. Dərslik. Üçüncü nəşr. Bakı, “Elm və təhsil”, 2023, s.286.

²⁰ Möllers, Legal Methods, C.H.Beck, 2020, p.110-112, 115-118.

2.3.2. Qeyd edilməlidir ki, təklif edilən maddənin hazırlanmasında xüsusilə Türkiyə²¹ və İsveçrənin²² qanunvericilik təcrübəsindən istifadə edilmişdir. Maddəyə əsasən, hüquq norması onun həqiqi mənasına uyğun tətbiq edilməlidir. Bunun üçün yalnız onun hərfi mənasının nəzərə alınması yetərli deyil və müvafiq təfsir metodlarından (məsələn, qrammatik, teleoloji, sistematik, tarixi və hüquq doktrinasında tanınan digər metodlar) istifadə edilməklə normanın təfsir olunması tələb olunur.

2.4. Maddə 4. Mülki hüquq münasibətlərinin obyektləri

2.4.1. Nəzərə alınmalıdır ki, MM ilə tənzimlənən münasibətlərin dairəsi həmin Məcəllənin 2.2-ci maddəsində müəyyən edilmişdir. MM-in 4-cü maddəsində isə mülki hüquq münasibətlərinin obyektləri təsbit olunur. Hesab olunur ki, normativ hüquqi aktda yalnız onun tənzimlədiyi münasibətlərin dairəsinin göstərilməsi praktiki əhəmiyyətə malikdir, həmin münasibətlərin obyektləri (yəni, mülki hüquq münasibətlərinin subyektlərinin fəaliyyətinin predmeti) ilə bağlı məsələlər isə əsasən nəzəri müzakirələr üçün əhəmiyyətli olduğundan əksər hallarda normativ hüquqi aktların mətninə daxil edilmir.

2.4.2. Qeyd olunanlar həmçinin Azərbaycan hüquq doktrinasında da öz dəstəyini tapır.²³ Eyni zamanda, əksər inkişaf etmiş xarici yurisdiksiyaların təcrübəsində də, mülki qanunvericilik aktlarında mülki-hüquq münasibətlərinin obyektlərinin sadalanması hallarına rast gəlinir.

2.4.3. Bununla əlaqədar, mümkün çəşqinliqlərin aradan qaldırılması, habelə Məcəllənin mətninin sadələşdirilməsi məqsədilə MM-in 4-cü maddəsinin çıxarılması təklif olunur.

2.5. Maddə 5. Mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri

5.1-ci maddə üzrə

2.5.1. Fiziki və hüquqi şəxslərin sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olub-olmaması ilə əlaqədar bölgüsü onların mülki hüququn subyektləri hesab edilməsi baxımından əhəmiyyət kəsb etmədiyi üçün 5.1-ci maddədəki **“İstər sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan, istərsə də məşğul olmayan”** ifadəsi lüzumsuzdur. Bu səbəbdən 5.1-ci maddənin redaksiyasının aşağıdakı kimi verilməsi təklif edilir:

“5.1. İstənilən fiziki və hüquqi şəxslər mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri ola bilərlər.”

2.5.2. Qeyd edilməlidir ki, Konsepsiya sənədinin müzakirələri zamanı bu normanın redaksiyasının **“5.1. İstənilən fiziki və hüquqi şəxslər, habelə qanunla nəzərdə tutulan digər şəxslər mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri ola bilərlər.”** şəklində verilməsi müzakirə olunurdu. Həmin redaksiyada “qanunla nəzərdə tutulan digər şəxslər” dedikdə, hüquqi şəxslər olmayan,

²¹ Türkiyə Mülki Qanununun 1-ci maddəsi, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> onlayn: 15.11.2025.

²² İsveçrə Mülki Məcəlləsinin 1-ci maddəsi, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en onlayn: 15.11.2025.

²³ Sərvər Süleymanlı. Mülki hüququn əsasları. Amade Group yayınları, Bakı, 2023, s. 91.

lakin qanunvericiliklə mülki hüquq və vəzifələrə malik ola bilən təşkilatlar (şəxslər birliyi) nəzərdə tutulurdu. Müvafiq şəxslərə misal olaraq yaşayış binasının tərkib hissələrinin mülkiyyətçilərinin yığıncağını (və ya çoxmənzilli binanın sahə mülkiyyətçiləri), hüquqi şəxsin təsis yığıncağını, həmkarlar ittifaqı təşkilatını, əmək kollektivini, bələdiyyələrin məhəllə komitələrini, ailə kəndli təsərrüfatlarını, paylı investisiya fondlarını və s. göstərmək olar. Lakin işçi qrupun müzakirələri nəticəsində müvafiq şəxslərə münasibətdə yalnız istisna hallarda müəyyən mülki hüquq və vəzifələrin təsbit edildiyi nəzərə alınmaqla, ümumi normada onların hüquq subyekti kimi göstərilməsi məqsədəuyğun hesab edilmədi.

5.2-ci maddə üzrə

- 2.5.3. Bundan başqa, dövlət hakimiyyəti orqanları mülki hüquq münasibətlərində öz adlarından deyil, dövlətin adından çıxış etdiklərindən 5.2-ci maddədə nəzərdə tutulan “**dövlət hakimiyyəti orqanları**” termininin “**dövlət**” termini ilə, həmçinin bu Konsepsiyanın 1.2-ci bəndində yazılanları nəzərə almaqla “**yerli özünüdarə orqanları**” termininin “**bələdiyyələr**” termini ilə əvəz edilməsi məqsədəuyğundur.

5.3-cü maddə üzrə

- 2.5.4. Məcəllənin 5.3-cü maddəsi **vicdanlılıq prinsipinin** tələblərindən birini özündə əks etdirir və onun məzmunu 5-ci maddənin mahiyyətinə uyğun gəlmir. Bununla əlaqədar 5.3-cü maddənin 5-ci maddədən çıxarılması və məzmunu təkmilləşdirilməklə vicdanlılıq prinsipinə dair təklif edilən yeni 6-1-ci maddənin tərkibinə daxil edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir (bax Konsepsiyanın 2.7-ci bəndi).

2.6. Maddə 6. Mülki qanunvericiliyin prinsipləri

6.1-ci maddə üzrə

- 2.6.1. Mülki hüququn ümumi prinsiplərindən olan **vicdanlılıq** 5.3-cü maddədə qismən tənzimlənsə də, prinsip kimi MM-in 6.1-ci maddəsindəki siyahıda öz əksini tapmamışdır. Bu səbəbdən 6.1-ci maddədə nəzərdə tutulan prinsiplərin siyahısına “**vicdanlılıq prinsipi**”nin əlavə edilməsi məqsədəuyğundur. Bu prinsiplə bağlı hüquqi tənzimləmənin geniş olduğunu nəzərə alaraq, onunla əlaqədar normaların **ayrıca maddədə** verilməsi məqsədəuyğun hesab edilir (bax təklif edilən yeni 6-1-ci maddəyə və onunla bağlı izahlara).
- 2.6.2. Bundan başqa, MM-də nəzərdə tutulan prinsiplərin siyahısına “**əxlaqlı davranış**” **prinsipinin** əlavə edilməsi məqsədəmüvafiq hesab edilir.

Belə ki, mülki qanunvericilikdə bir sıra kontekstlərdə əxlaq tələblərindən bəhs edilir. Məsələn, əqdlərlə əlaqədar (351.5-ci maddə), mülki hüquqların müdafiəsi kontekstində (18-ci maddə (məsələn, şəxsen icra edilməli olan öhdəlikləri nəzərdə tutan müqavilələr üzrə naturada icranın tələb edilməsinin bir qayda olaraq yolverilməzliyi)) və s.

Hesab edilir ki, davranışın əxlaq tələblərinə uyğunluğu ilə bağlı bu cür tələblər Qədim Roma hüququnda mövcud olan “*contra bonos mores*” prinsipindən irəli gəlir və əksər ölkələrin qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuşdur.²⁴ Məsələn, Almaniya²⁵, Rusiya²⁶, İsveçrə²⁷ və s. mülki qanunvericiliyində əqdlərin əxlaq tələblərinə zidd olması onların etibarsızlığı əsaslarından biri kimi müəyyən edilmişdir.

Alman mülki qanunvericiliyində əxlaq (*gute Sitten*) tələblərinə uyğun olmayan əqdlərin məzmununa həmçinin başqasının çətin vəziyyətindən, təcrübəsizliyindən, ağlabatan mühakimə qabiliyyətinin olmaması və ya iradəsinin əhəmiyyətli dərəcədə zəifliyindən sui-istifadə edərək öhdəliyin icrası müqabilində özünə və ya üçüncü şəxsə icra ilə açıq-aydın qeyri-mütənasib olan maddi üstünlüklərin vəd edilməsinə və ya bu cür maddi üstünlüklərin verilməsinə səbəb olan əqdlər də daxil edilmişdir.²⁸ Alman hüquq doktrinasına görə, davranışın əxlaq tələblərinə uyğunsuzluğu şəxsin müvafiq hüquq münasibətindəki tərəf müqabilinə (kontragentə), üçüncü şəxslərə və cəmiyyətə münasibətdə ifadə oluna bilər.²⁹ Alman hüquq doktrinasında həmçinin əxlaq qaydalarına uyğunluqla bağlı tələblər ictimai qaydaya (*public policy*) uyğunluq tələbləri ilə eyniləşdirilir.³⁰ Bundan başqa, əxlaq qaydalarına uyğunluq tələblərinin tətbiqi ilə bağlı qeyd edilir ki, hakimin əxlaq baxışları bu tələblərin tətbiqinə nüfuz etməməlidir.³¹ Belə tələblərə yalnız müstəsna hallarda istinad edilə bilər. Belə ki, əxlaq qaydalarına ziddiyyət yalnız o halda tətbiq oluna bilər ki, davranış qanunla birbaşa qadağan edilməsə də, cəmiyyətdə qəbul olunmuş etik baxışlarla insanda

²⁴ Reinhard Zimmermann. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition/ Juta & Co Ltd, Cape Town, Weton and Johannesburg, 1990, p. 706.

²⁵ Almaniya Mülki Məcəlləsinin 138-ci maddəsinin 1-ci bəndi. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0418 onlayn: 16.11.2025.

²⁶ Rusiya Mülki Məcəlləsinin 169-cu maddəsi. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/e07ca6ef7b62d9ea380b89916ebf95aefdce5a57/ onlayn: 15.11.2025.

²⁷ İsveçrə Öhdəliklər Məcəlləsinin 20-ci maddəsinin 1-ci bəndi. https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/27/317_321_377/en onlayn: 15.11.2025.

²⁸ Almaniya Mülki Məcəlləsinin 138-ci maddəsinin 2-ci bəndi. Həmin bənddəki “xüsusən” (*insbesondere*) ifadəsi müvafiq əqdlərin 1-ci bənddəki əqdlərin dairəsinə daxil olduğunu deməyə əsas verir. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0418 onlayn: 16.11.2025.

²⁹ Basil S Markesinis, Hannes Unberath and Angus C Johnston. The German Law of Contract: A Comparative Treatise/ Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2006, p. 254.

³⁰ Reinhard Zimmermann. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition/ Juta & Co Ltd, Cape Town, Weton and Johannesburg, 1990, p. 706. Həmçinin bax Basil S Markesinis, Hannes Unberath and Angus C Johnston. The German Law of Contract: A Comparative Treatise/ Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2006, p. 254.

³¹ Basil S Markesinis, Hannes Unberath and Angus C Johnston. The German Law of Contract: A Comparative Treatise/ Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2006, p. 253.

daxili skandal (sarsıdıcı təsir) yaradacaq dərəcədə uyğunsuzluq təşkil etsin.³² Həmin qaydaların tətbiqi zamanı müvafiq davranışın “ağlabatan insan tərəfindən əxlaqi davranış sayılıb-sayılmaması” nəzərdən keçirilməlidir.³³

Ümumi hüquq sistemində əxlaq tələbləri müqavilə hüququ kontekstində tətbiq edilən “*unconscionability*” (“*unconscionable dealing*”) doktrinasında öz əksini tapır. Həmin doktrinaya əsasən, bağlandığı vaxt *unconscionable* hesab olunan müqavilə və ya şərt etibarsızdır.³⁴ *Unconscionability* - müqavilə tərəflərindən birinin ağlabatan seçim etmək imkanına malik olmadığı (*an absence of meaningful choice*) və müqavilənin digər tərəfinin xeyrinə açıq-aşkar əsassız əlverişli şərtlər (*unreasonably favorable terms*) müəyyən edildiyi halda mövcud olur.³⁵

Müqavilə hüququnda əxlaq prinsipini təsbit edən normalar həmçinin Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarında (II.-7:207-ci maddə) və UNİDROİT 2016 qaydalarında (3.2.7-ci maddə) öz əksini tapmışdır.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə almaqla, MM-in 6.1-ci maddəsində göstərilən prinsiplərin siyahısında “**əxlaqlı davranış**”ın ayrıca prinsip kimi nəzərdən keçirilməsi məqsədemüvafiq hesab edilir.

“*Vicdanlılıq*” və “*əxlaq tələbləri*”nin fərqi ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, əxlaq qaydaları obyektiv xarakter daşımaqla cəmiyyətdə qəbul edilmiş ümumi dəyərlərə söykənsə, vicdanlılıq daha çox subyektiv xarakter daşımaqla mülki hüquq subyektinin iştirak etdiyi mülki münasibətlərdə davranış standartını təsbit etməklə, onun digər tərəfə münasibətdə dürüstlüyünü, açıqlığını, habelə digər tərəfin maraqlarına hörmət etməsi ilə bağlı tələbləri ehtiva edir. Nəzərə alınmalıdır ki, vicdanla əxlaq anlayışları bir sıra hallarda kəşifir. Vicdansız davranış bir qayda olaraq, əxlaqa uyğun olmayan davranış kimi qiymətləndirilir. Lakin bir sıra hallarda davranışın özü subyektiv cəhətdən vicdanlı olsa da, əxlaqa zidd hesab olunur.

Məsələn, Alman mülki hüququnda müəyyən hallarda kredit müqaviləsi əxlaqa zidd hesab edilir. Belə ki, kredit müqaviləsində qeyd edilən faiz dərəcəsi bazar faiz dərəcəsindən

³² Reinhard Zimmermann. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*/ Juta & Co Ltd, Cape Town, Wetton and Johannesburg, 1990, p. 706.

³³ Basil S Markesinis, Hannes Unberath and Angus C Johnston. *The German Law of Contract: A Comparative Treatise*/ Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2006, p. 253.

³⁴ Məsələn, bax ABŞ-ın Vahid Kommersiya Məcəlləsinin (UCC) 2-302(1)-ci maddəsinə (“*If the court as a matter of law finds the contractor any clause of the contract to have been unconscionable at the time it was made the court may refuse to enforce the contract, or it may enforce the remainder of the contract without the unconscionable clause, or it may so limit the application of any unconscionable clause as to avoid any unconscionable result*”). <https://www.law.cornell.edu/ucc/2/2-302> onlayn: 15.11.2025.

³⁵ Farnsworth on contracts/ E.Allan Farnsworth - 2nd ed., Volume I, Aspen Law & Business, 1998, p. 557, 562.

yüksək olduğu halda həmin müqavilə əxlaqa zidd hesab edilir və beləliklə etibarsızdır.³⁶ Digər bir misal isə yaxın qohumların zaminliyi məsələsidir. Belə ki, Alman hüququnda məhkəmələr tərəfindən formalaşdırılmış hüquqi mövqeyə əsasən, zaminlik müqavilələrində zaminin borclu ilə yaxın qohumluq münasibətlərinin mövcudluğu kreditora münasibətdə əxlaqa zidd davranış hesab edilir.³⁷ Alman Ali Məhkəməsinin (*Bundesgerichtshof*) mövqeyinə əsasən, bunun əsasında borclu ilə zamin arasında olan emosional bağ durur.³⁸ Belə bir emosional bağın övladlar və valideynlər, ər-arvad, bacı-qardaş və həmçinin nişanlılar arasında olması təsdiq edilir.³⁹

6.2-ci maddə üzrə

- 2.6.3. Məcəllənin 6.2-ci maddəsinin birinci cümləsində *mülki hüquq subyektlərinin iradə sərbəstliyi prinsipinin* (dispozitivlik prinsipinin) əsas qaydalarından biri öz əksini tapmışdır. Bununla belə nəzərə alınmalıdır ki, həmin maddədə bir sıra qeyri-dəqiq məqamlar olduğundan, həmin maddənin mətninin təkmilləşdirilməsi zərurət vardır. Belə ki, mülki hüquq subyektləri mülki hüquqları yalnız maddədə qeyd edildiyi kimi “**öz mənafeləri**” üçün deyil, digər şəxslərin mənafeyi üçün də həyata keçirə bilərlər. Bu səbəbdən müvafiq ifadənin maddənin mətnindən çıxarılması məqsədəuyğundur.
- 2.6.4. Həmçinin, Konsepsiyanın 1.2-ci bəndi nəzərə alınmaqla, “fiziki və hüquqi şəxslər” termininin “mülki hüquq subyektləri” termini ilə əvəz edilməsi məqsədəuyğundur.
- 2.6.5. Göstərilənlərə əsasən, habelə MM-in ləğv edilmiş 15.1-ci maddəsində əvvəllər nəzərdə tutulmuş oxşar qaydanın bəzi təkmil elementləri nəzərə alınmaqla, 6.2-ci maddənin birinci cümləsinin aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif olunur:

“Mülki hüquq subyektləri onlara mənsub mülki hüquqları, o cümlədən onları müdafiə etmək hüququnu öz iradələrinə uyğun olaraq həyata keçirirlər.”

6.3-cü maddə üzrə

- 2.6.6. MM-in 6.3-cü maddəsinin hazırkı redaksiyasında sadalanan zəruri hallarda mülki hüquqların yalnız qanunla məhdudlaşdırılmasının mümkünlüyü öz əksini tapmışdır. Lakin qeyd olunmalıdır ki, müvafiq məsələ artıq Konstitusiyaya ilə əhatə olunmuşdur.⁴⁰

³⁶ Grüneberg/Ellenberger, BGB § 138 II, Rn. 25 – Almaniya Mülki Məcəlləsinin Kommentariyası (əvvəlki Palandt), 83. Auflage 2024, C.H. Beck, München.

³⁷ Grüneberg/Ellenberger, BGB § 138 II, Rn. 24, 38 – Almaniya Mülki Məcəlləsinin Kommentariyası (əvvəlki Palandt), 83. Auflage 2024, C.H. Beck, München.

³⁸ Grüneberg/Ellenberger, BGB § 138 II, Rn. 38 – Almaniya Mülki Məcəlləsinin Kommentariyası (əvvəlki Palandt), 83. Auflage 2024, C.H. Beck, München.

³⁹ Grüneberg/Ellenberger, BGB § 138 II, Rn. 38 – Almaniya Mülki Məcəlləsinin Kommentariyası (əvvəlki Palandt), 83. Auflage 2024, C.H. Beck, München.

⁴⁰ Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin II hissəsi.

Konsepsiyada MM-in 2-ci maddəsi ilə bağlı qeyd olunduğu kimi, mülki hüquq məsələləri ilə bağlı ümumi qaydaların müəyyən edilməsi Konstitusiyanın 94-cü maddəsinə uyğun olaraq Milli Məclisin səlahiyyətinə aid edilmişdir. Bu baxımdan mülki hüquqların məhdudlaşdırılması ilə bağlı qaydalar da yalnız qanunla müəyyənləşdirilə bilər.

- 2.6.7. Beləliklə, MM-in 6.3-cü maddəsinin məzmunu artıq Konstitusiya ilə əhatə edildiyindən və MM-in 2-ci maddəsi ilə bir daha təsdiq edildiyindən MM-in 6.3-cü maddəsinin hazırkı redaksiyasının çıxarılması və həmin maddənin yeni redaksiyasında mülki hüquq normalarının dispoitiv və imperativ qaydada şərh ilə bağlı aydın qaydaların müəyyən edilməsi daha məqsədəuyğundur.
- 2.6.8. Belə ki, mülki hüquq “tərəflərin iradə sərbəstliyi” və “müqavilə azadlığı” kimi fundamental prinsiplərə əsaslandığından mülki hüquq normalarının şərh zamanı onların dispoitivliyi prezumpsiyası əsas tutulmalıdır.⁴¹ Yeni mülki hüquq normaları qrammatik cəhətdən göstəriş xarakterli olsa da və onda dispoitiv qeyd-şərt nəzərdə tutulmasa da, hər bir halda imperativ kimi təfsir edilməməlidir. Normanın imperativ təfsir edilməsi tərəflərin iradə sərbəstliyinin məhdudlaşdırılmasıdır ki, buna yalnız xüsusi əhəmiyyətli konstitusion hüquqların və dəyərlərin qorunması məqsədilə yol verilə bilər.⁴²
- 2.6.9. Mülki hüquq normaları ilk növbədə o halda imperativ sayıla bilər ki, həmin normada **açıq-aşkar qadağa** müəyyən edilsin⁴³ (məsələn, ... razılaşmalar əhəmiyyətsizdir (573.2-ci maddə), ... qadağandır, ... qüvvəsi yoxdur (687-ci maddə), ... yol verilmir (719.4-cü maddənin ikinci cümləsi) şəklində və s.).
- 2.6.10. Digər hallarda mülki hüquq normaları onlarda nəzərdə tutulan göstərişlərin məqsədləri müəyyən edilməklə şərh edilməlidir. Əgər həmin normativ göstərişin məqsədinin üstün konstitusion dəyərlərin (məsələn, insan hüquq və azadlıqlarının, ictimai qaydanın) müdafiəsi olduğu müəyyən edildikdə sözügedən norma imperativ norma kimi təfsir edilə bilər.
- 2.6.11. Beləliklə, mülki hüquq normaları ilə bağlı ümumi dispoitivlik prezumpsiyası mövcud olsa da, MM-də bu məsələ aydın şəkildə təsbit edilmədiyindən 6.3-cü maddənin aşağıdakı yeni redaksiyada verilməsi təklif edilir:

⁴¹ Hans Cristoph Grigoleit. Mandatory Law: Fundamental Principles/ 2011, p. 1.

https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID1950670_code1563941.pdf?abstractid=1950670&mirid=1 onlayn: 15.11.2025.

⁴² Bax Rusiya Federasiyası Ali Arbitraj Məhkəməsi Plenumunun 14.03.2014-cü il tarixli, 16 nömrəli “Müqavilə azadlığı və onun hədləri”nə dair qərarının 3-cü bəndinə.

⁴³ Bax Rusiya Federasiyası Ali Arbitraj Məhkəməsi Plenumunun 14.03.2014-cü il tarixli, 16 nömrəli “Müqavilə azadlığı və onun hədləri”nə dair qərarının 2-ci bəndinə,

Həmçinin bax Hans Cristoph Grigoleit. Mandatory Law: Fundamental Principles/ 2011, p. 1

https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID1950670_code1563941.pdf?abstractid=1950670&mirid=1 onlayn: 15.11.2025.

“6.3. Mülki hüquq normalarının təfsiri zamanı onların dispoitivliyi ehtimal olunur. İnsanın ayrılmaz hüquq və azadlıqlarının, ictimai qaydanın, üçüncü şəxslərin mənafələrinin, habelə mülki münasibətlərin zəif tərəfinin müdafiəsi məqsədilə müəyyən edilmiş normativ göstərişi ifadə edən norma imperativ norma kimi təfsir olunur. Belə təfsir normanın məqsədlərinə mütənasib olmalıdır. (Sonuncu cümlənin alternativ redaksiyası: Belə təfsir normanın məqsədlərinə nail olmaq üçün zəruri olan həddi aşmamalıdır.)”

2.6.12. Təklif olunan redaksiyada mülki hüquq normalarının dispoitivlik prezumpsiyası təsbit edilir. Maddənin mətninə əsasən yalnız aşağıdakı məqsədlərə nail olunması üçün normativ göstərişi müəyyən edən normalar imperativ norma kimi təfsir olunmalıdır:

İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi

2.6.13. Tərəflərin iradə sərbəstliyinin məhdudlaşdırılmasına əsas verən konstitusional hüquq və dəyərlərin ən əsaslarından biri insan hüquq və azadlıqlarıdır. Məsələn, insanın şərəf və ləyaqətini ləkələyən məlumatların yayılmasının qadağan edilməsi ilə bağlı qaydalar insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi məqsədi daşdığından imperativ qaydada təfsir olunmalıdır.

İctimai qaydanın müdafiəsi

2.6.14. İctimai qayda dedikdə, xarakterinə görə imperativ, universal və xüsusi ictimai əhəmiyyətə malik olan, Azərbaycan Respublikasının siyasi, iqtisadi və hüquqi quruluşunun əsasını təşkil edən fundamental hüquqi əsaslar (prinsiplər) nəzərdə tutulur.⁴⁴

2.6.15. Göründüyü kimi, ictimai qayda geniş anlayış olmaqla, özündə mahiyyət etibarilə təklif edilən redaksiyadakı digər elementləri – insan hüquq və azadlıqlarının, üçüncü şəxslərin mənafələrinin, mülki münasibətlərin zəif tərəfinin müdafiəsini, habelə bununla yanaşı əxlaqı və bu kimi digər fundamental hüquqi əsasları (prinsipləri) ehtiva edir.

Üçüncü şəxslərin mənafələrinin müdafiəsi

2.6.16. Bəzi hallarda mülki münasibətlərin iştirakçılarının davranışı üçüncü şəxslərə hüquqi təsir göstərə bilər və bu halda həmin üçüncü şəxslərin mənafələrinin müdafiəsi məqsədilə tərəflərin iradə sərbəstliyinin məhdudlaşdırılmasına zərurət yaranır. Məsələn, *numerus clausus* prinsipinə uyğun olaraq əşya hüququ və korporativ hüquqda məhdudiyyətlərin müəyyən edilməsi bu məqsədə xidmət edir.

Mülki münasibətlərin zəif tərəfinin müdafiəsi

⁴⁴ Bax “Arbitraj haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 54.2.2.2-ci maddəsi.

2.6.17. Qeyd edilməlidir ki, mülki münasibətlərin zəif tərəfinin müdafiəsi (*weaker party protection*⁴⁵, *zayıf tərəfin korunması*⁴⁶, *защита слабой сторона*⁴⁷, *schutz der schwächeren Partei*⁴⁸) institutu müqavilə tərəfləri arasında xüsusi bərabərsizliyin mövcud olduğu hallarda tətbiq edilir. Bu bərabərsizlik tərəflərin maddi imkanı, statusu, təhsili, bacarıqları və ya təcrübəsi kimi müxtəlif xüsusiyyətlərindən qaynaqlana bilər.⁴⁹ Bərabərsizlik vəziyyəti müvafiq münasibətlərin zəif tərəfinin müqavilə azadlığını və iradə sərbəstliyini məhdudlaşdırdığından, habelə bundan dolayı mümkün sui-istifadələrə yol açdığından, dövlət tərəfindən müvafiq münasibətlərə imperativ normalar vasitəsilə müdaxilə edilərək tarazlığın təmin edilməsi məqsəduyğun hesab edilir. Belə müdaxilə altında, məsələn, bir şəxsin düşdüyü çətin vəziyyətdən və ya şəraitdən sui-istifadənin qarşısının alınması kimi ümumi qaydaların müəyyən edilməsi, yaxud həssas hesab edilən bəzi kateqoriya şəxslərlə (məsələn, işçilər, mənzil kirayəçiləri, istehlakçılar və s.) bağlanan müqavilələr üzrə güclü tərəfin təsir imkanlarının məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulur.⁵⁰ Nəticədə zəif tərəfin güclü tərəfə münasibətdə öz maraqlarının daha effektiv şəkildə həyata keçirməsi və hüquqlarının daha yaxşı qorunmasına nail olunur.⁵¹ Misal üçün, istehlakçı hüquq münasibətində digər tərəfə münasibətdə zəif tərəf sayıldığından onların müdafiəsinə yönələn normativ göstəriş müəyyən edən normalar⁵² imperativ norma kimi təfsir olunmalıdır. Nəzərə alınmalıdır ki, zəif tərəfin müdafiəsi institutu xüsusi hüququn beynəlxalq unifikasiya sənədlərində də

⁴⁵ Martijn W. Hesselink, *Justifying Contract in Europe. Political Philosophies of European Contract Law*, Chapter 6 (Weaker Party Protection), 2021, s. 272-335, <https://doi.org/10.1093/oso/9780192843654.003.0006>, onlayn: 21.11.2025.

⁴⁶ Baysal Başak, *Sözleşmenin uyarlanması*, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s.32.

⁴⁷ Макиев Сослан Александрович, *Гражданско-Правовая Защита Слабой Стороны Договора*, 2024, s. 437.

⁴⁸ Von Jan Kropholler, *Das Kollisionsrechtliche System Des Schutzes Der Schwächeren Vertragsparte*, Hamburg, 1978, s. 634, <https://www.jstor.org/stable/pdf/27876285.pdf> onlayn: 24.11.2025.

⁴⁹ Martijn W. Hesselink, *Justifying Contract in Europe. Political Philosophies of European Contract Law*, Chapter 6 (Weaker Party Protection), 2021, p. 273.

⁵⁰ Martijn W. Hesselink, *Justifying Contract in Europe. Political Philosophies of European Contract Law*, Chapter 6 (Weaker Party Protection), 2021, p. 272.

⁵¹ Hans Cristoph Grigoleit. *Mandatory Law: Fundamental Principles*/ 2011, p. 3.

⁵² Məsələn, "İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun göstəriş nəzərdə tutan müddəaları, Mülki Məcəllənin 417-420 maddələri (Müqavilənin standart şərtləri) və s.

(UNİDROİT Prinsipləri⁵³ və Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarında⁵⁴) tanınır.

6.4-cü maddə üzrə

2.6.18. Həmçinin hesab edirik ki, 6.4-cü maddə “mülki hüquqların maneəsiz həyata keçirilməsinə şərait yaradılması” prinsipinin əlavə təminatını təsbit edir və 6.3-cü maddəni müəyyən dərəcədə dəqiqləşdirir. Buna baxmayaraq, həmin maddə 6.3-cü maddə ilə əhatə edildiyindən, 6.4-cü maddənin çıxarılması təklif edilir.

2.7. Maddə 6-1. Vicdanlılıq prinsipi (təklif)

2.7.1. *Vicdanlılıq prinsipinin* mülki qanunvericilikdə geniş tətbiq dairəsini nəzərə alaraq, həmin prinsipə əlaqədar normaların ayrıca maddədə verilməsi məqsədəuyğun hesab edilir. Bununla əlaqədar aşağıdakı redaksiyada yeni 6-1-ci maddənin əlavə edilməsi təklif edilir:

“Maddə 6-1. Vicdanlılıq prinsipi

6-1.1. Mülki hüquq subyektləri mülki hüquqların həyata keçirilməsi və mülki vəzifələrin icrası zamanı vicdanlı davranmağa borcludurlar.

6-1.2. Qanunla hər hansı hüquqi nəticə şəxsin vicdanlılığı ilə şərtləndirildikdə, həmin şəxsin vicdanlı olduğu ehtimal olunur.

6-1.3. Şəraitə görə tələb olunan qayğı və ehtiyat göstərməyən şəxs, qanunla ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, vicdanlılıq ehtimalına istinad edə bilməz.

6-1.4. Qanunda nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, heç kəs öz vicdansız davranışından fayda əldə edə bilməz.

6-1.5. Mülki hüquqlardan sui-istifadə edilməsinə yol verilmir.”

Ümumi məlumat

2.7.2. Qeyd edilməlidir ki, 6-1-ci maddədə müəyyənləşdirilən vicdanlılıq prinsipi çərçivəsində hüquq doktrinasında⁵⁵ “obyektiv vicdanlılıq” və “subyektiv vicdanlılıq” kimi tanınan məsələlərin tənzimlənməsi təmin edilib.

Kontinental hüquq doktrinasında göstəriləyi kimi, “obyektiv vicdanlılıq” subyektin mülki hüquq münasibətlərində dürüstlüyünü, açıqlığını⁵⁶ və digər tərəfin maraqlarını nəzərə

⁵³ Məsələn, bax UNİDROİT Prinsiplərinin 2.1.20-ci maddəsinə dair kommentariyanın 1-ci bəndinə, s. 69, <https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf> onlayn: 01.04.2026.

⁵⁴ Bax Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydaları, p.10, 51, 53. https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf. onlayn: 01.04.2026; Həmçinin bax *Id.*, Note 1 to Article II.–1:102: Party autonomy, p. 176.

⁵⁵ Oğuzman/Barlas, Medeni Hukuk, onikilevha, 27.n, İstanbul, 2021, s. 229-230.

⁵⁶ Burada mülki hüquq subyektinin davranışında şəffaflığın mövcud olması tələb olunur. Məsələn, digər tərəfə müqavilənin predmeti və ya onun icrası barədə zəruri məlumatların verilməsi öhdəliyi.

almasını⁵⁷ tələb edən davranış standartıdır.⁵⁸ “**Subyektiv vicdanlılıq**” isə şəxsin hüquqi cəhətdən əhəmiyyətli faktlar barədə üzrlü olaraq məlumatsız olması (və ya görünən hüquqi vəziyyətin həqiqi vəziyyətə uyğun olmadığını bilməməsi və bilmək imkanına malik olmaması) kimi başa düşülür.⁵⁹

Bəzi ölkələrin (məsələn, İsveçrə⁶⁰, Türkiyə⁶¹, Almaniya⁶²) qanunvericiliyində “obyektiv vicdanlılıq” və “subyektiv vicdanlılıq” institutları fərqləndirilərək müxtəlif terminlərlə ifadə edilsə də, bəzilərində (məsələn, Fransa⁶³, Böyük Britaniya⁶⁴, Rusiya⁶⁵) ümumi olaraq “vicdanlılıq” termini altında əhatə edilir. Azərbaycan hüquq doktrinasında da qeyd edilən hər iki institutun “vicdanlılıq” anlayışının tərkibinə daxil olduğu təsbit olunur⁶⁶. Roma hüququnda da sözügedən prinsip vahid olaraq “vicdanlılıq” (“*bona fides*”) termini ilə adlandırılırdı⁶⁷.

Qeyd edilməlidir ki, həm obyektiv, həm subyektiv vicdanlılıq institutları ilk növbədə şəxsin dürüstlüyünü ehtiva edir⁶⁸. Bu baxımdan hesab edilir ki, subyektiv vicdanlılıq tələbləri obyektiv vicdanlılığın mahiyyətindən irəli gəlir və onun davamı kimi çıxış edir. Bu səbəbdən vicdanlılıq prinsipi ilə əlaqədar Mülki Məcəlləyə əlavə edilməsi təklif edilən 6-1-ci maddənin

⁵⁷ Burada digər tərəfin maraqlarının üstün tutulması deyil, onun maraqlarına ağılabatan hörmət nümayiş etdirməklə minimal dərəcədə nəzərə alınması tələb olunur.

⁵⁸ Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarının I.–1:103(1)-ci maddəsi. Nəzərə alınmalıdır ki, Model Qaydaların mətnində obyektiv vicdanlılıq anlayışı subyektiv vicdanlılıqdan, yəni hüquqi əhəmiyyətli faktlara münasibətdə dürüst olma tələbindən fərqləndirilərək “vicdanlılıq və dürüst işgüzar praktika” (“*good faith and fair dealing*”) kimi istinad edilir - bax qeyd olunan maddəyə dair kommentariyanın “A” bəndinin ikinci abzası, p. 136, https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf. onlayn: 15.11.2025.

⁵⁹ MM-də subyektiv vicdanlılıq barədə bəhs ediləndə bir qayda olaraq “əgər şəxs bilirdisə və ya bilməli idisə”, “bildiyi və ya bilməli olduğu” ifadələrindən istifadə olunur. Məsələn, MM-in 157.5-ci, 342.1-ci, 349-cu, 350-ci, 366.2-ci, 573.1-ci və s. maddələri.

⁶⁰ İsveçrə Mülki Məcəlləsinin 2-ci maddəsi (“*Handeln nach Treu und Glauben*”), həmin Məcəllənin 3-cü maddəsi (“*Guter Glaube*”), https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/de onlayn: 02.04.2026;

⁶¹ Türkiyə Mülki Qanununun 2-ci maddəsi (“*dürüst davranma*”), həmin Qanunun 3-cü maddəsi (“*İyiniyet*”), <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> onlayn: 02.04.2026.

⁶² Almaniya Mülki Məcəlləsi, 232-ci maddəsi (“*Leistung nach Treu und Glauben*”), həmin Məcəllənin 932-ci maddəsi (“*Guter Glaube*”) adlanır, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p4542 onlayn: 02.04.2026.

⁶³ Fransa Mülki Məcəlləsi, 550-ci və 1104-cü maddələri (“*bonne foi*”), https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ onlayn: 02.04.2026.

⁶⁴ Böyük Britaniyanın “İstehlakçıların hüquqları” haqqında Qanununun 62.4-cü maddəsi, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/15/section/62> onlayn: 02.04.2026.

⁶⁵ Rusiya qanunvericiliyində və hüquq doktrinasında “*добросовестность*” terminindən istifadə olunur. Bax A.П.Сергеев, Гражданское право. Учебник., в 3-х т., Проспект, 2023, s.27.

⁶⁶ Sərvər Süleymanlı, Mülki Hüququn Əsasları, Amade Group yayınları, Bakı, 2023, s. 397.

⁶⁷ Oğuzman Kemal/Barlas Nami, Medeni hukuku, onikilevha, İstanbul, 2021, s. 231.

⁶⁸ Oğuzman Kemal/Barlas Nami, Medeni hukuku, onikilevha, İstanbul, 2021, s. 230- 231.

məzmununda həm obyektiv vicdanlılıq (6-1.1-ci, 6-1.4-cü və 6-1.5-ci maddələr), həm də subyektiv vicdanlılıqla (6-1.2-ci və 6-1.3-cü maddələr) bağlı müddəalar daxil edilmişdir.⁶⁹

Ümumi vicdanlı davranış tələbi (təklif edilən 6-1.1-ci maddə)

- 2.7.3. Təklif edilən 6-1.1-ci maddədə 5.3-cü maddənin məzmunu öz əksini tapmışdır. Qeyd edilən müddəa obyektiv vicdanlılığı nəzərdə tutmaqla, özündə həmçinin mülki hüquq subyektlərinin müqavilə münasibətlərində danışıqlar zamanı və mülki hüquqların müdafiəsi zamanı vicdanlı davranmaları ilə bağlı tələbi də ehtiva edir. Mülki hüquq subyektlərinin müqavilə ilə bağlı danışıqlar aparılarkən vicdanlı davranmaları ilə bağlı yanaşma həm MM-in 386.3-cü maddəsi ilə təsdiq olunur, həm də xüsusi hüququn unifikasiyası ilə bağlı beynəlxalq sənədlərdə⁷⁰ və bir sıra xarici ölkələrin⁷¹ qanunvericiliyində qəbul edilmişdir.

Vicdanlılıq prezumpsiyası (təklif edilən 6-1.2-ci maddə)

- 2.7.4. 6-1.2-ci maddədə qanunla hər hansı hüquqi nəticənin baş verməsinin şəxsin vicdanlılığı ilə şərtləndirildiyi hallarda mülki hüquq subyektlərinin vicdanlılığının ehtimal olunması ilə bağlı hüquqi prezumpsiya daxil edilmişdir. Belə ki, MM-də bir sıra hallarda müəyyən hüquqi nəticələr müvafiq münasibət iştirakçısının vicdanlı davranıb-davranmadığından, o cümlədən hansısa məsələdən məlumatlı olub-olmadığından asılı edilir (məsələn, 158.3, 342.1, 349, 350, 366.2, 573.1-ci və s. maddələr). Bu cür normaların təcübədə tətbiqi zamanı müvafiq subyektin vicdanlılığının və ya vicdansızlığının kim tərəfindən sübuta yetirilməli olduğu ilə bağlı (kreditor və ya borclu) mübahisələr yaranır. Təklif edilən prezumpsiyaya uyğun olaraq, bu cür hallarda tərəfin vicdanlılığı ehtimal edilir; qarşı tərəfin vicdanlılığını şübhə altına qoyan subyekt tərəfindən isə həmin halın sübuta yetirilməsi tələb olunur.

- 2.7.5. Vicdanlılığın prezumpsiyasına Konstitusiya Məhkəməsinin “Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 14-cü və Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 390-cı maddələrinin şərh edilməsinə dair” 12.03.2012-ci il tarixli Qərarında da istinad edilmişdir. Həmin Qərar qeyd edilmişdir ki, “... azadlıqları mülki dövriyyə iştirakçılarına təqdim edərkən qanunvericilik hüququn ümumi prinsipinə müvafiq olaraq onların vicdanlı olmaları ehtimalından çıxış etmişdir. Əks hal sübut edilməyə qədər hər kəsin hərəkətlərinin düzgün olmasını nəzərdə tutan vicdanlılıq prezumpsiyası fundamental hüquqi prezumpsiyalardan biridir (*quivis praesumitur bonus donec probetur contrarium*).” Bundan

⁶⁹ Qeyd edilməlidir ki, subyektiv vicdanlılıq mülki hüquq subyektlərinin davranışına bütün hallarda deyil, yalnız qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş konkret hallarda şamil edilir (məsələn, 158.3-cü, 342.1-ci, 349-cu və s. maddələr).

⁷⁰ Məsələn, UNİDROİT Prinsiplərinin 1.7-ci maddəsinin şərh, s. 18.

<https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf> onlayn: 15.11.2025.

⁷¹ Məsələn, Hollandiya Mülki Məcəlləsinin 6:2-ci maddəsi, həmçinin bax E.Allan Farnsworth. Duties of Good Faith and Fair Dealing under the UNIDROIT Principles, Relevant International Conventions and National Laws, 3 Tul. J. Int'l & Comp. L. 47 1995, p. 57-58.

başqa, oxşar normalar İsveçrə⁷², Türkiyə⁷³, Rusiya⁷⁴, Qazaxıstan⁷⁵ və s. ölkələrin qanunvericiliyində də öz əksini tapmışdır.

Vicdanlılıq prezumpsiyasının məhdudlaşdırılması (təklif edilən 6-1.3-cü maddə)

- 2.7.6. 6-1.3-cü maddənin mətni subyektiv vicdanlılıq halının mövcudluğunu obyektiv bir meyara bağlayır.⁷⁶ Belə ki, əgər şəxs müvafiq şəraitdə tələb olunan qayğı və ehtiyatı göstərdiyi təqdirdə hüququn əldə edilməsinə və ya hüquqi nəticənin yaranmasına mane olan hallardan məlumatlı ola biləcəyi müəyyən edilirsə, həmin şəxs vicdanlılıq prezumpsiyasına istinad edə bilməz. Vicdanlı hesab olunmaq üçün yalnız faktiki məlumatsızlıq deyil, həm də həmin məlumatı əldə etmək üzrə şəxsin ağılabatan davranış göstədiyinin — yəni “bilməli olmaq” meyarının — müəyyən edilməsi zəruridir.⁷⁷ Məsələn, A, yetkinlik yaşına çatmayan B-dən qiymətli bir əşya alır. Daha sonra B-nin qanuni nümayəndəsi müqavilənin etibarsızlığını mübahisələndirdikdə, A-nın vicdanlılıq ehtimalına istinad etməsi mümkün deyil, çünki şəraitin tələb etdiyi qayğı və ehtiyatı göstərsəydi, B-nin yetkinlik yaşına çatmadığını müəyyən etmiş olacaqdı.
- 2.7.7. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, sözügedən yanaşmaya həm İsveçrə⁷⁸, həm də Türkiyə⁷⁹ təcrübəsində rast gəlinir.
- 2.7.8. Eyni zamanda nəzərə alınmalıdır ki, Azərbaycan qanunvericiliyində subyektiv vicdanlılıq, bir qayda olaraq, şəxsin həm bildiyi, həm də bilməli olduğu halları ehtiva etsə də, bəzi hallarda qanunverici bu institutu yalnız şəxsin faktiki biliyi ilə məhdudlaşdırmışdır. Məsələn, MM-in 140-cı və 572.2-ci maddələrində müvafiq fakta münasibətdə yalnız şəxsin “bildiyi” meyarı təsbit olunsada, “bilməli olduğu” meyarı nəzərdə tutulmamışdır. Bu cür halların nəzərə alınması məqsədlə, 6-1.3-cü maddənin mətninə “qanunla ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa” sözləri əlavə edilmişdir.

⁷² İsveçrə Mülki Məcəlləsinin 3-cü maddəsi, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en onlayn: 15.11.2025.

⁷³ Türkiyə Mülki Qanununun 3-cü maddəsi, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> onlayn: 15.11.2025.

⁷⁴ Rusiya Mülki Məcəlləsinin 10-cu maddəsinin 5-ci hissəsi, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/62129e15ab0e6008725f43d63284aef0bb12c2cf/ onlayn: 15.11.2025.

⁷⁵ Qazaxıstan Mülki Məcəlləsinin 8-ci maddəsinin 4-cü hissəsi. <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K940001000> onlayn: 15.11.2025.

⁷⁶ Oğuzman Kemal/Barlas Nami, Medeni Hukuk (Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar), Vedat Kitapçılık, İstanbul, 25.b, 2019, s. 252.

⁷⁷ Oğuzman Kemal/Barlas Nami, Medeni Hukuk (Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar), Vedat Kitapçılık, İstanbul, 25.b, 2019, s. 253.

⁷⁸ İsveçrə Mülki Məcəlləsinin 3.2-ci maddəsi, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en onlayn: 15.11.2025.

⁷⁹ Türkiyə Mülki Qanununun 3.2-ci maddəsi, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> onlayn: 15.11.2025.

Vicdansız davranışdan fayda əldə edilməsinin qadağan olunması (təklif edilən 6-1.4-cü maddə)

- 2.7.9. Təklif edilən 6-1.4-cü maddədəki müddəa vicdanlılıq və onunla bağlı olan ədalət prinsiplərinin xarici ölkələrin təcrübəsində⁸⁰ geniş yayılmış qaydalarından birini təsbit edir. Qaydaya əsasən, vicdansız, həmçinin qanunsuz davranış nəticəsində hər hansı faydanın, o cümlədən hüquqi üstünlüyün əldə edilməsi (saxlanması) qadağan edilir.⁸¹
- 2.7.10. Eyni zamanda nəzərə alınmalıdır ki, bəzi hallarda ictimai qaydanın, mülki hüquq münasibətlərinin müəyyənliyinin və (və ya) mülki dövriyyənin sabitliyinin qorunması məqsədilə sözügedən qadağa qanunla məhdudlaşdırıla bilər (məsələn, iddia müddətinin tətbiqinə görə mülki məsuliyyətdən azad olunma hallarında).

Hüquqdan sui-istifadənin qadağan edilməsi (təklif edilən 6-1.5-ci maddə)

- 2.7.11. Mülki hüquqlardan sui-istifadənin qadağan edilməsi vicdanlılıq prinsipinin əsas qaydalarından biridir və 6-1.5-ci maddədə ümumi tələb şəklində müəyyən edilmişdir. Həmin tələblə bağlı qaydaların daha müfəssəl şəkildə MM-in 16-cı maddəsinin yeni redaksiyasında təsbit edilməsi təklif edilir (bax Konsepsiyanın 3.4.2-ci bəndi). Nəzərə alınmalıdır ki, Konsepsiya daxilində MM-in 560-cı maddəsinin müddəalarının təkmilləşdirilərək 16-cı maddəyə daxil edilməsi nəzərdə tutulur.

2.8. Maddə 7. Mülki qanunvericiliyin zamana görə qüvvəsi

- 2.8.1. MM-in 7.1-ci və 7.2-ci maddələrinin aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif edilir:

“7.1. Bu Məcəllənin 7.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, mülki hüquq normalarının geriye qüvvəsi yoxdur və onlar qüvvəyə mindikdən sonra yaranmış münasibətlərə tətbiq edilir.

7.2. Yalnız mülki hüquq münasibətinin bütün iştirakçılarının hüquqi vəziyyətini yaxşılaşdıran mülki hüquq normaları geriye şamil olunur.”

Mülki hüquq normalarının geriye tətbiq olunmaması prinsipi

- 2.8.2. Hüquqi müəyyənliyin təmin edilməsi və şəxslərin qanunlara olan inamının qorunması üçün hüquqda tətbiq edilən fundamental prinsiplərdən biri də **qanunun geriye tətbiq olunmaması prinsipidir** (*Non-retroactivity principle*). Bu prinsipə əsasən, yeni qanun bir qayda olaraq geriye şamil olunmur və onun qəbulundan sonra yaranan münasibətlərə

⁸⁰ Məsələn, oxşar müddəa Rusiya Mülki Məcəlləsinin 1-ci maddəsinin 4-cü hissəsində təsbit edilib. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/d65fbe0a603d59546c3338bcfc6bf09bb0332817/ onlayn: 15.11.2025.

⁸¹ Məsələn, sözügedən qadağanı tanıyan Alman hüquq doktrinasına görə, hakimiyyətdən sui-istifadə və ya zorakılıq etmiş tərəf belə davranışını etiraf etdiyi halda həmin təsir nəticəsində bağlanmış əqdin icrasını tələb edə bilməz (o cümlədən əqdin mübahisə edilməsi üçün müvafiq kəsic müddətlər keçdiyi halda). Həmçinin, digər tərəfin bildirişini almaqdan qəsdən yayınan tərəf həmin bildirişi almış sayıla bilər (Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §242, p.320, mn. 21, 22.)

tətbiq edilir.⁸² **Əldə edilmiş hüquqlara hörmətin təmin olunması** da məhz bu prinsipin tətbiqi ilə mümkündür.⁸³ Ölkəmizdə sözügedən prinsip birbaşa Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit edilib (149-cu maddənin VII hissəsi).

- 2.8.3. Sözügedən məsələyə dair şərh vermiş Konstitusiya Məhkəməsi⁸⁴ tərəfindən qeyd edilmişdir ki, mülki dövriyyə iştirakçılarının hüquq və mənafelərinin ədalətli təminatı, həmçinin əvvəl yaranmış və davam edən hüquq münasibətlərinin fasiləsizliyinin qorunması baxımından, maddi mülki hüquq normaları bir qayda olaraq normanın qəbul edildiyi tarixdən sonra yaranan münasibətlərə tətbiq edilir.

Mülki hüquq normalarının geriyə tətbiq edilməməsi prinsipindən istisnalar

- 2.8.4. Təklif olunan redaksiya ilə mülki hüquq normalarının geriyə tətbiq edilməməsi prinsipindən istisna yalnız o zaman mümkündür ki, müvafiq qanun (norma) mülki hüquq münasibətinin bütün iştirakçılarının hüquqi vəziyyətini yaxşılaşdırsın (bu tələb təklif olunan redaksiyanın 7.2-ci maddəsində təsbit edilir). Başqa sözlə desək, qanunla şəxsin vəziyyətini pisləşdirən hər hansı normanın geriyə tətbiq olunduğu müəyyən edilə bilməz. Sözügedən qayda Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 228.5-ci maddəsinə dair” 27.05.2008-ci il tarixli Qərarında da öz əksini tapıb: *“normativ hüquqi aktın fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqi vəziyyətini yaxşılaşdıran, hüquq məsuliyyətini aradan qaldıran və ya yüngülləşdirən hesab edilməsi onunla tənzimlənən münasibətlərin hər bir iştirakçısının hüquq və azadlıqlarına müsbət təsir etməsi ilə bağlıdır.”*
- 2.8.5. Bu baxımdan təklif edilən 7.2-ci maddə elə başa düşülməlidir ki, mülki hüquq normaları həm mülki hüquq münasibətinin bütün iştirakçılarının hüquqi vəziyyətini yaxşılaşdırdığı, həm də onlardan ən azı birinin hüquqi vəziyyətini yaxşılaşdırıb digərlərinin vəziyyətini dəyişdirmədiyi (pisləşdirmədiyi) hallarda geriyə şamil edilməlidir.

2.9. Maddə 8. Mülki qanunvericiliyin məkana görə qüvvəsi

- 2.9.1. MM-də **mülki qanunvericiliyin məkana görə qüvvəsi** ilə bağlı normalarda müəyyən ziddiyyətlər öz əksini tapmışdır. Məsələn, 8.1-ci maddədə mülki qanunvericiliyin Azərbaycan Respublikasının “istisnasız olaraq” bütün ərazisində qüvvədə olması göstərilisə də, MM-in 2.5-1-ci maddəsində **Ələt azad iqtisadi zonasında** mülki münasibətlərə mülki qanunvericiliyin tətbiqi istisna edilmişdir. Qeyd olunan ziddiyyətin aradan qaldırılması məqsədilə 8.1-ci maddəyə müvafiq dəyişikliyin edilməsi zəruridir.

⁸² Zevkililər Aydın/Ertəş Şeref/Havutçu Ayşe/Aydoğdu Murat/Cumalıoğlu Emre, Borçlar Hukuku Genel Hükümler ve Özel Borç İlişkileri, Ana İlkeler, İzmir, 2013.

⁸³ Rogall, Karlsruhe Kommentar zum OWiG, 3. Auflage 2006.

⁸⁴ “Azərbaycan Respublikası adından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 179-cu maddəsinin şərh edilməsinə dair” Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin 28.01.2002-ci il tarixli Qərarı.

2.10. Maddə 9. Mülki qanunvericiliyin şəxslərə görə qüvvəsi

2.10.1. Konsepsiyanın 1.2-ci bəndinin dördüncü abzası nəzərə alınmaqla, “fiziki və hüquqi şəxslər” termininin “**mülki hüquq subyektləri**” termini ilə əvəz edilməsi məqsədəuyğundur. Göstərilənlər nəzərə alınmaqla, 9.1-ci maddənin mətninin təkmilləşdirilərək aşağıdakı redaksiyada verilməsi məqsədmüvafiq hesab edilir:

“9.1. Mülki qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən bütün *mülki hüquq subyektləri* üçün qüvvədədir.”

2.11. Maddə 10. İşgüzar adətlər

2.11.1. MM-in 10-cu maddəsində mülki hüququn mənbəyi kimi “**işgüzar**” **adət** göstərilmişdir. Lakin nəzərə alınmalıdır ki, *adətlər* təkcə sahibkarlıq fəaliyyətində deyil, sahibkarlıqla əlaqədar olmayan münasibətlər sahəsində də geniş istifadə olunur. Məsələn, dəvət olunan şəxslər tərəfindən toy sahiblərinə pulun verilib-verilməməsi və ya evə gələn qonağa verilən yeməyə görə pul verilib-verilməməsi⁸⁵ və s. Bu səbəbdən MM-in 10-cu maddəsinə, habelə işgüzar adətlərə istinad olunan bütün digər maddələrə müvafiq düzəlişlərin edilməsi məqsədəuyğundur.

2.11.2. Qeyd edilməlidir ki, bir sıra xarici ölkələrin qanunvericiliyində⁸⁶ də mülki hüququn mənbəyi kimi işgüzar adətlər deyil, adətlər öz əksini tapmışdır. Göstərilənləri nəzərə almaqla, 10-cu maddənin aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif edilir:

“Maddə 10. Adətlər

10.1. Sahibkarlıq fəaliyyətinin *və ya digər fəaliyyətin* hər hansı sahəsində təşəkkül tapan və geniş tətbiq edilən, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayan davranış qaydası, hansısa aktda qeyd edilib-edilmədiyindən asılı olmayaraq, adət sayılır.

10.2. Qanunvericiliyə və ya müqaviləyə zidd olan adətlər tətbiq edilmir.”

2.12. Maddə 11. Mülki qanunvericiliyin analogiya üzrə tətbiqi

2.12.1. Azərbaycan Respublikasının qrammatikasının tələblərinə uyğun olmadığından, 11.1-ci maddədə “bu” sözündən sonra işlədilən **vergül** işarəsinin çıxarılması məqsədəuyğundur.

⁸⁵ Sərvər Süleymanlı. Mülki hüququn əsasları. Amade Group yayınları, Bakı, 2023, s. 80.

⁸⁶ Məsələn, İsveçrə Mülki Məcəlləsinin 1-ci maddəsinin 2-ci hissəsi, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en onlayn: 15.11.2025;

Türkiyə Mülki Qanununun 1-ci maddəsinin ikinci hissəsi, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> onlayn: 15.11.2025;

Rusiya Mülki Məcəlləsinin 5-ci maddəsi, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/585de80c7025af76bcccaf43322ef6bc8f2817fd/ onlayn: 15.11.2025. və s.

- 2.12.2. Konsepsiyanın 1.1-ci bəndin ikinci abzası nəzərə alınmaqla, 11.2-ci maddədə istifadə edilən “insaf” və “məənəviyyat” terminlərinin müvafiq olaraq “vicdanlılıq” və “əxlaq” terminləri ilə əvəz edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.
- 2.12.3. MM-in 11.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan “istisna normalar”la bağlı müddəa praktikada qanunun analogiyasının tətbiqi ilə bağlı qeyri-müəyyənliklər yaratdığından, həmin müddəanın təkmilləşdirilməsi məqsədəuyğun görünür. Hesab edilir ki, müvafiq norma özündə Roma hüququndan irəli gələn “*singularia non sunt extendenda*” prinsipini ehtiva edir. Həmin prinsipə əsasən, hər hansı ümumi qaydadan normativ istisna nəzərdə tutan normaların geniş formada, o cümlədən analogiya üzrə tətbiqinə yol verilmir.⁸⁷ Həmin normalar dar, yəni onların birbaşa qrammatik mənası daxilində təfsir edilməlidir.⁸⁸
- 2.12.4. Qeyd edilən prinsip nəzərə alınmaqla 11.4-cü maddənin mətninin aşağıdakı redaksiyada verilməsi məqsədəuyğun hesab edilir:

“11.4. Ümumi qaydalardan istisna nəzərdə tutan mülki qanunvericilik müddəaları (istisna normaları) analogiya üzrə tətbiq edilməməlidir.”.

2.13. Maddə 12. Mülki hüquqların siyasi hüquqlardan asılı olmaması

- 2.13.1. MM-in 12-ci maddəsinin bütövlükdə çıxarılması təklif olunur. Hesab edilir ki, 12.1-ci maddə (*mülki hüquqların siyasi hüquqlardan asılı olmaması*) planlı iqtisadiyyatdan azad mülki dövriyyəyə əsaslanan iqtisadiyyata keçid zamanı ilkin dövr üçün nəzərdə tutulmuş bəyanat xarakterli normadır. Hal-hazırda düşünülür ki, bu cür bəyanat xarakterli normaya zərurət yoxdur. Eyni zamanda, inkişaf etmiş dövlətlərin mülki qanunvericilik aktlarında da bu cür normaya rast gəlinməmişdir.
- 2.13.2. Bununla yanaşı, MM-in 12.2-ci maddəsi (*qanunla qadağan edilməmiş hərəkətlərin mümkünlüyü*) ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, həmin norma ilə nəzərdə tutulmuş qayda daha təkmil formada Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin IX hissəsində təsbit edilmişdir. Konstitusion normaların birbaşa qüvvədə olduğunu nəzərdə alaraq, 12.2-ci maddənin də MM-in mətnindən çıxarılması məqsədəuyğun hesab edilir.

2.14. Maddə 13. Sahibkarlıq fəaliyyəti

- 2.14.1. Sahibkarlıq fəaliyyətinin anlayışında hər hansı bir fəaliyyətin sahibkarlıq fəaliyyəti hesab olunması və mülki hüquqda digər fəaliyyət növlərindən fərqləndirilməsi üçün gəlir əldə etmə **məqsədinin davamlılığı (sistemliliyi)** ilə bağlı şərtin daxil edilməsi məqsədəmüvafiqdir.

⁸⁷ Analogia Legis. Analogy from statutes in continental law., A. PECZENIK, p. 333.

⁸⁸ “İstisnalar dar yorumlanır” kuralı ve değerlendirilmesi, Prof. Dr. Aynur Yongalık, AÜHFD, 60 (1) 2011, s. 3, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/624630> onlayn: 15.11.2025.

- 2.14.2. Gəlir əldə etmək məqsədi güdmədən fiziki şəxslər tərəfindən həyata keçirilən istehsal və ya digər oxşar fəaliyyətlər sahibkarlıq fəaliyyəti kimi qiymətləndirilməməlidir. Belə ki, satış məqsədi olmadan malların istehsal edilməsi (məsələn, kəndli tərəfindən şəxsi istehlak məqsədləri üçün pendir istehsal edilməsi) müvafiq istehsalçının əmlakının artımına səbəb olsa da, həmin artım sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə edilmiş gəlir (mənfəət) hesab olunmamalıdır.
- 2.14.3. Həmçinin nəzərə alınmalıdır ki, MM-də verilmiş sahibkarlıq fəaliyyəti anlayışı mülki hüququn məqsədləri kontekstində qiymətləndirilməlidir. Bu baxımdan, mülki qanunvericiliyin məqsədləri⁸⁹ üçün müəyyən edilmiş “sahibkarlıq fəaliyyəti” anlayışının məzmunu digər sahələrdə (məsələn, vergi, lisenziyalaşdırma və s.) publik hüquqi məqsədlər üçün müəyyən olunmuş anlayışlarla tam üst-üstə düşməyə bilər. Nəzərə alınmalıdır ki, bir qayda olaraq, mülki qanunvericilik həmin sahələrə tətbiq olunmur və həmin sahələr xüsusi qanunvericiliklə tənzimlənir (məsələn, Vergi Məcəlləsi). Bu yanaşma MM-in 2.5-ci maddəsində⁹⁰ birbaşa təsbit olunur.
- 2.14.4. Eyni zamanda, hüquqi şəxsə iştirakçılığın sahibkarlıq fəaliyyəti hesab olunub-olunmaması ilə bağlı təcrübədə rast gəlinən qeyri-müəyyənliklərin aydınlaşdırılması məqsədilə 13-cü maddəyə müvafiq dəqiqləşdirici müddəanın daxil edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.
- 2.14.5. Göstərilənləri nəzərə almaqla, 13-cü maddənin aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif edilir:

“Maddə 13. Sahibkarlıq fəaliyyəti

Sahibkarlıq fəaliyyəti şəxs tərəfindən əmlak istifadəsindən, malların istehsalından və (və ya) satışından, işlərin görülməsindən və xidmətlərin göstərilməsindən davamlı mənfəət (gəlir) əldə etmək məqsədilə öz adından müstəqil surətdə həyata keçirilən fəaliyyətdir.”

Alternativ redaksiya:

“Maddə 13. Sahibkarlıq fəaliyyəti

Sahibkarlıq fəaliyyəti şəxsin öz adından müstəqil surətdə həyata keçirdiyi, əsas məqsədi əmlak istifadəsindən, malların istehsalından və (və ya) satışından, işlər görülməsindən və ya xidmətlər

⁸⁹ Mülki qanunvericiliyin məqsədləri baxımından “sahibkarlıq fəaliyyəti” dedikdə, mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulan mülki hüquq normalarının yalnız sahibkarlıq subyektlərinə münasibətdə tətbiqi nəzərdə tutulur. Bu yanaşma, konkret hallarda hüquqi rejimin fərqləndirilməsinə, o cümlədən mülki öhdəliklərin tənzimlənməsində sahibkarlıq subyektləri üçün xüsusi müddəaların tətbiqinə imkan yaradır. Məsələn, MM-in 468.2-ci maddəsində əmlakın və ya ona çəkilən xərclərin və digər zərərin əvəzinin ödənilməsi ilə bağlı olmasa da, tərəfləri sahibkarlar kimi fəaliyyət göstərən öhdəlikdən əmələ gələn tələblər də əmlakın saxlanması ilə təmin edilə bilər. Bu norma yalnız tərəflərin sahibkarlıq fəaliyyəti subyekti kimi çıxış etdiyi öhdəlik münasibətlərinə tətbiq olunur. Beləliklə, sahibkarlıq fəaliyyəti çərçivəsində yaranan mülki hüquqi münasibətlərlə bağlı qanunvericilik müəyyən xüsusiyyətlər nəzərdə tutur ki, bu da müvafiq normaların yalnız sahibkarlıq subyektlərinə münasibətdə tətbiq olunması ilə şərtlənir.

⁹⁰ MM-in 2.5-ci maddəsi: Əgər qanunvericilikdə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, mülki qanunvericilik və başqa hüquqi aktlar bir tərəfin digər tərəfə inzibati və ya digər hakimiyyət tabeliyinə əsaslanan əmlak münasibətlərinə, o cümlədən vergi, maliyyə və inzibati münasibətlərə tətbiq edilmir.

göstərilməsindən davamlı olaraq mənfəət (fərdi sahibkarlar tərəfindən gəlir) götürülməsi olan fəaliyyətdir. Hüquqi şəxslərdə iştirakçılıq (təsisçilik) sahibkarlıq fəaliyyəti sayılmır. ”

III. Mülki hüquq və vəzifələr, onların müdafiəsi (2-ci fəsil)

3.1. Fəslin adının dəyişdirilməsi

3.1.1. MM-in 2-ci fəslinin adı “**Mülki hüquq və vəzifələr, onların müdafiəsi**” kimi müəyyənləşdirilib. Bu kontekstdə həmçinin “**vəzifələrin müdafiəsi**” də nəzərdə tutulub, halbuki vəzifələrin müdafiəsi mümkün deyil.

Müvafiq uyğunsuzluğun aradan qaldırılması məqsədilə fəslin adının “**Mülki hüquqlar və vəzifələr. Mülki hüquqların həyata keçirilməsi və müdafiəsi**” məzmununda verilməsi məqsədəuyğundur.

3.2. Maddə 14. Mülki hüquqların və vəzifələrin əmələ gəlməsi

3.2.1. Normayaratma texnikasının tələblərinə uyğunlaşdırmaq məqsədilə 14.2.1-14.2.7-ci maddələrin sonundakı **nöqtə** işarəsinin **nöqtəli vergül** işarəsi ilə əvəzlənməsi təmin edilməlidir.

3.2.2. Konsepsiyanın 1.2-ci bəndi nəzərə alınmaqla, 14.2.2-ci maddədə nəzərdə tutulan “**yerli özünüidare orqanlarının**” ifadəsinin “**bələdiyyələrin**” sözü ilə əvəzlənməsi məqsədəuyğundur.

3.2.3. Bundan başqa, 14.2.8-ci və 14.2.9-cu maddələrin hər ikisi 14.2.1-14.2.7-ci maddələrdə əhatə olunmayan digər əsasları ümumi şəkildə əhatə etmək məqsədi daşdığı üçün onların ayrı-ayrılıqda qeyd edilməsinə zərurət olmadığını nəzərə almaqla, müvafiq maddələrin birləşdirilərək aşağıdakı redaksiyada verilməsi məqsədəuyğun hesab edilir:

“14.2.8. Qanunvericiliyin mülki hüquq nəticələrinin baş verməsi ilə bağladığı digər hərəkət və hadisələr.”

3.2.4. Həmçinin **14.3-cü maddənin MM-dən çıxarılması** təklif edilir. Belə ki, MM-in 14.3-cü maddəsinin təhlilindən belə anlaşılır ki, həmin maddədə nəzərdə tutulan qayda əmlak hüquqlarının konstitutiv qeydiyyatı nəzərdə tutulduğu hallarda tətbiq edilməlidir. **Konstitutiv qeydiyyat** müvafiq hüququn (məsələn, daşınmaz əşya üzərində mülkiyyət hüququnun) yalnız dövlət qeydiyyatına alındığı andan yaranmasını nəzərdə tutur.⁹¹ Konstitutiv qeydiyyatın nəzərdə tutulduğu hallarda dövlət qeydiyyatına alınmayan hüquq əmələ gəlmir, ona sərəncam vermək mümkün deyil və məhkəmə müdafiəsi, bir qayda olaraq, təmin olunmur. 14.3-cü maddənin mahiyyətinə rəğmən, təcrübədə həmin maddənin dövlət qeydiyyatının konstitutiv deyil, deklarativ xarakter daşdığı hallarda da tətbiq olunduğu müşahidə edilir. **Deklarativ qeydiyyatın** nəzərdə tutulduğu halda isə belə

⁹¹ Antalya, Gökhan: Eşya Hukukuna Hakim İlkelerden Aleniyet İlkesi, MÜHF - HAD, Prof. Dr. Bülent TAHİROĞLU'na Armağan, C.23, S.3:419-440, 2017, s. 432.

qeydiyyatın aparılmaması müvafiq hüququn yaranmamasına səbəb olmur (yəni, qeydiyyat faktiki tərkibin elementini təşkil etmir). Deklarativ qeydiyyat müvafiq hüquqi faktların uçotunu aparmaq, onlar barədə üçüncü şəxsləri məlumatlandırmaq və belə məlumatlandırma ilə qanunun bağladığı hüquqi nəticələri doğurmaq məqsədi daşıyır. Məsələn, daşınar əşya üzərindəki girovun dövlət qeydiyyatına alınmaması, bir qayda olaraq, müvafiq yüklülüyün yaranmasına mane olmur.⁹² Həmin girov münasibətinin tərəfləri arasında yüklülük qüvvədədir və yüklü əmlaka tələbin yönəldilməsi məhkəmə müdafiəsi ilə təmin edilir. Lakin belə yüklülük predmetinin mülkiyyətçisi dəyişdiyi halda, yüklülük sahibi həmin predmetə öz tələbini məcburi qaydada yönəltmək imkanını itirmiş olacaq, bu şərtlə ki, yeni mülkiyyətçi yüklülüyün mövcudluğu barədə bilməsin və ya bilməli olmasın.

3.2.5. Hüquqi müəyyənliyin təmin olunması baxımından hesab edilir ki, ayrı-ayrı hallarda dövlət qeydiyyatının konstitutiv xarakter daşması qanunvericilikdə birbaşa xüsusi normalar vasitəsilə təsbit olunmalıdır. Bununla əlaqədar ümumi normanın nəzərdə tutulması isə (MM-in 14.3-cü maddəsindəki kimi) təcrübədə çəşqinliq yarada və qeydiyyatın sadəcə deklarativ xarakter daşdığı hallarda da əsassız tətbiq olunmasına səbəb ola bilər.⁹³

3.3. Maddə 15. Mülki hüquqların həyata keçirilməsi

3.3.1. MM-in 15-ci maddəsinin aşağıdakı yeni redaksiyada verilməsi təklif edilir:

"Maddə 15. Mülki hüquqların həyata keçirilməsi

15.1. Mülki hüquq subyektlərinin özlərinə mənsub mülki hüquqlardan istifadə etməməsi, qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, bu hüquqlara xitam verilməsinə səbəb olmur.

15.2. Qanunda ayrı qayda müəyyən edilməyibsə, hüquqdan imtinaya bu maddənin tələbləri nəzərə alınmaqla yol verilir.

15.3. Hüquqdan imtina aşkar və aydın şəkildə ifadə edilməlidir. İmtinayı ifadə edən faktlar və hərəkətlər genişləndirici formada təfsir oluna bilməz. Şübhə halında hüquqdan imtina ehtimal edilmir.

15.4. Əşya hüquqlarından imtina bu Məcəllənin ayrı-ayrı əşya hüquqlarını tənzimləyən müvafiq müddəaları və sahəvi qanunlarla nəzərdə tutulan qaydada həyata keçirilir.

15.5. Mövcud tələbdən imtinaya bu Məcəllənin 546-549-cu maddələrinin müddəaları tətbiq edilir.

15.6. Qanunda ayrı qayda müəyyən edilməyibsə, bu Məcəllənin imperativ normasından irəli gələn gələcək tələbdən əvvəlcədən imtinaya yol verilmir."

15.1-ci maddə üzrə (təklif edilən)

⁹² Qanunda birbaşa ayrı qayda müəyyən edildiyi hallar istisna olmaqla (məsələn, MM-in 1078-23.1-ci maddəsinə əsasən qiymətli kağızlar üzərindəki girovun dövlət qeydiyyatı konstitutiv xarakter daşımaqla yalnız rəsmi reyestrə (qiymətli kağızlar üzrə depozitar sistemində) qeydiyyata alındıqdan sonra qüvvəyə minir).

⁹³ Məsələn, məhkəmə yanlış olaraq hüququn yaranmadığını düşünərək (məsələn, MMC-də payların alğı-satqısı üzrə qeydiyyata alınmamış müqavilə üzrə) subyektiv hüququn müdafiəsindən imtina edə bilər.

- 3.3.2. MM-nin 15.1-ci maddəsinin təklif edilən yeni redaksiyası MM-in 15.2-ci maddəsinin hazırkı redaksiyasının mətnini əsasən təkrarlayır. Əvvəlki redaksiyada istifadə edilən “fiziki və hüquqi şəxslər” sözləri Konsepsiyanın 2.5-ci bəndi və MM-in 5-ci maddəsi nəzərə alınmaqla “**mülki hüquq subyektləri**” ifadəsi ilə əvəz edilmiş, maddənin qalan hissəsi isə dəyişdirilmədən saxlanılmaqla təklif olunan 15.1-ci maddədə öz əksini tapmışdır.

15.2 – 15.6-cı maddələr üzrə (təklif edilən)

- 3.3.3. Bununla yanaşı, MM-in 15-ci maddəsində təcrübədə geniş tətbiq olunan **hüquqdan imtina** (*waiver of rights*) institutunun mümkünlüyü və tətbiqi ilə bağlı aydın tənzimləmənin təmin edilməsi məqsədəuyğun hesab edilmişdir. Bu məqsədlə MM-ə yeni 15.2-15.6-cı maddələrin daxil edilməsi təklif edilir.

Qeyd edilməlidir ki, müqavilə münasibətlərində bir sıra hallarda tərəflərin öz tələbindən imtina etməsinə, o cümlədən neqativ öhdəliklər (məsələn, kredit üzrə öhdəlik icra ediləndək girov müqaviləsinin bağlanmaması və ya üçüncü şəxslərlə zəminlik müqaviləsinin bağlanmaması və s.) barədə müqavilə bağlamasına zərurət yarana bilər. Müqavilə azadlığı və tərəflərin iradə sərbəstliyi prinsiplərindən irəli gələrək, habelə MM-in 385-ci maddəsindəki öhdəlik anlayışının tərifindən görüldüyü kimi, belə neqativ öhdəliklərlə bağlı müqavilə bağlanması (ayrı-ayrı tələblərdən imtina edilməsi) mümkündür. Bununla belə, təcrübədə MM-in 15.2-ci və 31.3-cü⁹⁴ maddələrinin işığında tələbdən imtinanın mümkün olmamasına dair yanaşmalara da rast gəlinir. Hesab edirik ki, bu cür yanaşma əsaslı deyil. Belə ki, tələblərdən imtina imkanının tam qadağan edilməsi mülki hüquq subyektlərinin iradə sərbəstliyi prinsipi ilə açıq-aşkar ziddiyyət təşkil edir. Həmçinin mülki hüquqlardan imtinanın tam qadağan olunmasına inkişaf etmiş xarici ölkələrin qanunvericiliyində də rast gəlinir.⁹⁵

- 3.3.4. Təklif edilən 15.2-ci maddədə ümumi qayda kimi mülki hüquqlardan imtinanın mümkünlüyü nəzərdə tutulmuşdur. Bununla belə, nəzərə alınmalıdır ki, qanunla müəyyən hüquqlardan

⁹⁴ Hesab edirik ki, MM-in digər müddəaları nəzərə alınmaqla, 31.3-cü maddə dar mənada başa düşülməlidir. Məsələn, hansısa növ müqavilələrin ümumiyyətlə bağlanmasından imtina etmək MM-in 31.3-cü maddəsinin tələbinə görə mümkün hesab edilmir (hüquqi şəxslər üçün belə məhdudiyət yalnız onların nizamnaməsi ilə nəzərdə tutulduğu hallarda mümkündür).

⁹⁵ **İngilis hüququ**, Wilken And Ghaly, The Law Of Waiver, Variation, And Estoppel, Sean Wilken Qc, Karim Ghaly, Third edition, Oxford, s. 126, 5§; **Türkiyə** Öhdəliklə Qanununun 132-ci maddəsi <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098.pdf> onlayn: 02.06.2026; **İsveçrə** Öhdəliklər Məcəlləsinin 115-ci maddəsi https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/27/317_321_377/en onlayn: 02.06.2026; **Rusiya** Mülki Məcəlləsinin 415-ci maddəsi https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/766105565ee6509e6f57474b413cb2fda71e9f10/ onlayn:02.06.2026; **Almaniya** Mülki Məcəlləsinin 397-ci maddəsi https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p1658 onlayn:02.06.2026; **Belçika** Mülki Məcəlləsinin 1-ci kitabının 1.12-ci maddəsi, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p1658 onlayn:02.06.2026;

imtinanın yolverilməzliyi də təsbit edilə bilər. Məsələn, belə hüquqlara şəxsiyyət hüquqları, habelə imperativ normalardan irəli gələn gələcək hüquqlar və s. aid edilə bilər.

- 3.3.5. Hüquqdan imtina institutunun tətbiqi ilə bağlı mümkün sui-istifadələrin qarşısının alınması məqsədilə, təklif edilən 15.3-cü maddədə imtinanın konkretliyi ilə bağlı tələblər müəyyən edilmişdir⁹⁶. Hüquqdan imtina **aşkar** və **aydın** (konkret) şəkildə ifadə olunmalıdır. Hüquqdan imtina **qeyri müəyyən, abstrakt** və ya **ümumi imtina** şəklində ola bilməz. Tələbdən bu cür imtina əhəmiyyətsizdir və hüquqi nəticələrə səbəb olmur.
- 3.3.6. Nəzərə alınmalıdır ki, 15-ci maddədə hüquqdan **imtinanın forması** ilə bağlı hər hansı məcburi tələb müəyyən edilməyib və bu səbəbdən imtina istənilən formada ifadə oluna bilər (ayrı-ayrı hüquqlardan imtina üçün qanunla ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa). Hüquqdan imtina üçün müəyyənləşdirilmiş əqd formasına da riayət edilməsi tələb olunmur, çünki hüquqdan imtina öhdəliyi müəyyən edən müqavilədə dəyişikliyi nəzərdə tutmur⁹⁷. Bununla belə, hüquqi müəyyənlik məqsədləri üçün təcrübədə imtinanın yazılı formada tərtib edilməsi tövsiyə ediləndir. Şübhə halında hüquqdan **imtinanın mövcudluğu (etibarlılığı) ehtimal edilmir** və sübut etmə yükü borclunun üzərindədir. Həmçinin, nəzərə alınmalıdır ki, imtinanı ifadə edən faktlar və hərəkətlər, məsələn, tərəflər arasındakı yazışma, **genişləndirici formada təfsir oluna bilməz**. Bu zaman yalnız hərfi (adekvat)⁹⁸ və ya müvafiq hallarda məhdudlaşdırıcı⁹⁹ formada təfsirə yol verilir. Yəni, məsələn, imtinaya dair yazışmadakı ifadələr yalnız onların konkret qrammatik mənasına uyğun təfsir olunmalı və yazışmada birbaşa göstərilməyən məsələlərin məqsədyönlü nəzərdə tutulmadığı qənaətinə gəlinməlidir.
- 3.3.7. Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, **əşya hüquqlarından imtina** ayrı-ayrı əşya hüquqlarına münasibətdə MM-in müvafiq maddələrində¹⁰⁰, eləcə də sahəvi qanunlarda¹⁰¹ müəyyən edilən qaydada həyata keçirilir.
- 3.3.8. Həmçinin qeyd edilməlidir ki, təklif edilən 15.5-ci maddədə **“tələb”** dedikdə öhdəlik münasibətlərindən irəli gələn tələb hüququ nəzərdə tutulur. Müvafiq terminə MM-in bürsür maddələrində¹⁰² “tələb” kimi istinad edildiyindən 15.5-ci maddənin mətnində də məhz həmin termindən istifadə edilmişdir.

⁹⁶ İnkişaf etmiş xarici yurisdiksiyalarda da hüquqdan imtinanın konkretliyinə dair oxşar tələblər nəzərdə tutulur. Məsələn, bax Belçika Mülki Məcəlləsinin 1-ci Kitabının 1.12-ci maddəsinə. Həmçinin, bax Sean Wilken QC and Karim Ghaly. *The Law of Waiver, Variation and Estoppel*, 3rd ed., Oxford University Press, 2012, para. 3.12., 4.0.4.

⁹⁷ Oğuzman Kemal, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler 1*, İstanbul, 2016, s. 543.

⁹⁸ Məsumə Məlikova, *Hüquq nəzəriyyəsi. Dərslük. Üçüncü nəşr*. Bakı, “Elm və təhsil”, 2023, s.301.

⁹⁹ “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Qanununun 90.4-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan hallarda.

¹⁰⁰ Məsələn, MM-in 185-ci, 192.4-cü, 204-cü və s. maddələri.

¹⁰¹ Məsələn, “İpoteka haqqında” Qanunun 48.1.2-1-ci maddəsi.

¹⁰² Məsələn, MM-in 440.2-ci, 453.1-ci, 474-cü, 482-ci maddələri və s.

- 3.3.9. Qeyd edilməlidir ki, hüquq doktrinasında **mövcud tələblərdən** (yəni, artıq yaranmış tələb hüquqlarından) imtinaya ümumi olaraq yol verilir¹⁰³. Azərbaycan hüququnda da tələbdən imtinanın mümkünlüyü MM-in 546-549-cu maddələrinin mənasından irəli gəlir. Belə ki, **borcun bağışlanması nəticəsində öhdəliyə xitam** verildikdə, kreditor eyni zamanda öz tələbindən də imtina etmiş olur və həmin tələbə də xitam verilir. Bu səbəbdən, təklif edilən 15.5-ci maddənin mətnində mövcud tələbdən imtinanın ümumi olaraq mümkünlüyü göstərilməklə belə imtinaya MM-in 546-549-cu maddələrinin müddələrinin şamil edildiyi müəyyən edilmişdir.
- 3.3.10. Göstərilənlərlə yanaşı qeyd edilməlidir ki, MM-in imperativ normalarından irəli gələn gələcəkdə yarana biləcək tələbdən (**gələcək tələb hüquqlarından**) əvvəlcədən imtina edilməsinə yol verilmir (15.6-cı maddə). Hesab edirik ki, imperativ normaların xarakteri və əhəmiyyəti nəzərə alınmaqla əks yanaşma ictimai qaydaya zidd olardı. Misal olaraq, keyfiyyətsiz malın satılmasına münasibətdə MM-in 624.1-ci maddəsində təsbit edilən alıcının hüquqlarından (tələblərindən) alğı-satqı müqaviləsində əvvəlcədən alıcının imtinası nəzərdə tutula bilməz. Başqa bir misal, MM-in 680.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan kirayəçinin kirayəyə verilmiş əşyanın saxlanması və ya bərpası üçün çəkilən xərclərin əvəzinin kirayəyə verəndən alınmasına dair tələb hüququndan kirayəçi əvvəlcədən imtina edə bilməz (kirayə müqaviləsinə daxil ediləcək belə bir müddəa etibarsızdır).

3.4. Maddə 16. Mülki hüquqların həyata keçirilməsinin məhdudlaşdırılması

Maddənin yeni redaksiyası

- 3.4.1. Qeyd edilməlidir ki, hüquqdan sui-istifadənin qadağan edilməsi ilə bağlı qaydalar 16-cı maddə ilə yanaşı, 560-cı maddədə də təsbit edilmişdir. 560-cı maddənin MM-də yerləşdiyi yerinin (“Öhdəlik hüququnun ümumi hissəsi” adlanan bölmənin daxilində) məqsəduyğun olmaması səbəbindən, habelə MM-də hüquqdan sui-istifadə ilə bağlı məsələnin iki ayrı yerdə tənzimlənməsi və lüzumsuz təkrarlanmasının aradan qaldırılması məqsədilə 560-cı maddənin ləğv edilməsi, onun məzmununa daxil olan qaydaların isə təkmilləşdirilməklə 16-cı maddəyə daxil edilməsi məqsəduyğun hesab edilir. Bununla əlaqədar həmçinin 16-cı maddənin adının da onun yeni məzmununa uyğunlaşdırılması təmin edilməlidir.
- 3.4.2. Göstərilənlərə uyğun olaraq 16-cı maddənin aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif edilir:

“Maddə 16. Mülki hüquqlardan sui-istifadənin qadağan edilməsi

16.1. Mülki hüquqlardan sui-istifadə əsasında həyata keçirilən razılaşmalar və hərəkətlər, o cümlədən tələblər və qərarlar etibarsızdır.

16.2. Aşağıdakılar mülki hüquqlardan sui-istifadə hesab edilir :

¹⁰³ Bax Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §397, p.664, mn. 4.

- 16.2.1. hüquqdan yalnız başqalarına zərər vurmaq məqsədi ilə istifadə etmək;
- 16.2.2. hüquqdan onun məqsədlərinə (təyinatına) zidd olaraq istifadə etmək;
- 16.2.3. öz vəzifələrini kobudcasına pozmasına baxmayaraq hüquqlarını həyata keçirmək;
- 16.2.4. müdafiə edilməli şəxsi mənafe olmadan hüquqdan istifadə etmək;
- 16.2.5. digər tərəfin ağlabatan olaraq güvəndiyi əvvəlki rəftara zidd hərəkət etmək;
- 16.2.6. bazarda hökmran mövqedən və ya nisbətən yüksək bazar gücündən sui-istifadə, habelə rəqabətin məhdudlaşdırılması məqsədilə edilən və ya haqsız rəqabətə səbəb olan razılaşma və hərəkətlər;
- 16.2.7. pozuntunun xarakterinə və nəticələrinə açıq-aşkar qeyri-mütənasib olan hüquqdan istifadə etmək;
- 16.2.8. mülki hüquqlardan digər formada açıq-aşkar vicdansız istifadə etmək.”
- 3.4.3. Təklif edilən 16.1-ci maddədə mülki hüquqlardan sui-istifadə edilməsinin nəticəsi ilə bağlı müddəa (hazırkı redaksiyadakı 560.2-ci maddənin ikinci hissəsi) öz əksini tapmışdır. 560.2-ci maddənin birinci hissəsi “vicdanlılıq prinsipi” ilə bağlı yeni maddədə verildiyindən bu maddədə təkrarlanmaya yol verməmək üçün daxil edilməmişdir.
- 3.4.4. Təklif edilən 16.2-ci maddədə isə hazırda ayrı-ayrı maddələrdə (16-cı maddədə, 560.1-ci maddənin ikinci cümləsində və 560.3-cü maddədə) pərakəndə qaydada təsbit edilən hüquqdan sui-istifadə formaları birləşdirilmiş və onların qeyri-məhdud siyahısı göstərilmişdir.
- 3.4.5. Təklif edilən 16.2.1-ci maddədə hüquqdan sui-istifadənin klassik forması olan və bir çox ölkələrin qanunvericiliyində¹⁰⁴ və məhkəmə təcrübəsində¹⁰⁵ öz əksini tapmış “**şikana**”nın (*chicanery, шикана*) qadağan edilməsi ilə bağlı qayda təsbit edilmişdir. Bu norma hazırkı redaksiyadakı 16-cı maddədə və 560.1-ci maddənin ikinci cümləsində də təsbit edilmişdir.

¹⁰⁴ Məsələn, Almaniya Mülki Məcəlləsinin 226-cı maddəsi, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0685 onlayn: 16.11.2025.

İtaliya Mülki Məcəlləsinin 833-cü maddəsi, <https://www.altalex.com/documents/news/2013/10/31/della-proprieta-disposizioni-general> onlayn: 15.11.2025.

Avstriya Mülki Məcəlləsinin 1295(2)-ci maddəsi, <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622> onlayn: 15.11.2025 və s.

¹⁰⁵ Buna misal olaraq Fransada hüquqdan sui-istifadə ilə bağlı ən qədim məhkəmə işlərindən olan Kolmar məhkəməsi tərəfindən baxılan işi göstərmək olar. Həmin işdə qonşu tərəfindən özü üçün heç bir marağı olmadan, yalnız qonşusunun evini kölgələmək və ona zərər vurmaq məqsədilə öz evinin üzərində saxta baca tikdirməsi hüquqdan sui-istifadə kimi qiymətləndirilmişdir (Vera Bolgár. Abuse of Rights in France, Germany, and Switzerland: A Survey of a Recent Chapter in Legal Doctrine. Louisiana Law Review. Volume 35, Number 5, 1975, p. 1021).

3.4.6. Təklif edilən 16.2.2-ci maddədə qeyd olunan hüquqdan sui-istifadə halı MM-in hazırkı redaksiyasının 560.3.1-ci maddəsində təsbit edilən hüquqdan sui-istifadə formasının təkmilləşdirilmiş redaksiyasıdır.

İlk növbədə qeyd edilməlidir ki, mülki hüquqların qanunvericilik imkan verdiyi təqdirdə əldə edilə biliniyi, qanunvericilik imkan vermədiyi təqdirdə isə əldə edilə bilinmədiyi nəzərə alınaraq, MM-in 560.3.1-ci maddəsində “*qeyri-qanuni əldə edilmiş hüquqlar*” ifadəsi doğru hesab olunmur. Eyni zamanda “*müqavilənin ziddinə olaraq əldə edilmiş hüquqlar*” ifadəsi də uğurlu deyildir. Belə ki, müqavilənin ziddinə hərəkət etməklə əldə edilən hüquqların istifadə olunması həmişə hüquqdan sui-istifadəni təşkil etmir.

Bununla belə nəzərə alınmalıdır ki, mülki hüquqlar təyinatlarına (qanunvericinin və ya tərəflərin müvafiq hüququ təsbit etməklə nail olmağa çalışdıqları məqsədə) uyğun olaraq həyata keçirilməlidir. Beynəlxalq təcrübədə mülki hüquqlardan onların nəzərdə tutulan məqsədləri (təyinatı) xaricində istifadə olunması hüquqdan sui-istifadə halı kimi təsbit edilir.¹⁰⁶ Məsələn, Alman mülki hüququnda təminatın verilmə məqsədi aradan qalxdıqdan sonra girov hüququnun istifadə edilməsi hüquqdan sui-istifadə hesab edilir.¹⁰⁷

Göstərilənlər nəzərə alınmaqla, MM-in hazırkı redaksiyasının 560.3.1-ci maddəsində təsbit edilən hüquqdan sui-istifadə formasının “**hüquqdan onun məqsədlərinə (təyinatına) zidd olaraq istifadə edilməsi**” şəklində verilməsi təklif olunur.

3.4.7. Təklif edilən 16.2.3-cü maddədə MM-in hazırkı redaksiyasının 560.3.2-ci maddəsində təsbit edilən və beynəlxalq təcrübədə də geniş tətbiq edilən hüquqdan sui-istifadə ilə bağlı qayda əks olunur. Həmin qaydaya görə bir tərəf müqavilə üzrə öz öhdəliklərini digər tərəfin mənafeələrinə ciddi zərər vurmaqla pozması, o cümlədən əhəmiyyətli dərəcədə pozmasına baxmayaraq müqaviləyə və tərəflərin qarşılıqlı öhdəliklərinə ciddi təsir göstərən hüquqlardan (məsələn, öhdəliyinin icrasından birtərəfli imtina və ya müqaviləyə xitam verilməsi) istifadə etməsi hüquqdan sui-istifadə kimi qiymətləndirilir.¹⁰⁸

3.4.8. Təklif edilən 16.2.4-cü maddədə qeyd olunan hüquqdan sui-istifadə halı MM-in hazırkı redaksiyasının 560.3.3-cü maddəsində təsbit edilən hüquqdan sui-istifadə formasının təkmilləşdirilmiş redaksiyasıdır. Hüquqdan sui-istifadənin bu halı xarici hüquq doktrinasında da təsbit edilmişdir.¹⁰⁹ Məsələn, Almaniya Mülki Məcəlləsində (*BGB*) birbaşa

¹⁰⁶ Məsələn, bax UNİDROİT Prinsiplərinin 1.7-ci maddəsinə dair kommentariyanın 2-ci bəndinə, s. 19, <https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf> onlayn: 15.11.2025.

¹⁰⁷ Bax Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §242, p.322, mn. 27.

¹⁰⁸ Bax Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §242, p.320-321, mn. 23.

¹⁰⁹ Məsələn, bax M. Kemal Oğuzman, Nami Barlas. Medeni Hukuk. Giriş kaynaklar. Temel kavramlar. 25. Bası, 2019, İstanbul, Vedat Kitapçılık, s. 276.

göstərilməsə də, məhkəmələr tərəfindən həmin məcəllənin 242-ci maddəsinin (öhdəliklərin vicdanlı şəkildə həyata keçirilməsi) şərhli zamanı “müdafiə edilməli şəxsi mənafeinin olmaması” (“*Fehlen eines schutzwürdigen Eigeninteresses*”) anlayışı formalaşmışdır.¹¹⁰ “**Müdafiə edilməli şəxsi mənafeinin olmaması**” dedikdə hər hansı bir hüququn həyata keçirilməsinin əsasında müdafiə edilməli olan şəxsi marağın olmaması başa düşülür. Məsələn kimi (i) faydasız şəkildə (fayda əldə etmədən) hüquqların həyata keçirilməsi, (ii) müqavilənin məqsədlərindən kənar və ya ədalətsiz məqsədlərə nail olmaq üçün bəhanə kimi hər hansı bir hüququn həyata keçirilməsi, (iii) qüsurlar aradan qaldırıldıqdan sonra əqddən imtinanı və s. göstərmək olar.

Bundan başqa, borcluya dərhal geri qaytarılmalı olan hər hansı icra predmetinin tələb olunması halı da müdafiə edilməli olan marağın olmaması kimi başa düşülür.¹¹¹ Bu yanaşma Qədim Roma hüququnundan irəli gələn “**dolo agit, qui petit, quod statim redditurus est**” (“dərhal qaytarmalı olduğu əşyanı tələb edən şəxs hiylə işlədir”) prinsipinin tələbidir.¹¹² Məsələn, tərəflərin qarşılıqlı həmcins öhdəliklərinin əvəzləşdirilməsi mümkün olduğu hallarda öhdəliyin əvəzləşdirilmədən icrasının tələb edilməsi hüquqdan sui-istifadə halı hesab oluna bilər.

3.4.9. Təklif edilən 16.2.5-ci maddədə MM-in hazırkı redaksiyasındakı 560.3.4-cü maddənin mətni təkmilləşdirilməklə öz əksini tapmışdır. Həmin norma beynəlxalq təcrübədə “**estoppel**” kimi tanınan prinsipin tələblərini özündə ehtiva edir.

Maddənin mətninə təklif edilən dəyişikliklərdən biri “**və güvənmiş olduğu**” sözlərinin çıxarılmasıdır. Belə ki, davamlı mülki münasibətlər zamanı tərəfin müxtəlif vaxtlarda *güvənmiş olduğu* rəftar(lar) ola bilər. Bununla belə, yalnız sonuncu güvənən rəftara zidd davranışın nümayiş etdirilməsi hüquqdan sui-istifadəyə səbəb ola bilər.

Eyni zamanda nəzərə alınmalıdır ki, əvvəlki rəftara tərəfin güvənməsi o halda qorunmalıdır ki, belə güvən “**ağlabatan**” olsun. Məsələn, əvvəlkindən fərqli qaydada hərəkət edən tərəf əgər digər tərəfə rəftarının dəyişməsi barədə əvvəlcədən bildiriş vermişsə, digər tərəfin həmin bildirişə rəğmən əvvəlki rəftara güvənməsi ağlabatan deyil və nəticədə birinci tərəfin hərəkətləri hüquqdan sui-istifadə hesab edilməyəcək. Güvənin ağlabatan olub-olmaması, xüsusən də tərəflərin ünsiyyəti və davranışı, tərəflərin sövdələşmələrinin xarakteri və şəraiti və onların bir-birindən ağlabatan şəkildə qəbul edə biləcəyi gözləntilər nəzərə

¹¹⁰ Grüneberg/Grüneberg, BGB § 242, Rn. 50 – Almaniya Mülki Məcəlləsinin Kommentariyası (əvvəlki Palandt), 83. Auflage 2024, C.H. Beck, München, p. 282

¹¹¹ Grüneberg/Grüneberg, BGB § 242, Rn. 52 – Almaniya Mülki Məcəlləsinin Kommentariyası (əvvəlki Palandt), 83. Auflage 2024, C.H. Beck, München, p. 282

¹¹² Bax Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §242, p.321, mn. 24-25.

alınmaqla qiymətləndirilir.¹¹³ Göstərilənlərlə əlaqədar maddənin mətninə “güvəndiyi” sözündən əvvəl “**ağlabatan olaraq**” sözlərinin əlavə edilməsi təklif edilir.

Bundan əlavə nəzərə alınmalıdır ki, hüquqdan sui-istifadənin mövcud olması üçün davranışın dəyişməsi nəticəsində digər tərəfə **zərərin vurulması** da əhəmiyyətli şərtidir. Çünki davranışın dəyişməsi hər bir halda digər tərəfə zərər vurmaması ilə nəticələnir. Hətta nəticədə bəzi hallarda digər tərəf fayda da əldə edə bilər. Sözügedən yanaşma Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “F.Nəcəfovanın şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 18 noyabr 2021-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 03.03.2023-cü il tarixli qərarında da təsbit edilmişdir. Belə ki, həmin Qərarda qeyd edilir ki, “*bu müddəa digər şəxsə zərər vura biləcək ziddiyyətli davranışı qadağan edir və şəxsin üzərinə ardıcıl rəftar etmək öhdəliyi qoyur*”. Bununla belə, maddənin mətninə zərərin vurulması ilə bağlı şərtin daxil edilməsi məqsədəuyğun deyildir, çünki zərərin vurulması (və ya vurulması təhlükəsinin yaranması) şərti, bir qayda olaraq, hüquqdan sui-istifadənin bütün formaları üçün səciyyəvi hal kimi çıxış edir və bu şərtin hər hansı hüquqdan sui-istifadə formasına münasibətdə pərakəndə qaydada göstərilməsi çətinlik yarada bilər.

Yuxarıda qeyd olunan yanaşmalar həm Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarında (I.–1:103(2)-ci maddə), UNİDROİT Prinsiplərində (1.8-ci maddə), həm də xarici ölkələrin hüquq doktrinasında¹¹⁴ öz əksini tapır.

- 3.4.10. 560.3.5-ci və 560.3.6-cı maddələrində sadalanan hərəkətlərin rəqabət qanunvericiliyi ilə qadağan olunduğu üçün həmin hərəkətlərin ətraflı şəkildə MM-də tənzimlənməsinə ehtiyac olmadığını nəzərə alaraq müvafiq maddələrin 16.2.6-cı maddədə ümumi şəkildə təsbit edilməsi məqsədəuyğun hesab edilmişdir.
- 3.4.11. Təklif edilən 16.2.7-ci maddədə xarici ölkələrin təcrübəsində mövcud olan, lakin MM-in hazırkı redaksiyasında öz əksini tapmayan **pozuntunun xarakterinə və nəticələrinə açıq aşkar qeyri-mütənasib olan hüquqdan istifadə** edilməsinə dair qadağanı müəyyənləşdirən qayda nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd olunan qayda mülki hüquq subyektlərindən qarşı tərəfin pozuntularına adekvat və mütənasib hüquqi cavabın (reaksiyanın) verilməsini tələb edir.

¹¹³ UNİDROİT Prinsiplərinin 1.8-ci maddəsinə dair kommentariyanın 2-ci bəndinin üçüncü abzası, s. 22, <https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf> onlayn: 15.11.2025.

¹¹⁴ Məsələn, bax Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §242, p.322, mn. 28.

Məsələn, Alman mülki hüququnda müqavilənin icrasının çox cüzi gecikdirilməsinə görə müqavilədən imtina edilməsi hüquqdan sui-istifadə halı hesab olunur.¹¹⁵

UNİDROİT Prinsiplərinin 1.7-ci maddəsinin kommentariyasında da müvafiq hüquqdan sui-istifadə formasına istinad edilmişdir.¹¹⁶

3.4.12. Təklif edilən 16.2.8-ci maddədə hüquqdan sui-istifadənin formalarının 16.2-ci maddədə verilmiş siyahısının **qeyri-məhdud** olduğu təsbit edilmişdir.

3.5. Maddə 17. Mülki hüquqların müdafiəsi

3.5.1. 17-ci maddədəki tələb (mülki hüquq subyektlərinin mülki hüquqlara hörmət bəsləməyə və onların müdafiəsinə kömək göstərməyə borclu olması) mülki dövriyyənin azadlığına və bazar iqtisadiyyatının mahiyyətinə zidd olduğundan, həmin maddənin MM-dən çıxarılması təklif edilir.

3.6. Maddə 18. Mülki hüquqların müdafiəsi üsulları

3.6.1. 18-ci maddənin aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif edilir:

“18.1. Qanunla nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, mülki hüquqların həyata keçirilməsinin təmin edilməsi, güc və ya məcburetmə tətbiq olunması dövlətin müstəsna səlahiyyətindədir. Bu məqsədlə dövlət mülki-prosessual və icra haqqında qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş üsulları tətbiq edir.

18.2. Mülki hüquqların müdafiəsi qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada və aşağıdakı üsullarla həyata keçirilir:

18.2.1. hüququn tanınması;

18.2.2. hüququn pozulmasına qədər mövcud olan vəziyyətin bərpası (restitusiya);

18.2.3. hüququ pozan və ya pozma təhlükəsi olan hərəkətin qarşısının alınması və (və ya) qadağan edilməsi;

18.2.4. əqdin etibarsız hesab edilməsi və (və ya) əqdin etibarsızlığı nəticələrinin tətbiq edilməsi;

18.2.5. öhdəliyin naturada icrası;

18.2.6. maddi zərərin əvəzinin ödənilməsi;

18.2.7. mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsi;

18.2.8. hüquq münasibətinin dəyişdirilməsi və ya xitamı;

18.2.9. zəruri müdafiə;

¹¹⁵ Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §242, p.322, mn. 26.

¹¹⁶ UNİDROİT Prinsiplərinin 1.7-ci maddəsinə dair kommentariyanın 2-ci bəndinin birinci abzası, s. 19, <https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf> onlayn: 15.11.2025.

18.2.10. son zərurət vəziyyətində müdafiə;

18.2.11. özünəyardım;

18.2.12. qanuna, ictimai qaydaya və əxlaqa zidd olmayan digər üsullar.”

3.6.2. Təklif edilən 18.1-ci maddədə MM-in 561-ci maddəsinin mətni öz əksini tapmışdır. 561-ci maddənin MM-in “Öhdəlik hüququnun ümumi hissəsi” adlanan altıncı bölmənin tərkibində verilməsi məqsədəuyğun hesab edilmir. Çünki həmin maddə ilə əhatə olunan məsələ daha geniş məfhum, yəni mülki hüquqların müdafiəsi ilə əlaqədar olduğundan onun mətninin buna müvafiq olaraq 2-ci fəsildə “Mülki hüquqların müdafiəsi üsulları” maddəsində təsbit edilməsi məqsədəmüvafiqdir.

Maddənin mətni xarici təcrübədə də qəbul edilmiş **“gücün tətbiq edilməsində dövlətin inhisarı”** qaydasından irəli gəlir.¹¹⁷ Bu ümumi qaydaya görə hüququ pozulmuş şəxs həmin hüququn bərpasını dövlətə (məhkəmə, inzibati orqanlar və s.) həvalə etməlidir. Şəxs bir qayda olaraq hüququnu öz gücü ilə təmin etməməlidir. Qanunda nəzərdə tutulmuş müstəsna hallarda (məsələn, zəruri müdafiə, son zərurət və özünəyardım hallarında) bu qaydadan istisnaya yol verilir.

3.6.3. Mülki hüquqların müdafiə üsullarının dairəsi kifayət qədər geniş olduğundan həmin üsulların siyahısının dəqiqləşdirilməsi mülki hüquq subyektlərinə öz hüquqlarını müdafiə etmək üçün mümkün üsulu seçməyə kömək edə bilər. Bu məqsədlə təklif edilən 18.2-ci maddədə MM-in ayrı-ayrı müddəələrindən irəli gələn əsas **mülki hüquqi müdafiə üsullarının qeyri-məhdud siyahısı** verilmişdir. Belə ki, hüququn tanınması (157.1), hüququn pozulmasına qədər mövcud olan vəziyyətin bərpası (restitusiya) - 337.5, 1092, 157.2, hüququ pozan və ya pozma təhlükəsi olan hərəkətin qarşısının alınması - 157.4, təklif edilən 23-1.3-cü və s., əqdin etibarsız hesab edilməsi və (və ya) əqdin etibarsızlığı nəticələrinin tətbiq edilməsi - 337-354 və s., öhdəliyin naturada icrası - 450, maddi zərərin əvəzinin ödənilməsi - 21, 443, 1096-1132 və s., mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsi - hazırkı redaksiyada 23 (təklif edilən 2-1-ci fəsil) və s., hüquq münasibətinin dəyişdirilməsi və ya xitamı - 421.2, 422.2 və s., zəruri müdafiə - hazırkı redaksiyada 563 (təklif edilən 21-1-ci maddə), son zərurət vəziyyətində müdafiə - hazırkı redaksiyada 564 (təklif edilən 21-2-ci maddə), özünəyardım - hazırkı redaksiyada 565-ci (təklif edilən 21-3-cü maddə) maddələrdə təsbit edilmişdir.

3.7. Maddə 19. Dövlət hakimiyyəti orqanının və ya yerli özünüidarə orqanının aktının etibarsız sayılması

¹¹⁷ Maurer/Schwarz. Staatsrecht I/ C.H. Beck, München, 7. Auflage 2023, p. 37.

3.7.1. MM-in 19-cu maddəsinin məzmunundan həmin maddədə “**qeyri-normativ xarakterli akt**” ifadəsi ilə “**inzibati akt**” nəzərdə tutulduğu başa düşülür. Qanuna uyğun olmayan inzibati aktların ləğv edilməsi isə “İnzibati icraat haqqında” Qanuna və İnzibati Prosessual Məcəlləyə uyğun olaraq həyata keçirilir. Göründüyü kimi, 19-cu maddədə tənzimlənən məsələlər mülki hüququn deyil, inzibati hüququn predmeti olduğundan həmin maddənin MM-dən çıxarılması məqsədəuyğun hesab edilir.

3.8. Maddə 21. Zərərin əvəzinin ödənilməsi

3.8.1. İşçi qrupun bəzi üzvlərinin ifadə etdiyi mövqe ilə razılaşıaraq qeyd edirik ki, bu maddə öhdəlik hüququ normaları ilə birgə nəzərdən keçirilməli və müvafiq hissə üzrə konsepsiya layihəsi hazırlanarkən müzakirə edilməlidir. Bu səbəbdən bu maddəyə hazırkı fəslin daxilində münasibət bildirilməsi məqsədəuyğun hesab edilmir. Müvafiq maddənin müzakirəsi zamanı “mənəvi zərər” və “dolaylı zərər” məsələləri ilə bağlı müddəaların həmin maddəyə əlavə edilməsi nəzərə alınmalıdır.

3.9. Zəruri müdafiə, son zərurət və özünəyardım

3.9.1. “Öhdəlik hüququnun ümumi hissəsi” adlanan altıncı bölməsinin tərkibində mövcud olan “Mülki hüquqların həyata keçirilməsi” adlı 28-ci fəsilə tənzimlənən zəruri müdafiə, son zərurət və özünəyardım institutları mülki hüquqların müdafiəsi ilə bağlı olduğundan onların həmin bölmədən çıxarılaraq 2-ci fəslə daxil edilməsi (yaxud ayrıca bölmədə tənzimlənməsi) məqsədəmüvafiqdir.

3.9.2. Həmçinin MM-in sözügedən maddələrinin mətni Azərbaycan dilinin qrammatikası baxımından çətin anlaşıldığından həmin maddələrin təkmilləşdirilməsi məqsədəuyğundur. Hesab edilir ki, həmin normalar Almaniya Mülki Məcəlləsinin 227-231-ci maddələri əsasında hazırlanmışdır. Bu baxımdan təkmilləşdirmə aparılarkən ilk növbədə Almaniya Mülki Məcəlləsindəki müvafiq normaların mətni və onların tətbiqi təcrübəsi, habelə müvafiq institutların tənzimləndiyi digər inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi və beynəlxalq model qaydaların müddəaları nəzərə alınmalıdır.

3.9.3. Göstərilənlərə əsasən MM-ə aşağıdakı redaksiyada 21-1-ci, 21-2-ci və 21-3-cü maddələrin əlavə edilməsi təklif edilir:

3.10. Maddə 21-1. Zəruri müdafiə (təklif)

3.10.1. İlk növbədə zəruri müdafiə anlayışı ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, bir sıra xarici ölkələrin təcrübəsində, o cümlədən Almaniya Mülki Məcəlləsində bu anlayış “özünümüdafiə”

(“*self-defence*”¹¹⁸, “*notwehr*”¹¹⁹ və s.) termini vasitəsilə təsbit olunur, baxmayaraq ki, sözügedən institut tək-cə şəxsin öz hüquq və maraqlarının müdafiəsi halında deyil, həmçinin digər şəxs(lər)in də hüquq və maraqlarının müdafiəsi hallarında tətbiq olunur.¹²⁰ Bu səbəbdən hesab edilir ki, terminin adı və məzmunu arasında uyğunluğun təmin edilməsi baxımından MM-in 563-cü maddəsinin mövcud redaksiyasında istifadə edilən “zəruri müdafiə” termini daha uğurludur və təklif edilən 21-1-ci maddənin mətnində də həmin termindən istifadə edilməsi məqsədəuyğundur.

3.10.2. Xarici hüquq doktrinasına əsasən zəruri müdafiə institutu adətən cinayət qanunvericiliyində daha detallı tənzimlənir və bu sahədə cinayət qanunvericiliyinin müddəaları müvafiq uyğunlaşmalar nəzərə alınmaqla mülki münasibətlərdə (xüsusən də delikt münasibətlərində) də tətbiq olunur.¹²¹ Zəruri müdafiə halında şəxs səlahiyyətli dövlət orqanlarına müraciət etmədən, özünün və ya digər şəxsin hüquqlarının (bir qayda olaraq mütləq xarakterli hüquqlarının¹²²) müdafiəsinə yönəlmiş müəyyən faktiki hərəkətlər edir. Hüquqların müdafiəsinə, yəni onların bərpasına və ya pozulmasının qarşısının alınmasına yönəlmiş hərəkətlər yalnız davam edən (real) qəsdin¹²³ dəf edilməsi üçün qəsdin mənbəyi olan şəxsə (ağressora) və ya onun qəsd zamanı istifadə etdiyi əmlaka (məsələn, üzərində olan şəxsi əşyalarına) qarşı edildikdə zəruri müdafiə anlayışı altına düşür. Belə hərəkətlər hüquqa zidd hesab olunmur və onların nəticəsində müdafiə olunan şəxs tərəfindən ağressora vurulmuş fiziki, maddi və mənəvi zərərə görə mülki-hüquqi məsuliyyət yaranmır, bu şərtlə ki, şəxs zəruri müdafiə həddini təqsirli şəkildə aşmamış, zəruri müdafiə vəziyyətini qəsdən törətməmiş və (və ya) hüquqa zidd real qəsdin mövcudluğu barədə təqsirli şəkildə yanılmamış olsun.

¹¹⁸ Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarının VI.–5:202-ci maddəsi, p. 3509, https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf. onlayn: 15.11.2025.

¹¹⁹ İsveçrə Öhdəliklər Məcəlləsinin 52(1)-ci maddəsi, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/27/317_321_377/en onlayn: 15.11.2025.

Almaniya Mülki Məcəlləsinin 227-ci maddəsi. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0685 onlayn: 16.11.2025.

¹²⁰ Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydaları, VI.–5:202-ci maddəsi, B bəndi, p. 3509, https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf. onlayn: 15.11.2025.

¹²¹ Məsələn, bax Prosser, Wade, and Schwartz's Torts: Cases and Materials, 10th Edition, Foundation Press, 2000, p. 101. Həmçinin bax Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydaları, Note 1 (*Self-defence*) VI.–5:202-ci maddə, p. 3512, https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf, onlayn: 15.11.2025

¹²² Məsələn, əşya hüquqlarının, şəxsiyyət hüquqlarının.

¹²³ Məsələn, şəxs tərəfindən avtoqəzanın qarşısının alınması məqsədilə qəsd edən şəxsin avtomobilinin qapısına vurulmuş zərbə zəruri müdafiə hesab oluna bilər. Lakin avtoqəzadan sonra zərbənin vurulması zəruri müdafiə hesab oluna bilməz.

- 3.10.3. Hesab edilir ki, MM-in 563.1-ci maddəsində “**hüquqa uyğundur, yəni hüquqa zidd deyildir**” ifadəsi ilə lüzumsuz dəqiqləşdirmə aparılmışdır. Nəzərə alınmalıdır ki, MM-in 1096-cı maddəsində verilən ümumi deliktin anlayışında “hüquqa zidd əməl” ifadəsindən istifadə edilir. Bu baxımdan 563.1-ci maddədə zəruri müdafiə üçün edilən hərəkətin delikt olmadığını, yəni hüquqa zidd olmadığını göstərmək məqsədilə müvafiq müddəadan “hüquqa uyğundur” hissəsinin çıxarılması və yalnız “**hüquqa zidd deyildir**” ifadəsinin saxlanması məqsədemüvafiq hesab edilir. Eyni şəkildə Almaniya Mülki Məcəlləsinin 227-ci maddəsinin 1-ci bəndində də “hüquqa zidd deyildir” ifadəsindən istifadə edilmişdir.¹²⁴
- 3.10.4. Bundan başqa, “zəruri müdafiə”nin anlayışından görüldüyü kimi, zəruri müdafiə şəxsin özünə qarşı olan qəsdə yanaşı, *digər şəxslərə qarşı* qəsdlərdən müdafiəni də əhatə edir. Bu baxımdan 563.2-ci maddədə istifadə edilən “**özünümüdafiədir**” sözü “zəruri müdafiə”nin mahiyyəti ilə tam uyğunluq təşkil etmədiyi və çəşqinliq yarada biləcəyi üçün həmin sözün çıxarılması məqsədeuyğun hesab edilir.
- 3.10.5. Bununla yanaşı, nəzərə alınmalıdır ki, zəruri müdafiə zamanı hüquqa zidd qəsd yalnız şəxsin həyatına və ya sağlamlığına deyil, həmçinin onun hüquqlarına və ya qanunla qorunan mənafələrinə qarşı yönəldilmiş ola bilər (məsələn, əşya hüquqlarına, şərəf və ləyaqətinə və s.). Bununla əlaqədar maddənin redaksiyasında “**özünə və ya digər şəxslərə qarşı**” ifadəsinin “**özünün və ya digər şəxslərin hüquqlarına və ya qanunla qorunan mənafələrinə qarşı**” ifadəsi ilə əvəzlənməsi məqsədemüvafiqdir. Bu yanaşma Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarında¹²⁵ və Alman hüquq doktrinasında¹²⁶ da təsdiq edilir.
- 3.10.6. Həmçinin Almaniya Mülki Məcəlləsinin 227-ci maddəsinin adından və həmin maddəyə dair kommentariyalardan görünür ki, Almaniya mülki qanunvericiliyində “zəruri müdafiə” anlayışı ilə *qəsd edən şəxslərə qarşı müdafiə* nəzərdə tutulur.¹²⁷ Belə şəxslərə qarşı müdafiə həmçinin qəsd zamanı *qəsd edən tərəfindən istifadə olunan əşyalara* zərər vurulmasını da əhatə edir. Bununla belə nəzərə alınmalıdır ki, təhlükə mənbəyi qismində bilavasitə hər hansı əşyalar (eləcə də heyvanlar)¹²⁸ çıxış etdikdə onlara qarşı müdafiə “son zərurət”

¹²⁴ Almaniya Mülki Məcəlləsinin 227-ci maddəsinin 1-ci bəndi, https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_227.html onlayn: 27.04.2025.

¹²⁵ Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarının VI.–5:202(1)-ci maddəsi, p. 3509, https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf. onlayn: 15.11.2025.

¹²⁶ Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §227, p.294, mn. 2.

¹²⁷ Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §228, p.296, mn. 1.

¹²⁸ Heyvanların insan tərəfindən silah (alət) kimi istifadə edilməsi istisna olmaqla. Bax Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §227, p.294, mn. 1; Oğuzman Kemal, Borçlar Hukuku Genel Hükümler 2, İstanbul, 2014, s. 28.

(“*necessity*”, “*notstand*”) anlayışı ilə əhatə olunur.¹²⁹ MM-in 563.2-ci, 564.1-ci və 564.2-ci maddələrinin hazırkı redaksiyalarında qeyd edilən fərq müşahidə edilmir (“zəruri müdafiə” və “son zərurət” anlayışları arasında aydın fərq görünmür). Bununla əlaqədar, müvafiq anlayışların aydın şəkildə fərqləndirilməsi üçün zəruri müdafiənin anlayışında müdafiənin “**qəsd edən şəxsə qarşı**” yönəldiyinin göstərilməsi, son zərurətin anlayışında isə müdafiənin “**təhlükəni yaradan şəxsə**” yönəldiyinin mətndən çıxarılması məqsədəuyğundur.

- 3.10.7. MM-in 563.3-cü maddəsi (təklif edilən 21-1.3-cü maddə) ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, həmin maddə zəruri müdafiə vəziyyətində real qəsdin dəf edilməsi üçün tələb olunan müdafiə həddinin aşılması ilə bağlı münasibətləri tənzimləyir. Nəzərə alınmalıdır ki, müvafiq tənzimləmə Alman hüquq doktrinasında və məhkəmə təcrübəsində formalaşdırılmış hüquqi mövqe ilə oxşarlıq təşkil edir.¹³⁰ Qeyd edilən normaya əsasən, müdafiə olunan şəxs tərəfindən (i) zəruri müdafiə həddi təqsirli olaraq aşıldığı hallarda, habelə (ii) zəruri müdafiə vəziyyətinin onun özü tərəfindən qəsdən törədilməsi və ya (iii) zəruri müdafiə vəziyyətinin (yəni, şəxsin özünün və ya digər şəxslərin hüquqlarına və ya qanunla qorunan mənafeələrinə qarşı edilən hüquqa zidd real qəsdin) mövcudluğu barədə təqsirli şəkildə yanılması hallarında həmin şəxs vurduğu zərəərə görə məsuliyyət daşıyır. Qeyd edilənlərin 563.3-cü maddədə daha aydın təsbit edilməsi üçün həmin maddənin mətninin təkmilləşdirilməsi zəruridir.
- 3.10.8. Bununla yanaşı, Konsepsiyanın 1.2-ci bəndini nəzərə almaqla, 563.1 və 563.3-cü maddələrdə mövcud olan “**ziyanın**” sözünü “**zərərin**” sözü ilə əvəz etmək məqsədəmüvafiq sayılır.
- 3.10.9. Yuxarıda göstərilənlər nəzərə alınmaqla, 563-cü maddənin aşağıdakı redaksiyada yeni 21-1-ci maddə şəklində verilməsi təklif edilir:

“Maddə 21-1. Zəruri müdafiə

21-1.1. Zəruri müdafiə dedikdə, şəxsin özünün və ya digər şəxslərin hüquqlarına və ya qanunla qorunan mənafeələrinə qarşı edilən hüquqa zidd real qəsdin dəf edilməsi üçün zəruri olan müdafiə başa düşülür. Zəruri müdafiə qəsd edən şəxsə qarşı yönəlir.

21-1.2. Zəruri müdafiə üçün tələb olunan hərəkət hüquqa zidd deyildir və bu zaman qəsd edən şəxsə vurulan zərərin əvəzinin ödənilməsi tələb olunmur.

21-1.3. Əgər şəxs zəruri müdafiə həddini təqsirli şəkildə aşmışsa, zəruri müdafiə vəziyyətini qəsdən törətmişse və ya hüquqa zidd real qəsdin mövcudluğu barədə təqsirli şəkildə yanılmışsa, vurulmuş zərərin əvəzini ödəməlidir.”

¹²⁹ Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §228, p.296, mn. 1.

¹³⁰ Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §227, p.295, mn. 5.

3.11. Maddə 21-2. Son zərurət (təklif)

3.11.1. MM-in mövcud redaksiyasında “son zərurət” anlayışının ayrı-ayrı elementləri həm 564.1-ci, həm də 564.2-ci maddələrində verildiyi üçün həmin maddələrin mətni birləşdirilərək **vahid anlayış** şəklində yeni təklif olunan 21-2.1-ci maddədə verilmişdir.

3.11.2. Qeyd edilməlidir ki, MM-in hazırkı redaksiyasında **“zəruri müdafiə” və “son zərurət”** anlayışları yetərinə fərqləndirilmədiyi üçün təcrübədə sözügedən institutların tətbiqi çəşqınlıq yaradır. Bu səbəbdən hesab edirik ki, ilk növbədə həmin anlayışların aydın şəkildə **fərqləndirilməsi** zəruridir. Müvafiq institutları fərqləndirərkən ilk növbədə hər hansı şəxs tərəfindən törədilən qəsdin (hücumun) olub-olmamasına diqqət yetirilməlidir. Bu cür qəsd (hücum) varsa, o zaman qəstdən qorunmaq üçün zərər vurulan obyektə nəzər yetirilməlidir. Əgər qəsdı dəf etmək üçün qəsd edən şəxsə və ya onun qəsd edən zaman istifadə etdiyi əşyasına zərər vurularsa, bu, “zəruri müdafiə”, qəsdlə əlaqəsi olmayan üçüncü şəxsin əşyasına zərər vurularsa bu, “son zərurət” hesab edilməlidir.

Əgər şəxs tərəfindən törədilən qəsd yoxdursa (məsələn, müvafiq təhlükə bilavasitə əşyalardan¹³¹ və ya təbiət hadisələrindən irəli gəldikdə) “zəruri müdafiə” vəziyyətindən ümumiyyətlə söhbət gedə bilməz. Müvafiq hal yalnız “son zərurət” vəziyyəti kimi qiymətləndirilə bilər.

3.11.3. Yuxarıda göstərilənlər nəzərə alınaraq, MM-in 564.1-ci maddəsində zərərin “təhlükəni yaradan şəxsə” vurulmasının nəzərdə tutulması “son zərurət” ilə “zəruri müdafiə” anlayışlarının fərqi baxımından çəşqınlıq yaradır, çünki artıq qeyd edildiyi kimi, “son zərurət” institutu şəxsə deyil, əmlaka vurulan zərərlə bağlı hüquqi tənzimləməni əhatə edir.¹³² Bu səbəbdən **“təhlükəni yaradan şəxsə”** ifadəsinin MM-in 564.1-ci maddəsinin mətnindən çıxarılması məqsədəuyğun hesab edilir.

3.11.4. Həmçinin, Konsepsiyanın 3.10.3-cü bəndində qeyd edilənlər nəzərə alınmaqla (lüzumsuz dəqiqləşdirmənin aradan qaldırılması üçün), yeni anlayışın mətnindən **“hüquqa uyğundur, yeni”** sözləri çıxarılmışdır.

3.11.5. Təklif edilən 21-2.1-ci maddədə son zərurət vəziyyətində əşyaya zərər vurulmasının hüquqa zidd sayılmamasının şərtləri göstərilmişdir. Həmin şərtlərdən biri kimi həmin təhlükədən qorunmaq üçün əşyaya zərər vurulmasının zəruri olduğu qeyd olunmuşdur. Son zərurət vəziyyətində təhlükənin qarşısını almaq üçün zərərin vurulması **obyektiv**

¹³¹ İstisna olaraq qeyd etmək zəruridir ki, təhlükə yaradan əşya (və ya heyvan) insan tərəfindən idarə edilirsə bu halda təhlükəyə qarşı müdafiə son zərurət deyil, zəruri müdafiə vəziyyəti çərçivəsində qiymətləndiriləcəkdir. Məsələn, uzaqdan idarə edilərək robot tərəfindən şəxsə qarşı təhlükə törədildikdə və ya şəxsə hücum etməsi üçün sahibi tərəfindən it təhrik edildikdə: Oğuzman Kemal/Öz Turgut, Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, C. 2, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2014, s. 30.

¹³² Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §228, p. 295-296; §904, p. 1757-1758; Oğuzman Kemal/Barlas Nami, Medeni Hukuk, n. 27, İstanbul, onikilevha, s. 327; von Tuhr Andreas/Peter Hans, Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts, Lieferung 1, Zürich 1974, s. 422.

surətdə zəruri olmalıdır, yəni təhlükənin qarşısını almaq üçün eyni dərəcədə effektiv və sürətli olan daha az zərərli və ya daha az təhlükəli vasitələr əlçatan olmamalıdır. Həmçinin müvafiq təhlükədən yayınmaq mümkün olduğu hallarda da əşyaya zərər vurulması obyektiv surətdə zəruri hesab edilməyəcəkdir.¹³³

3.11.6. Həmçinin son zərurət vəziyyətində əşyaya zərər vurulmasının hüquqa zidd sayılmamasının digər şərti vurulan zərərin qarşısı alınan təhlükədən (zərərdən) daha az olmasıdır. MM-in 564.2-ci maddəsinin mövcud redaksiyasında nəzərdə tutulan həmin şərt təklif edilən yeni 21-2.1-ci maddədə nəzərdə tutulmuşdur.¹³⁴

3.11.7. Təklif edilən növbəti maddələrdə (21-2.2-ci və 21-2.3-cü maddələrdə) isə son zərurət vəziyyətində vurulmuş zərərin əvəzinin hansı hallarda ödənilməli (ödənilməməli) olması təsbit olunmuşdur. Belə ki, beynəlxalq təcrübəyə nəzər saldıqda aydın olur ki, son zərurət vəziyyətində zərər vurulması heç də hər bir halda məsuliyyətdən azad olunma ilə nəticələnmişdir. Məsələn, Almaniya Mülki Məcəlləsində “son zərurət” anlayışı iki fərqli yerdə (maddə 228 və 904) öz əksini tapmışdır. Almaniya Mülki Məcəlləsinin 228-ci maddəsində son zərurət vəziyyətində təhlükə törədən əşyaya zərər vurulması əhatə olunur və bu hal mülki məsuliyyətdən azad olunmaya gətirib çıxarır. Həmin Məcəllənin 904-cü maddəsində göstərilən son zərurət halı isə **təhlükə ilə əlaqəsi olmayan üçüncü şəxslərin əşyasına zərər vurulmasını** ifadə edir və bu halda zərərin əvəzinin ödənilməsi nəzərdə tutulur. Son zərurət vəziyyətində vurulmuş zərəre görə (bəzi hallarda) kompensasiya ödənilməsi ilə bağlı müddəalar İsveçrə¹³⁵, Türkiyə¹³⁶, Rusiya¹³⁷ və s. ölkələrin qanunvericiliyində, habelə Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarında¹³⁸ da öz təsdiqini tapır.

Hesab edirik ki, MM-in 564-cü maddəsində Almaniya Mülki Məcəlləsinin 228 və 904-cü maddələrində əks olunan iki fərqli hal qarışıq şəkildə ifadə edilmişdir. Belə ki, 564.1, 564.2

¹³³ Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §228, p. 296, mn. 5.

¹³⁴ Qeyd etmək lazımdır ki, sözügedən şərt doktrinal mənbələrdə təsbit olunmuşdur: Oğuzman Kemal/Öz Turgut, Borçlar Hukuku, C 2, 2014, s. 30; Oğuzman/Barlas, Medeni Hukuk, 2021, s. 326; von Tuhr Andreas/Peter Hans, Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts, Lieferung 1, Zürich 1974, s. 422.

¹³⁵ İsveçrə Öhdəliklər Məcəlləsinin 52(2)-ci maddəsi, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/27/317_321_377/en onlayn: 15.11.2025.

¹³⁶ Türkiyə Öhdəliklər Qanununun 64(2)-ci maddəsi, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098.pdf> onlayn: 15.11.2025.

¹³⁷ Rusiya Mülki Məcəlləsinin 1067-ci maddəsi, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_9027/69b1a61aae63206bfa3a92ea2bdf2ca7ece582ce/ onlayn: 15.11.2025.

¹³⁸ Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarının VI.–5:202(3)-cü maddəsi, p. 3509, https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf, onlayn: 15.11.2025.

və 564.4-cü maddələr Almaniya Mülki Məcəlləsinin 228-ci maddəsindəki “son zərurət” anlayışına uyğun gəlsə də, 564.3-cü maddə Almaniya Mülki Məcəlləsinin 904-cü maddəsindəki tənzimləməni natamam şəkildə əks etdirir. Yəni, 564-cü maddədə son zərurət vəziyyətində üçüncü şəxslərin əşyasına (təhlükə mənbəyi olmayan digər əşyalara) zərərin vurulması halının tənzimlənmədiyinə baxmayaraq, həmin hallarda üçüncü şəxslərin müdafiəsi üçün vurulmuş zərərin kim tərəfindən ödəniləcəyi tənzimlənmişdir.

Odur ki, müvafiq qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılması məqsədilə, son zərurət vəziyyətində təhlükə mənbəyi olmayan digər əşyalara zərərin vurulması halı ilə bağlı tənzimləmə daha dəqiq şəkildə təklif edilən 21-2.2-ci maddədə təsbit edilmişdir. Belə ki, təklif edilən 21-2.2-ci maddədə son zərurət vəziyyətində təhlükəni yaradan əşyaya zərər vurulduqda zərərin əvəzinin ödənilməməsi, digər əşyalara zərər vurulduqda isə vurulmuş zərəre görə ədalət prinsipi nəzərə alınmaqla ağılabatan kompensasiyanın ödənilməsi nəzərdə tutulur.

Sözgedən müddəə Almaniya, İsveçrə və Türkiyə təcrübəsinə uyğun olaraq hazırlanmışdır.¹³⁹ Son zərurət vəziyyətində vurulan zərər qarşısı alınan təhlükədən (zərərdən) daha az olduqda, edilən hərəkətin hüquqa zidd olmamasına baxmayaraq, müvafiq hallarda zərər vurmuş şəxs tərəfindən kompensasiyanın ödənilməsi öhdəliyi ədalət¹⁴⁰ prinsipindən irəli gəlir.

Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, başqasının əşyasına vurulmuş zərəre görə ağılabatan kompensasiya işin faktik halları nəzərə alınmaqla məhkəmənin mülahizəsinə əsasən ədalətli hesab edildiyi hallarda ödənilir. Son zərurət vəziyyətində zərər vurmuş şəxs özünü deyil, başqa şəxsi qorumaq üçün zərər vurduğu halda isə müvafiq kompensasiyanın ödənilməsi məhkəmə tərəfindən həmin şəxsin üzərinə qoyula bilər.

3.11.8. Bundan başqa, MM-in 564.4-cü maddəsinin mətni mahiyyət etibarilə təklif edilən 21-2.1-ci maddə ilə əhatə olunduğundan, müvafiq müddəanın MM-in mətnindən çıxarılması məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

¹³⁹ Almaniya Mülki Məcəlləsinin 228-ci və 904-cü maddələri, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0685 onlayn: 16.11.2025;

İsveçrə Öhdəliklər Məcəlləsinin 52-ci maddəsi, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/27/317_321_377/en onlayn: 15.11.2025;

Türkiyə Öhdəliklər Qanununun 64-cü maddəsi, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098.pdf> onlayn: 15.11.2025.

¹⁴⁰ Təhlükədən yayınmaq məqsədi ilə şəxs son zərurət vəziyyətində üçüncü şəxsin evinin qapısına zərər vuraraq daxil olduğu halda, ədalət prinsipinə uyğun olaraq həmin ev sahibinə ağılabatan kompensasiya ödəməsi nəzərdə tutulur. Bu halda zərərin miqdarı ədalət prinsipi nəzərə alınmaqla işin faktiki hallarına görə müəyyənləşdiriləcək: Oğuzman Kemal/ Barlas Nami, Medeni Hukuk, 27.n, İstanbul, onikilevha, s. 327.

- 3.11.9. Bundan əlavə, təklif edilən 21-2.3-cü maddədə Almaniya təcrübəsinə¹⁴¹ uyğun olaraq son zərurətlə bağlı ümumi qaydadan istisna nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, həmin istisnaya əsasən, son zərurət vəziyyətində hərəkət edən şəxs həmin vəziyyətə səbəb olmuş təhlükəni təqsirli şəkildə özü yaratmışsa son zərurətə istinadən müdafiə oluna bilməz və vurduğu zərərin əvəzini ödəməlidir.
- 3.11.10. Göstərilənləri nəzərə almaqla, 564-cü maddənin aşağıdakı redaksiyada yeni 21-2-ci maddə şəklində verilməsi təklif edilir:

“Maddə 21-2. Son zərurət

21-2.1. Son zərurət vəziyyətində, yəni özünün və ya digər şəxslərin hüquqlarını və ya qanunla qorunan mənafələrini, o cümlədən həyatını, sağlamlığını, azadlığını və əmlakını real təhlükədən qorumaq üçün şəxs tərəfindən başqasının əşyasına zərər vurulması hüquqa zidd deyildir, bu şərtlə ki, həmin təhlükədən qorunmaq üçün əşyaya zərər vurulması zəruridir və vurulmuş zərər qarşısı alınan təhlükəyə nisbətən daha azdır.

21-2.2. Son zərurət vəziyyətində təhlükəni yaradan əşyaya zərər vurulduqda həmin zərərin əvəzinin ödənilməsi tələb olunmur. Digər əşyalara zərər vurulduqda isə ədalət prinsipinin tələbləri nəzərə alınmaqla zərər vurmuş şəxs tərəfindən zərərçəkənə ağılabatan kompensasiya ödənilir. Bu zaman zərərin vurulduğu faktik halları nəzərə almaqla, onun əvəzinin ödənilməsi zərəri vurmuş şəxs kimin mənafeyi üçün hərəkət etmişsə, həmin üçüncü şəxsin üzərinə qoyula bilər.

21-2.3. Əgər son zərurət vəziyyətində hərəkət edən şəxs belə vəziyyətə səbəb olmuş təhlükəni təqsirli şəkildə törətmişdirsə, həmin şəxs vurulmuş zərərin əvəzini ödəməlidir.”

3.12. Maddə 21-3. Özünəyardım (təklif)

- 3.12.1. MM-in 565.1-ci maddəsinin hazırkı redaksiyasının Almaniya Mülki Məcəlləsinin 229-cü maddəsinə uyğun yazıldığı ehtimal olunur. Lakin bəzi müddəalar hərfi tərcümə edildiyindən və Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılmadığından çətin anlaşılır. Bununla əlaqədar müvafiq maddənin yeni (daha anlaşılıqlı) redaksiyada verilməsi məqsədəuyğun hesab edilir. Təklif edilən yeni redaksiya hazırlanarkən İsveçrə¹⁴² və Türkiyənin¹⁴³ aidiyyəti qanunvericilik təcrübəsi də nəzərə alınmışdır.

Təklif edilən maddədə **“hüququnu (tələbini) öz gücüylə təmin edən şəxsin hərəkətləri”** dedikdə, şəxsin öz hüququnu (tələbini) həyata keçirməsinin qeyri-mümkün olacağı və ya xeyli çətinləşəcəyi təhlükəsi olduqda mükəlləfiyyətli şəxsin əşyasını götürməsi, zədələməsi

¹⁴¹ Bax Almaniya Mülki Məcəlləsinin 228-ci maddəsinin son cümləsinə, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0685 onlayn: 16.11.2025.

¹⁴² İsveçrə Öhdəliklər Məcəlləsinin 52(3)-cü maddəsi, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/27/317_321_377/en onlayn: 15.11.2025.

¹⁴³ Türkiyə Öhdəliklər Qanununun 64(3)-cü maddəsi, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098.pdf> onlayn: 15.11.2025.

və ya məhv etməsi¹⁴⁴ nəzərdə tutulur. Məsələn, Alman mülki hüququna görə, müştəri restoranda yemək yedikdən sonra ona təqdim edilən qəbzın məbləğini ödəmədən restoranı tərk etmək istədikdə restoran sahibinin güc tətbiq etməklə müştərinin qol saatını götürməsi özünəyardım hərəkəti hesab edilir.¹⁴⁵ Yaxud səlahiyyətli müvafiq dövlət orqanının vəzifəli şəxsləri gələndək müştərinin mağazadan qaçmasının qarşısını almaq məqsədilə onun nəqliyyat vasitəsinin təkərini zədələmək özünəyardım tədbiri hesab olunur və hüquqa zidd hesab edilmir.¹⁴⁶

- 3.12.2. Qeyd edilməlidir ki, MM-in 565.3-cü maddəsinin hazırlanması zamanı əsas götürülən Almaniya Mülki Məcəlləsinin 230(2)-ci maddəsində əşyanın götürülməsi ilə bağlı müvafiq orqanlara bəyanat verilməsi deyil, əşya üzərinə həbs qoyulması barədə məhkəmə qərarının əldə edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bu baxımdan təklif edilən 21-2.2-ci maddədə özünəyardım tədbiri qismində başqasının əşyası götürüldükdə Mülki Prosessual Məcəllənin 158.1.1-ci maddəsinə uyğun olaraq məhkəmə tərəfindən müvəqqəti təminat tədbiri kimi həmin əşyanın üzərinə həbs qoyulması barədə qərar qəbul edilməsi üçün müraciət edilməsinin nəzərdə tutulması məqsədemüvafiqdir.
- 3.12.3. Almaniya mülki prosessual qanunvericiliyindən¹⁴⁷ fərqli olaraq, Azərbaycan mülki prosessual qanunvericiliyində şəxsin tutulması və ya həbs edilməsi növündə müvəqqəti təminat tədbiri nəzərdə tutulmadığı üçün 565.1-ci maddənin mətnindən mükəlləfiyyətli şəxsin tutulması ilə bağlı hissənin çıxarılması, 565.4-cü maddənin isə bütövlükdə çıxarılması məqsədemüvafiqdir.
- 3.12.4. MM-in 565.5-ci maddəsinin birinci cümləsi mahiyyət etibarilə 565.3-cü maddənin təklif edilən yeni redaksiyası (təklif edilən 21-3.2-ci maddə) ilə əhatə olunduğundan çıxarılması, eləcə də sözügedən maddənin ikinci cümləsinin mahiyyəti saxlanılmaqla daha anlaşqlı olmasını təmin etmək məqsədilə təklif edilən yeni redaksiyada (təklif edilən 21-3.3-cü maddədə) verilməsi məqsədeuyğun hesab edilir.
- 3.12.5. Odur ki, MM-in 565-ci maddəsinin aşağıdakı redaksiyada yeni 21-3-cü maddə şəklində verilməsi təklif edilir:

“Maddə 21-3. Özünəyardım

21-3.1. Səlahiyyətli dövlət orqanlarının köməyi vaxtında yetişmədikdə, habelə təcili müdaxilə edilmədiyi təqdirdə şəxsin hüququnu (tələbini) həyata keçirməsinin qeyri-mümkün

¹⁴⁴ Məsələn, mükəlləfiyyətli şəxsin qaçmasının (uzaqlaşmasının) və ya gizlənməsinin qarşısını almaq üçün özünəyardım tədbirləri həyata keçirilə bilər.

¹⁴⁵ Brox/Walker, Allgemeiner Teil des BGB, 47. Auflage 2023, Verlag Franz Vahlen, München, p.323; 330, Rn. 20

¹⁴⁶ Oğuzman Kemal/Öz Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler II, Vedat Kitapçılık, 2014, s. 32.

¹⁴⁷ Qeyd edilməlidir ki, Almaniya Mülki Məcəlləsinin özünəyardımla bağlı maddəsində nəzərdə tutulan şəxsin tutulması halının prosessual təminatı Almaniya Mülki Prosessual Məcəlləsinin 918-ci maddəsində təsbit olunmuşdur. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html#p3436 onlayn: 16.11.2025.

olacağı və ya xeyli çətinləşəcəyi təhlükəsi olduqda və həmin təhlükənin qarşısını almaq üçün başqa bir yol olmadıqda, özünəyardım məqsədilə hüququnu (tələbini) öz gücüylə təmin edən şəxsin hərəkətləri hüquqa zidd deyildir və bu zaman vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsi tələb olunmur. Özünəyardım təhlükəni dəf etmək üçün zəruri olan hədləri aşmamalıdır.

21-3.2. Özünəyardım məqsədilə başqasının əşyası götürüldükdə, həmin əşya üzərinə həbs qoyulması barədə dərhal məhkəməyə müraciət edilməlidir. Müraciət edilmədikdə və ya məhkəmə tərəfindən həmin müraciət təmin edilmədikdə götürülmüş əşyalar ləngimədən geri qaytarılmalıdır.

21-3.6. Özünəyardım hərəkətləri yanılma nəticəsində həyata keçirildikdə, hərəkəti etmiş şəxs, yanılma onun təqsiri olmadan baş versə belə, zərərin əvəzini digər tərəfə ödəməlidir.”

3.13. Maddə 23. Şərəfin, ləyaqətin və işgüzar nüfuzun müdafiəsi

- 3.13.1. Nəzərə alınmalıdır ki, “işgüzar nüfuz” sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı olmaqla maddi dəyərə malikdir və onun pozulması yalnız maddi zərəre səbəb ola bilər. Bu baxımdan şəxsiyyət hüquqlarının pozulması nəticəsində vurulan mənəvi zərərlə bağlı olan 23-cü maddənin adından və onun məzmunundan “işgüzar nüfuz”a dair hissələrin çıxarılması məqsədəuyğun hesab edilir.
- 3.13.2. 23.1-ci maddədə fiziki şəxs onun şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlarla yanaşı, onun **şəxsi və ailə həyatının sirrini və ya şəxsi və ailə toxunulmazlığını pozan məlumatların** da məhkəmə qaydasında təkzib olunmasını tələb etmək hüququ göstərilmişdir. Lakin bu tələb hüququnun təmini həmin məlumatların həqiqətə uyğun olduğunun sübuta yetirilməməsi ilə şərtləndirilmişdir. Halbuki şəxsi və ailə həyatının sirləri, şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığı Konstitusiyaya ilə qorunur (Konstitusiyanın 32-ci maddəsinin II hissəsi). Yəni şəxsi və ailə həyatının sirlərini, habelə şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığını pozan məlumatlar həqiqət olsa belə, onların yayılması yolverilməzdir. Bu baxımdan 23.1-ci maddədən şəxsi və ailə həyatının sirrini və ya şəxsi və ailə toxunulmazlığını pozan məlumatların yayılması ilə bağlı hissələrin çıxarılması və “Şəxsiyyət hüquqları” fəslində şəxsi və ailə həyatına hörmət ilə bağlı ayrıca maddədə təsbit edilməlidir.
- 3.13.3. 23.1-ci maddədə fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatların həqiqiliyin sübut edilməsi ilə əlaqədar, yayılmış məlumatların **“qiymətləndirici mülahizə”** və ya **“fakt”** olmasından asılı olaraq fərqləndirilməsi nəzərə alınmalıdır. Belə ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin bir sıra qərarlarında¹⁴⁸ formalaşdırdığı və Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi tərəfindən də qəbul olunaraq tətbiq edilən mövqeyə görə, məlumatlar əgər “fakt” deyil, “qiymətləndirici mülahizə” olarsa onların həqiqiliyini sübut etmək tələb oluna bilməz. Qiymətləndirici mülahizələrin həqiqiliyini sübut etmək tələbini yerinə yetirmək qeyri-mümkündür və belə

¹⁴⁸ Məsələn, bax “Dichand və digərləri Avstriyaya qarşı” işi üzrə qərarının 42-ci bəndində və “Petrenko Moldovaya qarşı” işi üzrə qərarının 56-cı bəndində.

tələb öz-özlüyündə 10-cu maddə ilə təsbit edilmiş hüququn (yəni, ifadə azadlığı hüququnun) fundamental tərkib hissəsi olan fikir azadlığını pozur.” Həmin yanaşma Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi tərəfindən də qəbul edilmişdir.¹⁴⁹

Faktlar və qiymətləndirici mülahizələrin fərqi gəldikdə isə qeyd edilməlidir ki, onların fərqləndirilməsi heç də həmişə asan olmur. Faktlara misal olaraq, ər tərəfindən arvadının ona xəyanət etməsi barədə məlumatı yaymasını göstərmək olar.¹⁵⁰ Teatr tənqidçisinin hər hansı bir aktrisa haqqında onun performansının pis olmasına görə səhnəyə deyil, restoranda kassada oturmağa layiq olduğunu bildirməsi isə fakt deyil, qiymətləndirici mülahizədir.¹⁵¹

Bir sıra xarici ölkələrin (Macarıstan, İspaniya, İtaliya, Almaniya, Avstriya və s.) qanunvericiliyində və məhkəmə praktikasında faktlar və qiymətləndirici mülahizələrin fərqləndirilməsi müşahidə edilir.¹⁵²

- 3.13.4. Konsepsiyanın 1.1-ci bəndi nəzərə alınmaqla, 23.2-ci maddədə mövcud olan “**ixtiyar**” sözünün “**hüquq**” sözü ilə əvəz edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.
- 3.13.5. Eyni zamanda şərəf və ləyaqəti ləkələyən məlumatlarla bağlı qaydaların fiziki şəxsin barəsində yayılmış şərəf və layəqətini ləkələməyən, lakin həqiqətə uyğun olmayan digər məlumatlara da tətbiq olunması məqsədəuyğundur. Təklif olunan qaydaya görə, bu halda, 23-2.1-ci maddədən fərqli olaraq, məlumatların həqiqiliyini sübuta yetirmək vəzifəsi məlumatı yaymış şəxsin üzərində deyil, məlumatların həqiqətə uyğun olmadığını iddia edən fiziki şəxsin üzərində olacaqdır.
- 3.13.6. Göstərilənlər nəzərə alınmaqla, MM-in 23-cü maddəsinin təkmilləşdirilməsi və MM-ə əlavə edilməsi təklif edilən “**Şəxsiyyət hüquqları**” adlanan yeni fəslə daxil edilməsi məqsədəmüvafiq hesab edilir (bax Konsepsiyanın IV bölməsinə).

¹⁴⁹ Bax Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun "Xüsusi ittiham qaydasında şikayətlərə dair işlərə baxılması üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında" 21.02.2014-cü il tarixli Qərarının 6-cı bəndi, Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyasının 11.12.2018-ci il tarixli 2(102)-7907/2018 nömrəli Qərarının 4-cü səhifəsinin 4-cü paragrafi.

¹⁵⁰ Bax Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarının VI.–2:204-ci maddəsinə dair kommentariyanın “C” bəndinin birinci abzasına (misal 1), p. 3161, https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf. onlayn: 15.11.2025.

¹⁵¹ Bax Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarının VI.–2:204-ci maddəsinə dair kommentariyanın “C” bəndinin birinci abzasına (misal 2), p. 3161, https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf. onlayn: 15.11.2025.

¹⁵² Bax Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarının VI.–2:204-ci maddəsinə dair qeydlərin II bölməsi, p. 3169-3173, https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf. onlayn: 15.11.2025.

IV. Şəxsiyyət hüquqları (2-1-ci fəsil – təklif)

4.1. Giriş

Ümumi məlumat

4.1.1. MM-in hazırda qüvvədə olan normaları şəxsiyyət hüquqlarının və onların pozulmasına görə dəyən mənəvi zərərin tənzimlənməsi üçün kifayət etmir. MM səviyyəsində həmin məsələlər əsasən Məcəllənin 23-cü maddəsi ilə tənzimlənir və daha çox şəxsin şərəf və ləyaqətinin müdafiəsi mexanizmlərini təsbit edir.

Lakin şəxsin şəxsiyyət hüquqları yalnız onun şərəf və ləyaqətinin müdafiəsi ilə məhdudlaşmır. Həmçinin mənəvi zərəre görə kompensasiya ilə əlaqədar hazırkı tənzimləmədə boşluqlar (məsələn, mənəvi zərərin anlayışı, tətbiqi əsasları, mənəvi zərəre görə kompensasiyanın hesablanma qaydası (meyarları), tələb hüququ olan şəxslərin dairəsi, hüquqi şəxslərin tələb hüququnun olmaması, mənəvi zərəre tələbi ilə bağlı hüquq varisliyi məsələsi və s.) mövcuddur.

Qeyd olunan məsələ ilə əlaqədar qanunvericilikdə mövcud olan boşluqların bir hissəsi Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumunun¹⁵³ və Ali Məhkəmənin Plenumunun¹⁵⁴ bir sıra qərarları ilə qismən aradan qaldırılmışdır. Eyni zamanda, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 21 və 23-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 31 may 2002-ci il tarixli Qərarının 2-ci bəndi ilə şərəfin, ləyaqətin və işgüzar nüfuzun müdafiəsi ilə yanaşı MM-də digər qeyri-əmlak hüquqlarının və qeyri-maddi nemətlərin müdafiəsinin müəyyən edilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə olunmuşdur. Odur ki, müvafiq sahənin və aidiyyəti ictimai münasibətlərin əhəmiyyətini nəzərə alaraq, hesab edirik ki, həmin sahədə normativ tənzimləmə dəqiqləşdirilməli və onun tamlığı təmin edilməlidir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, MM-də şəxsiyyət hüquqlarının daha ətraflı tənzimlənməsi məqsədilə MM-in 2-ci fəslindən sonra aşağıdakı redaksiyada “şəxsiyyət hüquqları” adlanan yeni fəslin əlavə edilməsi təklif edilir. Qeyd edilməlidir ki, bu fəslin hazırlanmasında daxili qanunvericiliyin tələbləri ilə yanaşı bir sıra xarici ölkələrin, o cümlədən Türkiyə, İsveçrə və Rusiyanın təcrübəsindən, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin və

¹⁵³ Məsələn, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 21 və 23-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 31.05.2002-ci il tarixli və “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 23-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 24.04.2020-ci il tarixli qərarları.

¹⁵⁴ Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Mənəvi zərərin ödənilməsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında” 03.11.2008-ci il tarixli Qərarı.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin formalaşdırdığı hüquqi mövqelərdən istifadə edilmişdir.

Fəsil niyə “Şəxsiyyət hüquqları” adlandırılıb?

4.1.2. Qeyd etmək lazımdır ki, bu fəslin adlandırılması ilə bağlı dörd əsas termin nəzərdən keçirilmişdir: “şəxsi (qeyri-əmlak) hüquqları”, “qeyri-əmlak hüquqları”, “şəxsi hüquqlar” və “şəxsiyyət hüquqları”. Birinci terminlə bağlı qeyd edilməlidir ki, bu termin əsasən postsovet ölkələrində istifadə edilir, lakin əksər inkişaf etmiş yurisdiksiyalarda geniş tətbiq olunmur. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin təcrübəsində də bu termindən istifadə olunduğuna rast gəlinməmişdir. Üstəlik, bu termin normayaratma texnikası baxımından da uğurlu hesab edilmir (belə ki, müvafiq termin yeddi simvoldan - dörd sözdən, iki mötərizədən və bir defisdən - ibarətdir). “Qeyri-əmlak hüquqları” termini isə bu hüquqların şəxsiyyətlə əlaqəsini yetərincə aydın ifadə etmir və müəyyən çaşqınlıqlara səbəb ola bilər. Eyni zamanda, bu termin də xarici ölkələrin təcrübəsində geniş istifadə edilmir. “Şəxsi hüquqlar” termininə gəldikdə isə, bu termin kontinental hüquq doktrinasında şəxsiyyətlə bağlı qeyri-əmlak hüquqlarından daha çox “nisbi hüquqlar” kateqoriyasına aid olan və konkret şəxslərə qarşı müdafiə edilən şəxsi əmlak hüquqlarını (*in personam* tələblərini¹⁵⁵) ifadə etmək üçün istifadə edilir¹⁵⁶ və bu səbəbdən nəzərdə tutulan mənanı dəqiq ifadə etmir (şəxsi əmlak tələbləri ilə şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının qarışdırılması riskini yaradır).

Göstərilənlərlə yanaşı araşdırma zamanı müəyyən edilmişdir ki, kontinental hüquq sistemində¹⁵⁷ məhz “şəxsiyyət hüquqları” termini müvafiq sahəyə dair mötəbər akademik

¹⁵⁵ Əşya ilə bağlı “*in rem* tələbləri”nin əksi olaraq.

¹⁵⁶ Kontinental hüquq ənənəsində “şəxsi hüquqlar” (*personal rights*) termini ilə “nisbi hüquqların” (*relative rights*) əhatə olunması, “mütləq hüquqlar” (*absolute rights*) kateqoriyasına daxil olan şəxsiyyətlə bağlı müxtəlif qeyri-əmlak hüquqlarının isə “şəxsiyyət hüquqları” (*personality rights*) termini ilə ifadə olunması ilə əlaqədar müzakirə üçün bax John Henry Merryman and Rogelio Pérez-Perdomo / *The civil law tradition: an introduction to the legal systems of Europe and Latin America*. Stanford University Press, 2018, p.76.

¹⁵⁷ Anqlo-sakson ölkələrinin təcrübəsi ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, həmin ölkələrdə müvafiq hüquqlara ümumiləşdirilmiş formada istinad edilməsi üçün bir qayda olaraq “*right to privacy*” (və ya “*right of privacy*”) termindən istifadə edilir. Lakin həmin terminin məzmunu kontinental hüquq ölkələrində istifadə olunan “şəxsiyyət hüquqları” (“*personality rights*”) termininin məzmunundan daha dar olduğu hesab edilir. (Məsələn, bax Strömholm, S., *Right of Privacy and Rights of the Personality: A Comparative Survey*, Stockholm: Norstedt & Söners, 1967, p. 21, 43.)

mənbələrdə¹⁵⁸, o cümlədən xarici hüquq ensiklopediyalarında¹⁵⁹ ən geniş yayılmış və inkişaf etmiş bir sıra xarici yurisdiksiyalarda (məsələn, İsveçrədə¹⁶⁰, Fransada¹⁶¹, Almaniyada¹⁶², Niderlandda¹⁶³, Türkiyədə¹⁶⁴, Yunanıstanda¹⁶⁵, Xorvatiyada¹⁶⁶, Şotlandiyada¹⁶⁷, Portuqaliyada¹⁶⁸, Çində¹⁶⁹ və s.) aidiyyəti hüquqlara istinad edilməsi məqsədilə istifadə olunan termdir. Eyni zamanda, Avropa İnsan Hüquqları

¹⁵⁸ Məsələn, bax Oğuzman M. Kemal/ Barlas Nami, Medeni Hukuk (Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar) 27.ed, onikilevha, İstanbul, 2021, s.148;

Həmçinin bax Neethling J, Potgieter JM & Roos A, Neethling on Personality Rights (LexisNexis 2019) 205.

Həmçinin bax Personality rights in European tort law / [edited by] Gert Brüggemeier, Aurelia Colombi Ciacchi and Patrick O'Callaghan., Cambridge University Press, 2010.

Həmçinin bax Huw Beverley-Smith, Ansgar Ohly, Agnès Lucas-Schloetter / Privacy, property and personality: civil law perspectives on commercial appropriation. Cambridge University Press, Cambridge studies in intellectual property rights, 1, 2005.

¹⁵⁹ Məsələn, bax Jürgen Basedow, Klaus J. Hopt, Reinhard Zimmermann with Andreas Stier | The Max Planck encyclopedia of European private law, Vol. 2, Oxford, 2012, p. 1272.

Həmçinin bax Jan M. Smits (ed). Elgar encyclopedia of comparative law, 2006, p. 530.

¹⁶⁰ İsveçrədə bu hüquqlar “*Persönlichkeitsrechte*” adlanır. İsveçrə Mülki Məcəlləsinin 28, 28g 268d maddələri https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en onlayn: 15.11.2025.

¹⁶¹ Fransada bu hüquqlar “*des droits de la personnalité*” adlanır. Məsələn, bax Personality rights in European tort law / [edited by] Gert Brüggemeier, Aurelia Colombi Ciacchi and Patrick O'Callaghan, Cambridge University Press, 2010, p.13.

¹⁶² Almaniyada bu hüquqlar “*Persönlichkeitsrecht*” adlanır. Məsələn, bax van der Sloot, B. (2015) ‘Privacy as Personality Right: Why the ECtHR’s Focus on Ulterior Interests Might Prove Indispensable in the Age of “Big Data”’, Utrecht Journal of International and European Law, 31(80), p. 26. <https://doi.org/10.5334/ujiel.cp> onlayn: 15.11.2025.

¹⁶³ Niderland hüquq doktrinasında bu hüquqlar “*persoonlijkheidsrechten*” adlanır. Məsələn, bax Lindenbergh, S.D. , ‘De positie en de handhaving van persoonlijkheidsrechten in het Nederlandse privaatrecht’, Tijdschrift voor Privaatrecht, 36, 1665–1707 (1999). Həmçinin bax Mak, C., ‘Personality rights in the German and Dutch law of obligations’, in M.W. Hesselink, C.E. du Perron and A.F. Salomons (eds), Privaatrecht tussen Autonomie en Solidariteit, The Hague: Boom Juridische Uitgevers, 2003.

¹⁶⁴ Türkiyədə bu hüquqlar “*kişilik hakları*” adlanır. Bax Türkiyə Mülki Qanununun 23-cü, 24-cü və 25-ci maddələri, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> onlayn: 15.11.2025.

¹⁶⁵ Yunanıstanın Mülki Məcəlləsinin 57-ci maddəsi. Həmin maddənin müzakirəsi ilə əlaqədar bax Strömholm, S., Right of Privacy and Rights of the Personality: A Comparative Survey, Stockholm: Norstedt & Söners, 1967, p. 42.

¹⁶⁶ Xorvatiya qanunvericiliyində bu hüquqlar “*prava osobnosti*” adlanır (Bax Xorvatiyanın “Mülki öhdəliklər haqqında” Qanununun 19-cu maddəsinə və həmin maddəni təhlil edən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin CASE OF ĐORĐEVIĆ v. CROATIA (Application no. 41526/10), § 71-72, <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-112322> onlayn: 15.11.2025.

¹⁶⁷ Məsələn, bax Niall Whitty; Reinhard Zimmermann / Rights of Personality in Scots Law: A Comparative Perspective. Edinburgh University Press, 2009.

¹⁶⁸ Portuqaliyada bu hüquqlar “*direitos de personalidade*” adlanır. Bax Portuqal Mülki Məcəlləsinin 70-ci maddəsinə. Həmin maddənin müzakirəsi ilə bağlı bax C. Busch & H. Schulte-Nölke (Eds.), EU Compendium – Fundamental Rights and Private Law, Sellier European Law Publishers, Munich, 2011, p. 2.

¹⁶⁹ Məsələn, bax Çin Mülki Məcəlləsinin və “Şəxsiyyət hüquqları haqqında” Qanunun müddəalarını təhlil edən Wang Liming and Shi Jiayou (Eds.), Chinese Law of Personality Rights II. Codification experience. Routledge, 2023.

Məhkəməsinin¹⁷⁰ və Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsinin¹⁷¹ təcrübəsində də müvafiq hüquqlara istinad edilməsi üçün “şəxsiyyət hüquqları” terminindən istifadə edilir. Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, həmçinin bu hüquqların şəxsiyyətə birbaşa bağlılığını vurğulamaq məqsədilə fəslin “Şəxsiyyət hüquqları” olaraq adlandırılması məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

4.1. Maddə 23-1. Şəxsiyyət hüquqları (təklif)

“2-1-ci fəsil. Şəxsiyyət hüquqları”

Maddə 23-1. Şəxsiyyət hüquqları

23-1.1. Yaşamaq, sağlamlığın qorunması, bədən toxunulmazlığı, şərəf və ləyaqətin, işgüzar nüfuzun, fiziki şəxsin təsvirinin və səsinin müdafiəsi, şəxsi və ailə həyatına hörmət, şəxsi toxunulmazlıq, mənzil toxunulmazlığı, fərdi məlumatların qorunması, unudulmaq hüququ, hərəkət etmək azadlığı, olduğu yeri və yaşayış yerini seçmək azadlığı, ad hüququ, müəllifin mənəvi hüquqları, habelə anadangəlmə və ya qanunla şəxsə mənsub olan digər şəxsiyyət hüquqları özgəninkiləşdirilə və ya onlardan imtina edilə bilməz.

23-1.2. Şəxsin şəxsiyyət hüququna qanunsuz müdaxilə edildikdə, həmin şəxs pozulmuş hüququnun müdafiəsi üçün bu Məcəllə və ya digər qanunlarda nəzərdə tutulan müvafiq müdafiə üsullarından istifadə edə, o cümlədən məhkəməyə müraciət edə bilər.

23-1.3. Bu Məcəllədə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, şəxsiyyət hüququna müdaxilə o halda qanunsuz hesab edilir ki, belə müdaxilə zərərçəkən şəxsin razılığına, üstün xüsusi (fərdi) və ya ictimai mənafeyə, yaxud qanuna əsaslanmasın.

23-1.4. Qanunla nəzərdə tutulduğu hallarda, yaxud şəxsin mənafeləri tələb etdikdə şəxsiyyət hüquqlarının müdafiəsi həmçinin hüququn pozulması faktının məhkəmə tərəfindən tanınması, hüquq pozuntusu barədə məhkəmə qərarının üçüncü şəxslərə bildirilməsi və ya mediada yayımlanması (dərc edilməsi), pozuntuya səbəb olmuş həqiqətə uyğun olmayan məlumatların təkzib edilməsi, düzəliş verilməsi və ya onlara dair cavab verilməsi yolu ilə təmin oluna bilər.

23-1.5. Şəxsiyyət hüququ pozulmuş şəxs ona vurulmuş maddi və mənəvi zərərin kompensasiyası ilə yanaşı hüquq pozuntusu nəticəsində əldə edilən gəlirin əsassız varlanma qaydalarına uyğun olaraq ona ödənilməsinə tələb edə bilər.

23-1.6. Qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda ölmüş şəxsə mənsub olmuş şəxsiyyət hüquqları digər şəxslər tərəfindən müdafiə edilə bilər.”

23-1.1-ci maddə üzrə

4.1.1. İlk növbədə qeyd edilməlidir ki, bir qayda olaraq şəxsiyyət hüquqlarına delikt (mülki hüquq pozuntusu (delikt) hüquqla və ya qanunla müdafiə edilən başqa şəxsə (zərərçəkənə)

¹⁷⁰ Məsələn, bax CASE Of LEWIT v. AUSTRIA (Application No. 4782/18), §33, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-196380>, onlayn: 31.10.2024.

¹⁷¹ Məsələn, bax eDate Advertising GmbH and Others v X and Société MGN LIMITED. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 25 October 2011 (Joined Cases C-509/09 and C-161/10), §33, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62009CJ0509>, onlayn: 15.11.2025.

*birbaşa ziyan və ya zərər vurulmasına gətirib çıxaran təqsirli, hüquqa zidd (mülki qanunvericiliyin normalarını pozan) əməldir (hərəkət və ya hərəkətsizlikdir) nəticəsində zərər vurulur. Bu baxımdan MM-in deliktlərlə bağlı fəslinin müddəaları bu fəslin mahiyyətinə uyğun gəldiyi dərəcədə tətbiq edilir.*¹⁷²

- 4.1.2. Şəxsiyyət hüququ, şəxsin cəmiyyətdəki mövqeyini, hörmət və nüfuzunu, həmçinin şəxsiyyətini sərbəst şəkildə inkişaf etdirməsinə imkan verən şəxsi dəyərlərinin bütövlüyü üzərində olan hüququdur.¹⁷³
- 4.1.3. Şəxsiyyət hüquqları insanın **maddi olmayan, mənəvi xarakterli** və onun **şəxsiyyəti ilə birbaşa bağlı olan** hüquqlardır.¹⁷⁴ Bu hüquqlar şəxsin əmlakı ilə deyil, onun şəxsiyyəti ilə bağlıdır. Sözügedən hüquqlar əsasən şəxsiyyətin müdafiə olunmasına yönəlir (yəni, hüquq subyektinin şəxsiyyətini üçüncü şəxslərin hüquqa zidd davranışlarından qoruyur). Bir qayda olaraq, bu hüquqlar pul ilə qiymətləndirilə¹⁷⁵, güzəşt edilə və vərəsəlik qaydasında ötürülə bilməyən **mütləq**¹⁷⁶ **hüquqlardır**¹⁷⁷.
- 4.1.4. Nəzərə alınmalıdır ki, təklif edilən 23-1.1-ci maddədə şəxsiyyət hüquqlarının **qeyri-məhdud siyahısı** (*numerus apertus*) təsbit edilmişdir.¹⁷⁸ Bunun səbəbi odur ki, şəxsiyyət hüquqları

¹⁷² Bax Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Mənəvi zərərin ödənilməsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında” 03.11.2008-ci il tarixli Qərarının 1-ci bəndinin üçüncü abzası: “Mənəvi zərərin vurulması ilə əlaqədar yaranan hüquq münasibətlərinə müvafiq qanunvericilik aktları, habelə Azərbaycan Respublikası MM-in IX bölməsinin (Mülki hüquq pozuntularından (**deliktlər**) əmələ gələn öhdəliklər) qaydaları tətbiq edilir”.

¹⁷³ Dilara Zorlutuna, Kişilik hakkı kapsamında şeref ve haysiyet kavramı ile şeref ve haysiyete saldırıda hukuka aykırılık unsuru, Kırklareli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, 2024, s. 397, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4015298> onlayn: 13.06.2025.

¹⁷⁴ A. П. Сергеев, Комментарий К Гражданскому Кодексу Российской Федерации, Moskva, 2018, s.487; Oğuzman, M. Kemal/Seliçi Özer/Özdemir-Oktay, Kişiler Hukuku, 19. n., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020, s. 170.

¹⁷⁵ Qeyd edilməlidir ki, burada pul ilə “dəqiq” qiymətləndirilmənin mümkünsüzlüyündən söhbət gedir. Bununla belə şübhəsiz ki, şəxsiyyət hüquqlarının pozulması nəticəsində meydana gələn həm maddi, həm də mənəvi zərərin kompensasiyasını tələb etmək mümkündür. Pascal Pichonnaz/ Benedict Foex, Commentaire romand, Code civil I: Art 1-359 CC, Bale, Helbing & Lichtenhahn, 2010, s. 249.

¹⁷⁶ Şəxsiyyət hüquqları mütləq xarakterli (*erga omnes*) hüquqlardır, bu baxımdan həmin hüquqların müdafiəsi hüquqa zidd davranış göstərən hər kəsə qarşı həyata keçirilə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, Almaniya Mülki Məcəlləsində spesifik olaraq şəxsiyyət hüquqları təsbit edilməmişdir, lakin Almaniya Federal Məhkəməsi Mülki Məcəllənin 823-cü maddəsində təsbit edilən digər hüquqlar çərçivəsində şəxsiyyət hüquqlarını qorumaqdadır. Bax BGHZ 13, 334,339-Leserbriefe. Məhkəmə, bu qərarında şəxsiyyət hüquqlarını mütləq hüquqlar olaraq ifadə etmişdir.

¹⁷⁷ A. П. Сергеев, Комментарий К Гражданскому Кодексу Российской Федерации, s.487; Oğuzman, M. Kemal/Seliçi Özer/Özdemir-Oktay, Kişiler Hukuku, s. 170.

¹⁷⁸ İnsanın şəxsiyyətini formalaşdıran dəyərlərin tam şəkildə təsbit edilməsi mümkün hesab edilmədiyindən, şəxsiyyəthüquqlarının məhdud siyahı (*numerus clausus*) şəklində müəyyən edilməsi də mümkün deyil.

maddi və sabit deyildir.¹⁷⁹ Yəni, inkişaf edən və dəyişən ictimai münasibətlər və texniki proseslərlə bağlı olaraq bu hüquqların dairəsi genişlənə bilər.¹⁸⁰

- 4.1.5. Həmçinin, sözügedən maddədə, əmlak hüquqlarından fərqli olaraq, şəxsiyyət hüquqlarının özgəninkiləşdirilməsi və ya onlardan imtina edilməsinin **mümkünsüzlüyü** təsbit edilir. Bu qayda onların hüquqi xarakterindən – şəxsiyyətin ayrılmaz hüquqları olduqlarından irəli gəlir.¹⁸¹ Bununla belə qeyd edilməlidir ki, şəxsiyyət hüququnun özgəninkiləşdirilmədən istifadəyə verilməsi əgər belə istifadə müvafiq hüququn xarakterinə və mahiyyətinə, habelə qanunun tələbinə zidd deyilsə mümkündür. Məsələn, şəxs ona məxsus ad hüququnu özgəninkiləşdirmədən həmin addan istifadə hüququnu digər şəxsə ötürə bilər.¹⁸² Misal üçün, “Əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilər haqqında” Qanunun 4-cü maddəsinə və 6-cı maddəsinin 2-ci hissəsinin (c) bəndinə görə tanınmış şəxslərin adları onların və ya vərəsələrinin icazəsi ilə əmtəə nişanı kimi qeydiyyatına alınır.
- 4.1.6. Bu hüquqların **bir qayda olaraq vərəsələrə keçməsi mümkün deyildir.**¹⁸³ Bununla belə, əgər vəfat etmiş şəxsin şəxsiyyət hüququ onun ölümündən sonra pozularsa, həmin şəxsin vərəsəsi, bir qayda olaraq, pozulmuş hüququn müdafiəsi üçün məhkəmədə iddia qaldıra bilər (daha ətraflı bax Konsepsiyanın 4.1.24-cü bəndinə). Qeyd edilməlidir ki, şəxsiyyət hüquqları pozulmuş şəxsin vəfat etdiyi üçün onun yaxınları tərəfindən pozulmuş hüquqların müdafiəsi üçün məhkəməyə müraciət etməsi faktı, bu hüquqların vərəsəlik qaydasında onlara keçdiyi mənasına gəlmir.¹⁸⁴
- 4.1.7. Şəxsiyyət hüquqları yalnız fiziki şəxslərə deyil, həmçinin müvafiq hallarda **hüquqi şəxslərə də aid ola bilər.** Hüquqi şəxsin şəxsiyyət hüquqlarına sahib ola biləcəyinin hüquqi əsasını MM-in 43.1-ci maddəsi (hüquqi şəxslərin hüquq qabiliyyəti) təşkil edir. Belə ki, həmin maddəyə əsasən hüquqi şəxsi səciyyələndirən hallardan biri kimi onun “şəxsi qeyri-əmlak hüquqları əldə etmək və həyata keçirmək” imkanına malik olması göstərilmişdir. Şəxsiyyət hüquqlarına malik olmaq imkanının mövcudluğu, hüquqi şəxslərin təsisçilərindən və ya iştirakçılarından asılı olmayaraq, onların müstəqil hüquq subyektini kimi mülki hüquq

¹⁷⁹ Bu hüquqlardan bəzilərinin tərkibi zamanla dəyişə bilər, məsələn şəxsin sağlamlığı və ya təsviri, zaman keçdikcə dəyişikliyə məruz qala bilər. Bax A. П. Сергеев, Комментарий К Гражданскому Кодексу Российской Федерации, s. 487.

¹⁸⁰ Pınarbaşı, Serdar, Türk Hukukunda Kişilik Hakkının Korunması, İstanbul, 2021, s. 6.

¹⁸¹ Personality rights in European tort law / [edited by] Gert Brüggemeier, Aurelia Colombi Ciacchi and Patrick O'Callaghan., Cambridge University Press, 2010, p. 572.

¹⁸² Oğuzman/Seliçi/Özdemir-Oktay, Kişiler Hukuku, s. 172.

¹⁸³ İsveçrə doktrinasında ifadə edilən akademik fikrə görə, şəxsiyyət hüququnun vərəsəlik qaydasında keçməsi o zaman mümkündür ki, vəfat etmiş şəxsin şəxsiyyət hüququnun pozulması onun yaxınının da qeyri əmlak hüququnun pozulmasına səbəb olsun. Məsələn, şəxsin balkondan yıxılaraq öldüyü xəbərini verən medianın eyni zamanda bu xəbərində əvvəlki illərdə dənizə çılaq girmə şəkillərini də paylaşması, ölənin şəxsin ailəsinin şəxsiyyət hüquqlarının pozulması olaraq qiymətləndirilmişdir. Bax, Oğuzman/Seliçi/Özdemir-Oktay, Kişiler Hukuku, s. 172, paraqraf 573.

¹⁸⁴ Oğuzman/Seliçi/Özdemir-Oktay, Kişiler Hukuku, s. 173.

münasibətlərində iştirak edə bilməsi üçün zəruridir¹⁸⁵ (məsələn, hüquqi şəxs ad hüququna malik olmazsa, onun öz adından mülki-hüquqi münasibətlərdə iştirak etməsi ümumiyyətlə mümkün olacaqdır.).

Qeyd ediməlidir ki, **hüquqi və fiziki şəxslər arasında mövcud təbii fərqliliklər nəzərə alınaraq** onların hüquq qabiliyyəti arasında məzmun baxımından bəzi fərqlər vardır. Belə ki, bəzi şəxsiyyət hüquqlarına ancaq fiziki şəxslər (məsələn, evlənmə, bədən toxunulmazlığı, sağlamlığın qorunması və s.), bəzilərinə isə həm fiziki şəxslər, həm də hüquqi şəxslər (ad hüququ, olduğu yeri seçmək azadlığı, işgüzar nüfuzun qorunması hüququ, mənsubiyyət hüququ¹⁸⁶ və s.) aid ola bilər.

Fiziki şəxslərlə yanaşı hüquqi şəxslərin də şəxsiyyət hüquqlarının tanınması və qorunması xarici ölkələrin qanunvericiliyində də öz əksini tapır.¹⁸⁷

- 4.1.8. MM-in təklif edilən 23-1-ci maddəsində nəzərdə tutulan “**müəllifin mənəvi hüquqları**” ifadəsi ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, həmin ifadə ilə əsərin müəllifinin aşağıdakı qeyri-əmlak xarakterli hüquqları ehtiva olunur¹⁸⁸: (i) əsərin müəllifi kimi tanınmaq hüququ, (ii) əsərdən öz adı altında, təxəllüslə, yaxud adsız (anonim) istifadə etmək və ya bu cür istifadəyə icazə vermək hüququ; (iii) əsərinin mənasının dəyişilməsinə, təhrif olunmasına və ya hər hansı digər formada yenidən işlənməsinə, həmçinin müəllifin şərəf və ləyaqətinə xələl gətirən hər hansı başqa hərəkətlərə etiraz etmək hüququ; və (iv) əsərin istifadədən çıxarılması da daxil olmaqla, onu istənilən formada açıqlamaq və ya açıqlanmasına icazə vermək hüququ.

Nəzərə alınmalıdır ki, Azərbaycan Respublikasının da qoşulduğu¹⁸⁹ və müvafiq sahədə ən mühüm beynəlxalq hüquqi akt olan 1886-cı il 9 sentyabr tarixli “Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında” Bern Konvensiyasının 6bis maddəsində qeyd edilən hüquqlara istinadən “mənəvi hüquqlar” (*moral rights*) terminindən istifadə olunur. Həmçinin araşdırma zamanı müəyyən edilmişdir ki, kontinental hüquq sistemində “müəllifin mənəvi hüquqları”

¹⁸⁵ Oğuzman/Seliçi/Özdemir-Oktay, Kişilər Hukuku, s. 299-300.

¹⁸⁶ Fiziki şəxslərdə olduğu kimi hüquqi şəxslərin də mənsubiyyəti (vətəndaşlığı) vardır. Hüquqi şəxsin mənsubiyyəti MM-in 51-ci maddəsindən yola çıxaraq onun olduğu yerin aid olduğu dövlətə görə müəyyənləşdirilir. Oğuzman/Seliçi/Özdemir-Oktay, Kişilər Hukuku, s.306.

¹⁸⁷ Məsələn, bax Almaniya Federativ Respublikasının Əsas Qanununun (Konstitusiyasının) 19(3) maddəsinə: “*The fundamental rights shall also apply to domestic legal persons to the extent that the nature of such rights permits.*” https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html onlayn: 16.11.2025.

¹⁸⁸ Guide to the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (Paris Act, 1971), WIPO, 1978, p.41-43. https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/615/wipo_pub_615.pdf, onlayn: 19.11.2025.

¹⁸⁹ “Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında Bern Konvensiyasına qoşulmaq barədə” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, <https://e-qanun.az/framework/3289> onlayn: 20.11.2025.

termini müvafiq sahəyə dair mötəbər akademik mənbələrdə¹⁹⁰, eləcə də inkişaf etmiş bir sıra xarici yurisdiksiyalarda (məsələn, İsveçrədə¹⁹¹, Fransada¹⁹², Türkiyədə¹⁹³ və s.) aidiyyəti hüquqlara istinad edilməsi məqsədilə istifadə olunan termindir. Eyni zamanda, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının nəşrlərində¹⁹⁴, Avropa Şurasının hesabat sənədlərində¹⁹⁵ və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin təcrübəsində¹⁹⁶ də müvafiq hüquqlara istinad edilməsi üçün “müəllifin mənəvi hüquqları” terminindən istifadə edilir.

Bu baxımdan, terminologiyanın vahidliyinin təmin olunması məqsədilə müvafiq termin MM-də təsbit edildikdən sonra əlaqəli normativ hüquqi aktlarda, o cümlədən “Müəlliflik və əlaqəli hüquqlar haqqında” Qanunda istifadə olunan fərqli terminlərin (məsələn, “şəxsi (qeyri-əmlak) hüquqlar”) uyğunlaşdırılması təmin edilməlidir.

4.1.9. Həmçinin, nəzərə alınmalıdır ki, təklif edilən 23-1.1-ci maddənin mətnində sadalanan əsas şəxsiyyət hüquqlarının sırasında həmçinin bəzi **yeni hüquqlar** (Azərbaycan hüquq doktrinasında geniş müzakirə olunmamış hüquqlar) da təsbit edilmişdir: (i) bədən toxunulmazlığı hüququ və (ii) unudulmaq hüququ.

4.1.10. **Bədən toxunulmazlığı hüququ** (*Right to physical integrity*). Qeyd edilməlidir ki, hüquq elmində artıq uzun müddətdir ki formalaşmış fikrə əsasən insanın bədənini təşkil edən hər orqan, üzv və ya toxuma üzərində həmin insanın şəxsiyyət hüquqları mövcuddur.¹⁹⁷ Bədənin hər hansı bir toxumasına üçüncü şəxslər tərəfindən edilən müdaxilə, həyat üçün təhlükəli olub-olmamasından asılı olmayaraq, ümumi qaydaya görə şəxsiyyət hüquqlarının pozulması sayılır. Bu baxımdan, bədən toxunulmazlığı yaşamaq hüququnun davamı kimi

¹⁹⁰ Härkönen Heidi, Fashion and Authors' Moral Rights Open Access, GRUR International, Volume 73, Issue 5, May 2024, ss.406–420, s.406, <https://academic.oup.com/grurint/article/73/5/406/7642377> onlayn: 17.11.2025; Rajan, T Sundara, Moral Rights: History of an Idea, 2025, s. 61-148, <https://doi.org/10.1093/law/9780198791850.003.0002>, onlayn: 17.11.2025; Kılıçoğlu Ahmet, Fikri Haklar, n.8, Ankara 2022, s. 398.

¹⁹¹ İsveçrədə bu hüquqlar “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Qanunun ingilis dilindəki rəsmi mətninin 33a maddəsində “moral rights” adlanır. https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1993/1798_1798_1798/en onlayn: 18.11.2025.

¹⁹² Fransada bu hüquqlar “Droits moraux” adlanır. Fransa Əqli Mülkiyyət Məcəlləsi, II başlığın I fəslə, maddələr L121-1 - L121-9, <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/23227> onlayn: 18.11.2025.

¹⁹³ Türkiyədə bu hüquqlar “*manevi haklar*” adlanır. Türk Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, 3-cü bölmənin II hissəsi, <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.5846.pdf> onlayn: 18.11.2025.

¹⁹⁴ Məsələn, bax Guide to the Copyright and Related Rights Treaties Administered by WIPO and Glossary of the Copyright and Related Rights Terms, WIPO, p.296. https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/891/wipo_pub_891.pdf, onlayn: 19.11.2025.

¹⁹⁵ Avropa Şurasının İnsan Hüquqları və Hüquqi İşlər üzrə Baş İdarəsi, Copyright and human rights, Report prepared by the Group of Specialists on Human Rights in the Information Society (MC-S-IS), September 2008, s. 5, <https://rm.coe.int/1680483b14>, onlayn: 19.11.2025.

¹⁹⁶ Məsələn, bax Case of Balan v. Moldova, (Application no. 19247/03) 2008, §41, <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-84720> onlayn 20.11.2025.

¹⁹⁷ Zevklilər Aydın, Medeni Hukuk Giriş ve Başlangıç Hükümleri, Kişiler Hukuku, Aile Hukuku, İstanbul, Savaş Yayınları, 1992. s. 4.

qəbul edilir.¹⁹⁸ Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, sözügedən hüququn konstitusion əsasını Konstitusiyanın 46-cı maddəsinin III hissəsi təşkil edir.¹⁹⁹

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bədən toxunulmazlığı hüququnu Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinin (Şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ) çərçivəsinə daxil olan hüquq kimi qiymətləndirir.²⁰⁰ Məhkəmənin mövqeyinə əsasən, şəxsin bədən toxunulmazlığına istənilən müdaxilə yalnız qanun əsasında və şəxsin razılığı ilə həyata keçirilə bilər.²⁰¹

4.1.11. **Unudulmaq hüququ** (*Right to be forgotten, Recht auf vergessenwerden*). Qeyd etmək lazımdır ki, Qədim Roma dövründə belə bir çox filosofların, o cümlədən Siseronun əsərlərində keçmişin yaddaşlarda saxlanması və onun unudulmasının əhəmiyyəti ilə bağlı fəlsəfi müzakirələrə rast gəlinir.²⁰² Müasir dövrdə isə internet kimi qlobal elektron rabitə vasitələri zaman və məkan məhdudiyəti olmadan müxtəlif subyektlərə ayrı-ayrı şəxslər haqqında fərdi məlumatları toplamaq və istifadə etmək (yaymaq, emal etmək, saxlamaq və s.) üçün çoxsaylı imkanlar yaradır.²⁰³ Belə olan halda, müvafiq fərdi məlumat subyekti üçün “unudulmaq hüququnun”²⁰⁴ tanınması və dövlət tərəfindən təmin edilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.²⁰⁵ Bu hüquq, şəxsin müəyyən bir müddətdən sonra ictimaiyyətə açıq fərdi məlumatlarının silinməsinə və ya gizlədilməsinə tələb etmək hüququnu nəzərdə tutur. Unudulmaq hüququnun tətbiqi, mediada və xüsusilə də internetdə yayılan məlumatların insanların şəxsi və sosial həyatlarına əsassız mənfi təsir göstərməsinin qarşısını alır.

¹⁹⁸ Helvacı Serap, *Gerçek Kişiler*, 7. Basım, İstanbul, Legal Yayınları, 2017, s. 19.

¹⁹⁹ “Özünün könüllü razılığı olmadan heç kəsin üzərində tibbi, elmi və başqa təcrübələr aparıla bilməz.”

²⁰⁰ CASE OF Y.F. v. TURKEY (Application no. 24209/94) §44
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61247%22%5D%7D>; onlayn: 07.10.2024.

²⁰¹ CASE OF Y.F. v. TURKEY (Application no. 24209/94) §43
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61247%22%5D%7D>; onlayn: 07.10.2024.

²⁰² Felix Stumpf, *Das Recht auf Vergessenwerden*, Baden-Baden 2017, s. 21; Marcus Tullius Cicero (e.ə. 106-43) "De Finibus Bonorum et Malarum" adlı əsərində Simonides və ya başqalarının Themistoklesə yaddaş sənətini öyrətməyi təklif etdiyini qeyd edir. Lakin Themistokles yaddaş sənəti əvəzinə unutmaq sənətinə üstünlük verdiyini söyləmişdir: "Çünki xatırlayıram, hətta xatırlamaq istəmədiyim şeyləri də, amma unutmaq istədiyim şeyləri unuda bilmirəm." H. Harris Rackham, Cicero: *De Finibus Bonorum et Malorum*, 2. ed, London 1931, s. 197.

²⁰³ Kazım Özkan Ertürk/ Işıl Horzum Taylor, "The Perception of Communication Concluded by Globalisation: Global Village", NÜİİBFD, 2015, C. 8, S. 1, s. 89-98, xüsusilə s. 91.

²⁰⁴ Əvvəllər fəlsəfi və sosioloji kontekstdə müzakirə olunan unudulma ehtiyacı, son illərdə hüquq elmində "unudulmaq hüququ" (*Right to be Forgotten, Recht auf Vergessenwerden, Droit à l'oubli*) kimi formallaşmışdır. İlk dəfə bu termin ("*Right to be Forgotten*") 1989-cu ildə David H. Flaherty tərəfindən istifadə olunmuşdur: Usta Oğuz, *Kişilik hakları bağlamında unutulma hakkı*, Kayseri, Doktora tezi, 2022, s. 72, istinad 407.

²⁰⁵ Avropa Ədalət Məhkəməsinin 2014-cü ildə qəbul etdiyi Google-İspaniya qərarı "unudulmaq hüququn" inkişafına mühüm töhfə vermişdir, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62012CJ0131> onlayn:02.09.2024.

Unudulmaq hüququnun dəqiq məzmunu ilə bağlı hüquq doktrinasında müxtəlif mövqelər olsa da, bu hüquq əsasən “məlumat subyekti tərəfindən ona aid fərdi məlumatın həmin məlumatın operatorlarından²⁰⁶, o cümlədən onlayn rəqəmsal platformalardan silinməsinə tələb etmək hüququ” kimi başa düşülür.²⁰⁷

Qeyd edilməlidir ki, “unudulmaq hüququnun” təmini mexanizmləri Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericiliyi ilə də müəyyən edilir. Belə ki, “Fərdi məlumatlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7.1.5-ci maddəsində fərdi məlumat subyektinin informasiya sistemində özü barəsində toplanılmış və işlənən fərdi məlumatların qanunvericiliklə müəyyən olunmuş hallar istisna olmaqla, *məhv edilməsini tələb etmək* hüququ nəzərdə tutulmuşdur.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi unudulmaq hüququnu Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi (Şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ) çərçivəsində tanıyır.²⁰⁸ Məhkəmə izah etmişdir ki, unudulmaq hüququ şəxsin hazırkı vəziyyətinə mənfi təsir göstərən keçmiş məlumatların silinməsi, dəyişdirilməsi və ya onlara çıxışın məhdudlaşdırılmasına dair həmin şəxsin marağına söykənir.²⁰⁹ Belə neqativ məlumatların ləğv edilməsini tələb edən şəxslər, müxtəlif münasibətlər daxilində (məsələn, iş axtararkən və ya biznes münasibətlərində) özlərinin keçmiş hərəkətləri və ya publik çıxışları ilə ömürlük üz-üzə qalmaq istəmirlər.²¹⁰ Məhkəmə həmçinin unudulmaq hüququnun onlayn aspektinə (“*right to be forgotten online*”) də toxunaraq, internet şəbəkəsində mövcud olan məlumatların silinməsi, dəyişdirilməsi və ya onlara çıxışın məhdudlaşdırılmasına dair media subyektlərinə və ya onlayn axtarış cihazlarının operatorlarına qarşı tələblərin²¹¹ bu hüquqla əhatə edildiyini qeyd etmiş və Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə qorunan şəxsi həyata hörmət hüququ çərçivəsində qiymətləndirmişdir.²¹²

²⁰⁶ “Fərdi məlumatlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2.1.10-cu maddəsinə əsasən, “**fərdi məlumatların operatoru**” dedikdə - fərdi məlumatların toplanılmasını, işlənilməsinə və mühafizəsini həyata keçirən fərdi məlumatların mülkiyyətçisi və ya onun bu funksiyaları müəyyən həcmdə və şərtlərlə həvalə etdiyi dövlət və ya yerli özünüidare orqanı, hüquqi və ya fiziki şəxs başa düşülür.

²⁰⁷ Federico Fabbrini and Edoardo Celeste, The Right to Be Forgotten in the Digital Age: The Challenges of Data Protection Beyond Borders, German Law Journal (2020), 21, pp. 56.

²⁰⁸ CASE OF HURBAIN v. BELGIUM (Application no. 57292/16), §194, 199
<https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-225814%22>; onlayn: 02.11.2024.

²⁰⁹ CASE OF HURBAIN v. BELGIUM (Application no. 57292/16), §191
<https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-225814%22>; onlayn: 02.11.2024.

²¹⁰ CASE OF HURBAIN v. BELGIUM (Application no. 57292/16), §191
<https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-225814%22>; onlayn: 02.11.2024.

²¹¹ Məhkəmənin mövqeyinə görə belə tələblər müxtəlif formalarda ola bilər, məsələn, onlayn arxivlərdən qəzet məqaləsinin silinməsi və ya dəyişdirilməsi və ya de-inkesasiya aparılmaqla belə məqaləyə çıxışın məhdudlaşdırılması. (CASE OF HURBAIN v. BELGIUM (Application no. 57292/16), §199
<https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-225814%22>; onlayn: 02.11.2024.)

²¹² CASE OF HURBAIN v. BELGIUM (Application no. 57292/16), §195, 199

23-1.2-ci maddə üzrə

(a) “Müdaxilə” və “pozuntu” anlayışlarına dair

4.1.12. İlk növbədə hesab edirik ki, təklif olunan 23-1.2-ci maddənin mətnində istifadə edilən “müdaxilə” və “pozuntu” terminlərinin mənasına aydınlıq gətirilməlidir. Bununla bağlı qeyd edilir ki, şəxsiyyət hüquqlarına “müdaxilə” dedikdə şəxsin şəxsiyyət hüququna toxunan hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizlik nəzərdə tutulur. Belə müdaxilə qanuni və ya qanunsuz ola bilər. Yalnız qanunsuz müdaxilə şəxsin şəxsiyyət hüququnun pozulmasına səbəb ola bilər. Təklif olunan maddənin mətnində qanunsuz müdaxilə bir qayda olaraq “pozuntu” adlandırılır.

(b) Şəxsiyyət hüquqlarının pozulması

4.1.13. Təklif olunan 23-1.2-ci maddəyə əsasən, şəxsiyyət hüquqlarının müdafiəsi MM və digər qanunlarla müəyyən edilmiş hallarda və qaydada həyata keçirilir. Şəxsiyyət hüquqlarının müdafiəsi həm **məhkəmə**²¹³, həm də **məhkəmədən kənar** qaydada (məsələn, pozuntunun aradan qaldırılması barədə yazılı tələbin pozuntunu törətmiş şəxsə göndərilməsi, danışıqların aparılması və s.) həyata keçirilə bilər.

4.1.14. Mülki hüquqların müdafiəsi, bir qayda olaraq, MM-in 18-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş **mülki hüquqların müdafiəsinin ümumi üsulları** ilə həyata keçirilə bilər, əgər həmin üsullardan istifadə pozulmuş şəxsiyyət hüququnun **mahiyyətinə** və pozuntunun **nəticələrinin xarakterinə zidd deyilsə** və pozulmuş hüququn bərpası üçün tələb olunan **zəruri hədləri aşmırsa**. Qeyd edilməlidir ki, əmlak hüquqlarının müdafiəsi zamanı istifadə edilən müdafiə üsullarının bir çoxu şəxsiyyət hüquqlarının müdafiəsində də tətbiq edilir. (məsələn, hüququn tanınması, hüququ pozan və ya pozma təhlükəsi olan hərəkətin qarşısının alınması; əqdin etibarsız hesab edilməsi və (və ya) əqdin etibarsızlığı nəticələrinin tətbiq edilməsi və s.) Hüququ pozulmuş şəxs öz seçiminə əsasən bir və ya **bir neçə müdafiə üsulunu seçməkdə sərbəstdir**.

4.1.15. Həmçinin qeyd edilməlidir ki, əmlak hüquqlarının müdafiəsi üçün istifadə oluna bilən **bəzi müdafiə üsulları** şəxsiyyət hüquqlarının mahiyyətinə və onların pozulması zamanı əmələ gələn nəticələrin xarakterinə uyğun gəlmədiyindən onların müdafiəsi üçün **tətbiq edilə bilməz** (məsələn, vindikasiya iddiası). Bununla belə, şəxsiyyət hüquqlarının pozulması həm də maddi zərərlə nəticələnersə, həmin müdafiə üsullarının tətbiqi mümkündür.

23-1.3-cü maddə üzrə

Müdaxilənin qanuni və ya qanunsuz hesab edildiyi hallar

[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-225814%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-225814%22]}) onlayn: 02.11.2024.

²¹³ MM-in 6.1.9-cü maddəsinə uyğun olaraq, digər mülki hüquqlarla bağlı olduğu kimi, şəxsiyyət hüquqlarının da pozulduğu halda onların müdafiəsi üçün nəzərdən tutulmuş əsas qayda - məhkəmə müdafiəsi qaydasıdır.

- 4.1.16. MM-in 23-1.3-cü maddəsi şəxsiyyət hüquqlarına müdaxilənin **mülki məsuliyyətə səbəb olmayacağı halları** təsbit etmişdir. Belə ki, müdaxilə (i) **şəxsin razılığına**, (ii) **üstün xüsusi (fərdi) və ya (iii) ictimai mənfəyə**²¹⁴, yaxud (iv) **qanuna əsaslandığında** hüquq pozuntusu sayılmayacaqdır.²¹⁵ Bu baxımdan şəxsiyyət hüquqlarına belə müdaxilə edən şəxs 23-1.5-ci maddədə sadalanan hallardan ən azı birinin mövcud olduğunu sübut etdiyi təqdirdə mülki məsuliyyət daşımayacaqdır. Məsuliyyəti aradan qaldıran halların ayrı-ayrılıqda izah edilməsi məqsəduyğun hesab edilir.
- 4.1.17. **Razılıq.** Bir sıra hallarda şəxsin şəxsiyyət hüquqlarına müdaxilə məhz şəxsin özünün razılığı ilə baş verir (məsələn, şəxsin müraciəti əsasında onun üzərində tibbi müayinə keçirilməklə onun bədən toxunulmazlığına müdaxilə edilməsi). Eyni zamanda nəzərə alınmalıdır ki, şəxsiyyət hüquqlarına müdaxilə edəcək və ya zərər vuracaq bəzi növ davranışlara razılıq verilməsi hüquqi cəhətdən mümkün deyildir (məsələn, şəxsin həyatına son qoyulmasına).
- Nəzərə alınmalıdır ki, razılıq istənilən vaxt şəxs tərəfindən **geri götürülə bilər**. Lakin geri götürülmə anına qədər razılıq əsasında edilmiş müdaxilə qanunsuz hesab edilmir. Belə yanaşma xarici qanunvericilik təcrübəsinə də uyğundur.²¹⁶
- 4.1.18. **Üstün xüsusi (fərdi) mənfəyə əsaslanma** onu ehtiva edir ki, müdaxilə onun yönəldiyi şəxsiyyət hüququ ilə müqayisədə mülki hüquq subyektinə məxsus daha üstün və əhəmiyyətli xüsusi (fərdi) hüququn qorunması zərurəti ilə törədilmişdir. Məsələn, şəxsin razılığı olmadan onun bədən toxunulmazlığı hüququna müdaxilə həmin şəxsin həyatının xilas edilməsi zərurəti ilə edildiyi halda, müvafiq müdaxilə daha üstün xüsusi mənfəyə əsaslanmış olmaqla qanunsuz hesab edilməyəcəkdir. Müdaxilənin əsaslandığı xüsusi mənfəə həm hüquqlarına müdaxilə edilən şəxsə, həm müdaxilə edən şəxsə, həm də üçüncü şəxsə aid ola bilər.²¹⁷
- 4.1.19. **Üstün ictimai mənfəyə əsaslanma** halında isə müdaxilə konkret şəxslərin mənfəyinin qorunması üçün deyil, dövlətin və (və ya) cəmiyyətin üstün maraqlarının qorunması

²¹⁴ Burada "**dövlət və ictimai maraqlar**" ifadəsi ilk növbədə razılığın tələb olunmamasının qanunun tələbindən irəli gəlmiş halları əhatə edir. Həmçinin, hesab edirik ki, qeyd olunan ifadə təfsir edilərkən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8.2-ci maddəsində təsbit edilən "milli təhlükəsizlik", "ictimai asayiş", "ölkənin iqtisadi rifah maraqları", "iğtişəşin və ya cinayətin qarşısının alınması", "sağlamlığın qorunması", "əxlaqın qorunması" və "digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiə edilməsi" əsaslarından irəli gələn dövlətin və cəmiyyətin maraqları nəzərə alınmalıdır.

²¹⁵ Şəxsiyyət hüquqlarına edilmiş müdaxiləyə görə mülki məsuliyyəti istisna edən bu hallara xarici ölkələrin qanunvericiliyində də rast gəlinir (məsələn, Türkiyə Mülki Qanununun 24-cü maddəsi, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> onlayn: 15.11.2025; İsveçrə Mülki Məcəlləsinin 28-ci maddəsi, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en onlayn: 15.11.2025).

²¹⁶ Məsələn, bax Avropa İttifaqının "Ümumi Məlumatların Qorunması Qaydaları"nın (GDPR) 7.3-cü maddəsinə.

²¹⁷ Tercier Pierre, Le nouveau droit de la personnalité, Zurich, 1984, N 673 vd.

zərurəti ilə edilir.²¹⁸ Məsələn, yoluxucu xəstəliyin insanlar arasında yayılmasının qarşısının alınması məqsədilə yoluxmuş şəxsə münasibətdə karantin tədbirlərini tətbiq etməklə onun sərbəst hərəkət etmək azadlığının məhdudlaşdırılması.

4.1.20. **Qanuna əsaslanma** onu nəzərdə tutur ki, müəyyən hallarda şəxsiyyət hüquqlarının müdaxiləsinə qanunla yol verilir və bu halda müvafiq müdaxilə qanuni hesab edilməklə müdaxilə etmiş şəxsin məsuliyyətinə səbəb olmur. Belə qanuni əsaslara misal olaraq MM-in 563 və 564-cü maddəsində təsbit edilən zəruri müdafiə və son zərurət halları göstərilə bilər.

4.1.21. Nəzərə alınmalıdır ki, həm üstün xüsusi, həm də üstün ictimai mənafelər qanunda da təsbit oluna bilər. Bu baxımdan qeyd edilən əsasların bir-birini təkrarlaması mümkündür.

23-1.4-cü maddə üzrə

4.1.22. Təklif edilən 23-1.4-cü maddəsinə əsasən, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda və ya hüquqları pozulmuş şəxsin mənafeləri tələb etdikdə şəxsiyyət hüquqlarının həmçinin aşağıdakı **xüsusi üsullarla** da müdafiəsinə yol verilə bilər:

(i) **Hüququn pozulması faktının məhkəmə tərəfindən tanınması**²¹⁹. Bəzi hallarda pozuntu faktının başa çatmasına baxmayaraq onun neqativ təsirləri davam edə bilər (məsələn, şəxsin şərəf və ləyaqətini ləkələyən məqalə media vasitəsində dərc edildikdən sonra qısa müddət ərzində həmin media vasitəsinin redaksiyası tərəfindən könüllü olaraq silinməsinə baxmayaraq, həmin məqalənin aid olduğu şəxs hesab edə bilər ki, onun barəsində cəmiyyətdə artıq neqativ fikir formalaşmış və bunun təsirləri davam edir). Belə hallarda hüququ pozulmuş şəxs müvafiq hərəkətin (müdaxilənin) qanunsuz olduğunun tanınmasını məhkəmədən tələb edə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, belə iddialar üzrə məhkəmədə iddiaçı qismində şəxsiyyət hüquqları pozulmuş şəxs (fiziki və ya hüquqi şəxs), cavabdeh qismində isə hüquq pozuntusunu törətmiş şəxs və ya onun vərəsələri (hüquqi varisləri) çıxış edə bilər.²²⁰

²¹⁸ Burada "ictimai mənafe" ifadəsi ilk növbədə razılığın tələb olunmamasının qanunun tələbindən irəli gəlmiş halları əhatə edir. Həmçinin, hesab edirik ki, qeyd olunan ifadə təfsir edilərkən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8.2-ci maddəsində təsbit edilən "milli təhlükəsizlik", "ictimai asayiş", "ölkənin iqtisadi rifah maraqları", "iğtişanın və ya cinayətin qarşısının alınması", "sağlamlığın qorunması", "əxlaqın qorunması" və "digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiə edilməsi" əsaslarından irəli gələn dövlətin və cəmiyyətin maraqları nəzərə alınmalıdır.

²¹⁹ Sözügedən müdafiə üsulu bir sıra xarici ölkələrin qanunvericiliyi ilə də tanınır.

Məsələn, İsveçrə Mülki Məcəlləsinin 28a maddəsində, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en onlayn: 15.11.2025;

Türkiyə Mülki Qanununun 25-ci maddəsində, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> onlayn: 15.11.2025;

Rusiya Mülki Məcəlləsinin 150-ci maddəsinin 2-ci bəndində

https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/f9498350007fc6def03006086be05e29c6f32397/

onlayn:

15.11.2025.

²²⁰ Oğuzman/Seliçi/Özdemir-Oktay, Kişiler Hukuku, s. 264.

(ii) **Hüquq pozuntusu barədə məhkəmə qərarının üçüncü şəxslərə bildirilməsi**²²¹.

Bəzən hüquqları pozulmuş şəxsin mənafeləri tələb edə bilər ki, onun şəxsiyyət hüququnun pozulması barədə məhkəmə qərarı konkret şəxslərə bildirilsin (çatdırılsın). Məsələn, sosial şəbəkədə yayılan yanlış məlumat şəxsin şəxsi münasibətlərinə zərər vurubsa, o, məhkəmə qərarının həmin münasibətlərə təsir edən konkret şəxs(lər)ə çatdırılmasını tələb edə bilər.

(iii) **Hüquq pozuntusu barədə məhkəmə qərarının mediada dərc edilməsi**²²². Bəzi hallarda şəxsiyyət hüququnun pozulmasına görə vurulmuş zərərin bərpası üçün məhkəmə qərarının dərc edilməsi mühüm əhəmiyyət daşıya bilər (məsələn, şəxsin şərəf və ləyaqətini pozan yalan məlumatlar cəmiyyətdə geniş yayıldıqda). Məhkəmə qərarında onun mediada dərc edilməsi nəzərdə tutularsa, həmçinin bu dərcin kim tərəfindən, kimin hesabına, harada və hansı şəkildə olması da göstərməlidir.²²³ Sözügedən dərc bir və ya bir neçə media vasitəsində (o cümlədən, hüquq pozuntusunu törədən media vasitəsinin özündə) ola bilər kimi, həmçinin bir jurnal və ya kitabda səhifə, yaxud afişa²²⁴ şəklində, eləcə də ictimai radio və televiziya kanallarında da yayımlana (səsləndirilə) bilər.

(iv) **Pozuntuya səbəb olmuş həqiqətə uyğun olmayan məlumatların təkzib edilməsi, düzəliş verilməsi və ya cavab verilməsi**. Bu müdafiə üsulları və onların həyata keçirilmə qaydası qüvvədə olan "Media haqqında" Qanunun 18-ci və 19-cu maddələrində öz əksini tapmışdır.

23-1.5-ci maddə üzrə

4.1.23. Təklif edilən 23-1.5-ci maddəyə görə, şəxs şəxsiyyət hüquqlarının pozulması zamanı öz hüquqlarının müdafiəsi (məsələn, qanunsuz yayılmış şəkillərinin mediadan silinməsi ilə bağlı iddianın verilməsi) ilə yanaşı, həmçinin ona vurulmuş **maddi və mənəvi zərərin kompensasiyasını**²²⁵, habelə zərər vuranın pozuntu nəticəsində əldə etmiş olduğu gəliri də

²²¹ Sözügedən müdafiə üsulu bir sıra xarici ölkələrin qanunvericiliyi ilə də tanınır.

Məsələn, İsveçrə Mülki Məcəlləsinin 28a maddəsində, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en onlayn: 15.11.2025;

Türkiyə Mülki Qanununun 25-ci maddəsində, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> onlayn: 15.11.2025;

Rusiya Mülki Məcəlləsinin 150-ci maddəsinin 2-ci bəndi

https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/f9498350007fc6def03006086be05e29c6f32397/ onlayn: 15.11.2025.

²²² Sözügedən müdafiə üsulu bir sıra xarici ölkələrin qanunvericiliyi ilə də tanınır.

Məsələn, İsveçrə Mülki Məcəlləsinin 28a maddəsində, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en onlayn: 15.11.2025;

Türkiyə Mülki Qanununun 25-ci maddəsində, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> onlayn: 15.11.2025

²²³Oğuzman/Seliçi/Özdemir-Oktay, Kişilər Hukuku, s. 266.

²²⁴ Bir seçki zamanı namizəd haqqında yayımlanan xəbərin həqiqəti əks etdirmədiyi haqqında məhkəmə qərarının afişa şəklində ictimaiyyətə çatdırılması mümkün ola bilər: Oğuzman/Seliçi/Özdemir-Oktay, Kişilər Hukuku, s. 266, istinad 900.

²²⁵ Konsepsiya ilə mənəvi zərər yalnız fiziki şəxslər üçün tanındığından, hüquqi şəxslərin mənəvi zərəre görə kompensasiya tələb etmək hüququ nəzərdə tutulmayıb.

əsassız varlanma qaydalarına²²⁶ uyğun olaraq tələb edə bilər. Bu müddəə, hüquq pozuntusu nəticəsində pozuntu törətmiş şəxs tərəfindən əldə edilmiş hər hansı maddi faydanın onda saxlanmasının qarşısını almaq və zərər çəkmiş şəxsin maraqlarını qorumaq məqsədini daşıyır.

23-1.6-cı maddə üzrə

4.1.24. Şəxsiyyət hüquqları şəxsiyyətə bağlı hüquqlar olduğundan, bir qayda olaraq onların müdafiəsi yalnız həmin şəxsin özü tərəfindən həyata keçirilir və bu hüquqlar vərəsəlik qaydasında ötürülmür. Bununla belə, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda ölmüş şəxsin pozulmuş şəxsiyyət hüquqları digər şəxslər tərəfindən müdafiə edilə bilər (məsələn, “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Qanunun 29-cu maddəsi). Burada digər şəxslər qismində, bir qayda olaraq, ölmüş şəxsin vərəsələri, ailə üzvləri, qohumları və başqa maraqlı şəxslər (məsələn, şərik müəlliflər)²²⁷ çıxış edirlər.

4.2. Maddə 23-2. Şərəfin, ləyaqətin və işgüzar nüfuzun müdafiəsi (təklif)

“Maddə 23-2. Şərəfin, ləyaqətin və işgüzar nüfuzun müdafiəsi

23-2.1. Fiziki şəxs onun şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatların məhkəmə qaydasında təkzib olunmasını tələb edə bilər, bu şərtlə ki, həmin məlumatları yaymış şəxs onların həqiqətə uyğun olduğunu sübuta yetirməsin. Faktiki məlumatlar natamam dərc edildikdə də, əgər bununla şəxsin şərəfinə, ləyaqətinə və ya işgüzar nüfuzuna toxunulursa, eyni qayda tətbiq edilir. Maraqlı şəxslərin tələbi ilə fiziki şəxsin şərəf və ləyaqətinin müdafiəsinə onun ölümündən sonra da yol verilir.

23-2.2. Əgər fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlar mediada yayılmışdırsa, həmin mediada da təkzib edilməlidir. Əgər göstərilən məlumatlar rəsmi sənədə daxil edilmişdirsə, həmin sənəd dəyişdirilməli və ya ləğv edilməli və bu barədə maraqlı şəxslərə məlumat verilməlidir.

23-2.3. Fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlar yayıldıqdan sonra internet şəbəkəsində mövcud olduqda şəxs müvafiq məlumatın silinməsinə, habelə internet şəbəkəsinin istifadəçilərinə göstərilən məlumatların təkzibinin çatdırılmasını təmin edəcək üsulla təkzib olunmasını tələb edə bilər.

23-2.4. Fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatların təkzib edilməsi qaydası qanunun tələbləri və işin halları nəzərə almaqla məhkəmə qərarında müəyyənləşdirilir.

23-2.5. Şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlar yayılmış fiziki şəxsin həmin məlumatların təkzibi, cavabının dərc edilməsi (yayımlanması), habelə digər hüquqi

²²⁶ Almaniya hüquq doktrinasında və məhkəmə təcrübəsində də sözügedən halda müvafiq gəlirin məhz əsassız varlanma qaydalarına əsasən zərərverəndən alınması təsbit edilir. Məsələn, bax Dannemann/Schulze, German Civil Code (BGB), Article-by-Article Commentary, vol 1, Books 1-3, 2020, §812, p.1581, mn. 13. Həmçinin bax Reinhard Zimmermann. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition/ Juta & Co Ltd, Cape Town, Weton and Johannesburg, 1990, p. 887-891.

²²⁷ Bağır Əsədov/ İbrahim Vəliyev/ Ənnağı Hacıbəyli, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin elmi-praktik kommentariyası, Hüquq yayınevini, 2017, s. 103.

müdafiə üsullarından istifadə etməklə yanaşı, məlumatların yayılması nəticəsində vurulmuş maddi və mənəvi zərəre görə kompensasiya tələb etmək hüququ vardır.

23-2.6. Mediada hüquqlarına və ya qanunla qorunan mənafelərinə toxunan məlumatlar dərc edilmiş (yayımlanmış) fiziki şəxsin həmin mediada öz cavabının dərc edilməsi (yayımlanması) hüququ vardır.

23-2.7. Əgər fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatları yaymış şəxsi müəyyənləşdirmək mümkün deyildirsə, barəsində bu cür məlumatlar yayılmış şəxs məhkəmə qaydasında həmin məlumatların həqiqətə uyğun olmayan məlumatlar sayılmasını tələb edə bilər.

23-2.8. Bu maddədə müəyyən edilmiş qaydalar məhkəmələr tərəfindən həmçinin fiziki şəxs barəsində həqiqətə uyğun olmayan istənilən məlumatın yayılması halında da tətbiq edilə bilər, bu şərtlə ki, barəsində belə məlumatlar yayılmış fiziki şəxs onların həqiqətə uyğun olmadığını sübuta yetirsin.

23-2.9. Mənəvi zərəre görə kompensasiyanın ödənilməsi istisna olmaqla, bu maddədə müəyyən edilmiş qaydalar hüquqi şəxslərin işgüzar nüfuzunun müdafiəsinə də (belə müdafiənin xarakterinə və mahiyyətinə uyğun gələn dərəcədə) tətbiq edilir.”

23-2-ci maddə üzrə ümumi qeydlər

- 4.2.1. Təklif olunan 23-2-ci maddə MM-in hazırkı redaksiyasının 23-cü maddəsində təsbit edilən normalar nəzərə alınmaqla tərtib edilmişdir.
- 4.2.2. Təklif olunan maddədəki başqa bir ümumi dəyişiklik onunla bağlıdır ki, MM-in 23.1-ci maddəsində fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlarla yanaşı, onun **şəxsi və ailə həyatının sirlərini və ya şəxsi və ailə toxunulmazlığını pozan məlumatların** da məhkəmə qaydasında təkzib olunmasını tələb etmək hüququ göstərilmişdir. Həmçinin, bu hüququn təmini də həmin məlumatların həqiqətə uyğun olduğunun sübuta yetirilməməsi ilə şərtləndirilmişdir. Halbuki, şəxsi və ailə həyatının sirləri, şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığı Konstitusiyaya ilə qorunur (Konstitusiyanın 32-ci maddəsinin II hissəsi). Yəni, şəxsi və ailə həyatının sirlərini, habelə şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığını pozan məlumatlar həqiqət olsa belə, onların yayılması yolverilməzdir. Bu baxımdan təklif olunan 23-2-ci maddənin mətnindən “şəxsi və ailə həyatının sirlərini və ya şəxsi və ailə toxunulmazlığını pozan məlumatların” yayılması ilə bağlı hissələrin çıxarılması və “Şəxsiyyət hüquqları” fəslində şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ ilə bağlı ayrıca 23-4-cü maddədə təsbit edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.
- 4.2.3. Nəzərə alınmalıdır ki, şərəfin, ləyaqətin və işgüzar nüfuzun müdafiəsi şəxsin əsas şəxsiyyət hüquqlarından birini təşkil edir və bu baxımdan 23-2-ci maddə 23-1-ci maddəyə münasibətdə **xüsusi norma** kimi çıxış edir. Sonuncu maddənin müddəaları şərəfin, ləyaqətin və ya işgüzar nüfuzun müdafiəsi ilə bağlı münasibətlərə **subsidiar şəkildə** tətbiq edilir.

23-2.1-ci maddə üzrə

4.2.4. Təklif olunan 23-2.1-ci maddədə (qüvvədə olan 23.1-ci maddədə olduğu kimi) fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatların həqiqiliyinin sübut edilməsi ilə əlaqədar, yayılmış məlumatların “**qiymətləndirici mülahizə**” və ya “**fakt**” olmasından asılı olaraq fərqləndirilməsi nəzərə alınmalıdır. Belə ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin bir sıra qərarlarında²²⁸ formalaşdırdığı və Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi tərəfindən də qəbul olunaraq tətbiq edilən mövqeyə görə, məlumatlar əgər “fakt” deyil, “qiymətləndirici mülahizə” olarsa onların həqiqiliyini sübut etmək tələb oluna bilməz. Qiymətləndirici mülahizələrin həqiqiliyini sübut etmək tələbini yerinə yetirmək qeyri-mümkündür və belə tələb öz-özlüyündə 10-cu maddə ilə təsbit edilmiş hüququn (yəni, ifadə azadlığı hüququnun) fundamental tərkib hissəsi olan fikir azadlığını pozur.” Həmin yanaşma Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi²²⁹ tərəfindən də qəbul edilmişdir.

Faktlar²³⁰ və qiymətləndirici mülahizələrin fərqinə gəldikdə isə qeyd edilməlidir ki, onların fərqləndirilməsi heç də həmişə asan olmur. Faktlara misal olaraq, ər tərəfindən arvadının ona xəyanət etməsi barədə məlumatı yaymasını göstərmək olar.²³¹ Teatr tənqidçisinin hər hansı bir aktrisa haqqında onun performansının pis olmasına görə səhnəyə deyil, restoranda kassada oturmağa layiq olduğunu bildirməsi isə fakt deyil, qiymətləndirici mülahizədir.²³² Bir sıra xarici ölkələrin (Macarıstan, İspaniya, İtaliya, Almaniya, Avstriya və s.) qanunvericiliyində və məhkəmə praktikasında faktlar və qiymətləndirici mülahizələrin fərqləndirilməsi müşahidə edilir.²³³

4.2.5. Həmçinin qeyd edilməsi zəruridir ki, təklif olunan 23-2.1-ci maddədə nəzərdə tutulmuş *şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlar yalnız söz və yazı*

²²⁸ Məsələn, bax. “CASE OF DICHAND AND OTHERS v. AUSTRIA (Application no. 29271/95), § 42, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60171%22%7D>; onlayn: 14.10.2024.

²²⁹ Bax Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Xüsusi ittiham qaydasında şikayətlərə dair işlərə baxılması üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 21.02.2014-cü il tarixli Qərarının 6-cı bəndi, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Mülki Kollegiyasının 11.12.2018-ci il tarixli 2(102)-7907/2018 nömrəli Qərarının 4-cü səhifəsinin 4-cü paragrafi

²³⁰ Faktlara əsaslanan məlumatlar obyektiv surətdə yoxlanıla bilən və doğru və ya yalan meyarları əsasında müəyyən edilə bilən fikirlərdir. Lakin qiymətləndirici mülahizəyə isə doğru və yalan meyarları tətbiq edilə bilmir, çünki belə mülahizələr yalnız **üçüncü şəxsin subyektiv fikrini və ya münasibətini** əks etdirir. Məsələn, **bir şəxsin mehriban və ya aqressiv görünüşlü olması barədə fikir** qiymətləndirmə xarakterlidir: A. П. Сергеев, Комментарий К Гражданскому Кодексу Российской Федерации, Moskva, 2018, s. 494.

²³¹ Bax Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarının VI.–2:204-ci maddəsinə dair kommentariyanın “C” bəndinin birinci abzasına (misal 1) p. 3161, https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf. onlayn: 15.11.2025.

²³² Bax Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarının VI.–2:204-ci maddəsinə dair kommentariyanın “C” bəndinin birinci abzasına (misal 2) p. 3161, https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf. onlayn: 15.11.2025.

²³³ Bax Avropa Xüsusi Hüququnun Prinsipləri, Anlayışları və Model Qaydalarının VI.–2:204-ci maddəsinə dair qeydlərin II bölməsi p. 3169-3173, https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf. onlayn: 15.11.2025.

formasında deyil, **müxtəlif digər formalarda da** (jest, şəkil, cizgi və kinofilmləri, musiqi əsəri və s.) ola bilər.²³⁴

- 4.2.6. Təklif olunan 23-2.1-ci maddənin ikinci cümləsinə əsasən, şəxs barəsində dərc edilən məlumatlar həqiqəti əks etdirməyindən asılı olmayaraq **natamam dərc edilmişsə** və bu səbəbdən şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyirsə, zərərçəkən müvafiq müdafiə üsulundan istifadə edərək öz şəxsiyyət hüququnun qorunmasını həyata keçirə bilər.
- 4.2.7. Təklif olunan 23-2.1-ci maddənin sonuncu cümləsinə əsasən “Maraqlı şəxslərin tələbi ilə fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunun müdafiəsinə onun **ölümündən sonra** da yol verilir.” Burada “**maraqlı şəxs**” qismində ölmüş şəxsin ailə üzvləri, vərəsələri, qohumları, dostları və başqa maraqlı subyektlər (məsələn, şərik müəlliflər) çıxış edə bilər.²³⁵
- 4.2.8. Həmçinin, nəzərə alınmalıdır ki, şəxsi cəmiyyət içində nüfuzdan salan, lakin **həqiqətə uyğun olan məlumatların** (məsələn, cinsi xəstəlik daşımaları barədə məlumatın) yayılması halları sözügedən maddənin tətbiq dairəsinə düşür. Bu kimi hallar təklif edilən 23-2.4-cü maddə ilə nəzərdə tutulmuş şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığı hüququ çərçivəsində baxıla bilər.²³⁶

23-2.2-ci maddə üzrə

- 4.2.9. Təklif edilən 23-2.2-ci maddənin mətni bu Konsepsiya sənədinin 4.2.2-ci bəndi nəzərə alınmaqla, MM-in hazırkı redaksiyasının 23.2-ci maddəsinin birinci və ikinci cümlələri əsasında hazırlanmışdır.
- 4.2.10. Şərh edilən maddəyə görə əgər fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlar mediada yayılmışdırsa, həmin mediada da təkzib²³⁷ edilməlidir. Bu **məlumatların təkzibi qaydası** (təkzibin mətni, dərc edilməsi və s.) “Media haqqında” Qanunun 18-19-cu maddələri ilə müəyyən edilmişdir.

23-2.3-cü maddə üzrə

- 4.2.11. Təklif edilən 23-2.3-cü maddəyə əsasən, fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlar yayıldıqdan sonra internet şəbəkəsində mövcud olduqda şəxs müvafiq məlumatın silinməsinə, habelə göstərilən məlumatların internet şəbəkəsinin

²³⁴ Oğuzman, M. Kemal/Seliçi Özer/Özdemir-Oktay, Kişiler Hukuku, s. 190.

²³⁵ İnsan haqqında xatirənin qorunub saxlanması cəmiyyət üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bundan əlavə, ölmüş şəxsin maraqlarının müdafiəsi yaşayan yaxınlarının və doğmalarının hüquqlarının müdafiəsi ilə də sıx bağlıdır. А. П. Сергеев, Комментарий К Гражданскому Кодексу Российской Федерации, s. 496.

²³⁶ А. П. Сергеев, Комментарий К Гражданскому Кодексу Российской Федерации, s. 495.

²³⁷ Təkzib şərafət, ləyaqət və ya işgüzar nüfuzun qorunması üçün xüsusi müdafiə üsullarından biridir və, bir qayda olaraq, hüquq pozuntusuna yol açan davranışın dayandırılması, habelə hüquq pozuntusundan əvvəlki vəziyyətin bərpa edilməsini təmin edir. Təkzib məhkəmədən kənar və məhkəmə qaydasında həyata keçirilə bilər. Вак А. П. Сергеев, Комментарий К Гражданскому Кодексу Российской Федерации, s. 498.

istifadəçilərinə təkzibin çatdırılmasını təmin edəcək üsulla təkzib olunmasını tələb edə bilər.²³⁸ Məsələn, bir şəxs haqqında onun qanunsuz fəaliyyətlə məşğul olduğu barədə internetdə yalan məlumat yayılarsa, həmin şəxs bu məlumatların silinməsinə və eyni zamanda, həmin məlumatın yanlış olduğunu bildirən təkzibin yayımlanmasını tələb edə bilər.

23-2.4-cü maddə üzrə

4.2.12. Təklif edilən 23-2.4-cü maddə MM-in hazırkı redaksiyasının 23.2-ci maddəsinin sonuncu cümləsinin tələbi nəzərə alınmaqla tərtib edilmişdir. Maddəyə əsasən, məhkəmə şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatların təkzib edilməsi barədə qərar qəbul etdikdə, bu qərarla həmçinin uyğun təkzibetmə qaydasını da müəyyən etməlidir. Təkzibetmə qaydasını müəyyən edərkən məhkəmə qanunun²³⁹ və işin müvafiq hallarını nəzərə almalıdır.²⁴⁰

23-2.5-ci maddə üzrə

4.2.13. Təklif edilən 23-2.5-ci maddəyə əsasən, barəsində ləkələyici məlumatlar yayılmış şəxs uyğun hesab etdiyi hüquqi müdafiə üsullarından istifadə etməklə yanaşı, həmçinin bu cür məlumatların yayılması nəticəsində vurulmuş **maddi və mənəvi zərərin əvəzinin** də ödənilməsinə tələb etmək hüququna malikdir. Bu norma MM-in hazırkı redaksiyasının 23.4-cü maddəsinə əsasən tərtib edilmişdir. Qüvvədə olan redaksiyadan əsas fərq ondan ibarətdir ki, təklif olunan mətndə **(i)** yalnız “təkzib etmə hüququ” deyil digər hüquqi müdafiə vasitələri ilə yanaşı zərərin kompensasiyası imkanı da təsbit edilmiş, həmçinin **(ii)** “zərər” termininin məzmunu dəqiqləşdirilərək sözügedən norma ilə həm maddi, həm də mənəvi zərərin əhatə olunduğu müəyyən edilmişdir.²⁴¹

23-2.6-cı maddə üzrə

²³⁸ Sözügedən normanın hüquqi əsasını, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 32-ci maddəsinin V hissəsi təşkil edir: “Hər kəsin onun barəsində toplanmış və həqiqətə uyğun olmayan, tam olmayan, habelə qanunun tələbləri pozulmaqla əldə edilmiş məlumatların düzəldilməsini və ya *çıxarılmasını (ləğv edilməsini)* tələb etmək hüququ vardır.”

²³⁹ Məsələn, “Media haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 19-cu maddəsi.

²⁴⁰ Təkzibetmə qaydası ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 14.05.1999-cu il tarixli Qərarının 12-ci bəndində qeyd edilmişdir ki, şərəf və ləyaqətin müdafiəsi haqqında iddia təmin edildikdə məhkəmə Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 200-cü maddəsinə müvafiq olaraq qətnamənin qərar hissəsində həqiqi məlumatın nədən ibarət olmasını, hansı məlumatın təkzib edildiyini, məlumatın təkzib edilmə üsulunu (kütləvi informasiya vasitəsində məlumat vermək, həqiqətə uyğun olmayan sənədi dəyişmək, ictimaiyyət qarşısında üzr istəmək və s.) və qaydasını, zəruri olan hallarda isə təkzibin mətnini, qətnamənin icra müddətini göstərməlidir. Həqiqətə uyğun olmayan məlumatın təkzib edilməsi üsulu həmin məlumatların yayılması üsuluna uyğun olmalıdır.

²⁴¹ Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun 31.05.2002-ci il tarixli Qərarı ilə dəqiqləşdirilmişdir ki, “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 23-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş *zərər* dedikdə şərəfin, ləyaqətin və işgüzar nüfuzun ləkələnməsi ilə bağlı şəxsə dəymiş mənəvi zərər (fiziki və mənəvi iztirablar) və maddi zərər başa düşülür.”

4.2.14. Mediada hüquqlarına və ya qanunla qorunan mənafelərinə toxunan məlumatlar dərc edilmiş (yayımlanmış) fiziki şəxsin həmin mediada²⁴² öz **cavabını yayımlamaq hüququ** vardır.²⁴³ Nəzərə alınmalıdır ki, şəxsiyyət hüquqlarının pozulması zamanı zərərçəkən şəxsin cavab vermək hüququ həmçinin yuxarıda qeyd edilmiş 23-2.5-ci maddədə də şəxsiyyət hüquqlarının ayrıca müdafiə üsulu kimi təsbit edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən, cavab hüququ o halda təmin edilir ki, məhkəmə şəxsin şəxsiyyət hüquqlarının *hər hansı vasitə* ilə pozulduğunu müəyyən etsin və *zərərçəkən şəxsin mənafelərinin müdafiəsi* üçün cavab hüququnun zəruri olduğu qənaətinə gəlsin. Bundan fərqli olaraq, 23-2.6-cı maddə üzrə cavab hüququ - pozulmasından asılı olmayaraq, *mediada şəxsin istənilən hüququna və ya mənafeyinə toxunan* məlumatın dərc olunması hallarında zərərçəkənin tələbi ilə məhkəmə tərəfindən *hər bir halda təmin edilməlidir*.

23-2.7-ci maddə üzrə

4.2.15. Qeyd olunan norma MM-in hazırkı redaksiyasının 23.5-ci maddəsindəki qaydanı təkrarlayır. Şərəfi, ləyaqəti və ya işgüzar nüfuzu ləkələyən məlumatların kim tərəfindən yayıldığı müəyyənləşdirilə bilmədikdə, yeni **şərəfi, ləyaqəti və ya işgüzar nüfuzu ləkələyən anonim məlumatlar yayıldıqda** (məsələn, həqiqi adını gizli saxlayan şəxs tərəfindən internet sosial şəbəkəsində həqiqətə uyğun olmayan məlumatlar yayıldıqda) barəsində bu cür məlumatlar yayılan şəxs həmin məlumatların həqiqətə uyğun olmayan sayılmasını məhkəmədən tələb etmək hüququna malikdir.

23-2.8-ci maddə üzrə

4.2.16. Təklif olunan 23-2.8-ci maddə şəxs barəsində həqiqətə uyğun olmayan, lakin onun şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələməyən məlumatların yayıldığı hallarda tətbiq olunur və 23.2-ci maddədəki qaydaların belə hallara da şamil edilə biləcəyini nəzərdə tutur. 23-2.1-ci maddədən fərqli olaraq, 23-2.8-ci maddədəki qaydada məlumatların həqiqiliyini sübuta yetirmək vəzifəsi məlumatı yaymış şəxsin üzərində deyil, məlumatların həqiqətə uyğun olmadığını iddia edən fiziki şəxsin üzərinə düşür. Qeyd edək ki, 23-2.8-ci maddənin hüquqi əsasını isə Konstitusiyanın 32-ci maddəsinin V hissəsi təşkil edir.²⁴⁴

23-2.9-cu maddə üzrə

²⁴² Qeyd edilməlidir ki, mübahisə müddəti ərzində haqqında ləkələyici məlumatlar yayılmış şəxs başqa bir mediada öz cavabını yayımlaya bilər. Вах, А. П. Сергеев, Комментарий К Гражданскому Кодексу Российской Федерации, Москва, 2018, с. 497-98.

²⁴³ Məsələn, bir xəbər portalı bir dövlət məmurunun qərarları və ya fəaliyyəti ilə bağlı tənqidi məqalə yayımlayıbsa, bu məqalə həmin məmurun hüquqlarına və ya mənafelərinə toxuna bilər. Bu halda dövlət məmuru cavab hüququndan istifadə edərək öz mövqeyini açıqlamaq və yayılan məlumatlara qarşı öz cavabını həmin mediada dərc etdirmək hüququna malikdir.

²⁴⁴ Qeyd olunan konstitusion normaya əsasən, "Hər kəsin onun barəsində toplanmış və həqiqətə uyğun olmayan, tam olmayan, habelə qanunun tələbləri pozulmaqla əldə edilmiş məlumatların düzəldilməsini və ya çıxarılmasını (ləğv edilməsini) tələb etmək hüququ vardır."

4.2.17. Konstitusiya Məhkəməsi, fiziki şəxslərlə bağlı olaraq, işgüzar nüfuzun ləkələnməsi halında maddi və mənəvi zərərin meydana gələ biləcəyini qeyd etməklə yanaşı, hüquqi şəxslərə münasibətdə isə mənəvi zərərin meydana gəlməsini ümumiyyətlə qəbul etmir.²⁴⁵ Bu səbəbdən, təklif olunan maddə çərçivəsində hüquqi şəxslərin işgüzar nüfuzunun ləkələnməsi hallarında mənəvi zərəre görə kompensasiya tələb edilməsi istisna edilmişdir. Lakin hüquqi şəxsin işgüzar nüfuzunun ləkələnməsi hallarında 23-2-ci maddə ilə müəyyən edilən müdafiə vasitələri həmin müdafiənin xarakterinə və mahiyyətinə uyğun olduğu dərəcədə tətbiq edilə bilər. Məsələn mediada yayılan ləkələyici məlumatın təkzib edilməsinin tələb edilməsi vs.

4.3. Maddə 23-3. Fiziki şəxsin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ (təklif)

“Maddə 23-3. Fiziki şəxsin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ

23-3.1. Fiziki şəxsin şəxsi və ailə həyatı ilə bağlı hər hansı məlumatın toplanmasına, saxlanmasına, istifadəsinə və yayılmasına aşağıdakı hallar istisna olmaqla yol verilmir:

23-3.1.1. fiziki şəxsin özü tərəfindən ictimaiyyətə açıqlanmışdırsa;

23-3.1.2. bu Məcəllənin 23-1.3-cü maddəsində göstərilən hallarda.

23-3.2. Fiziki şəxsin şəxsi və ailə həyatı haqqında qanunsuz olaraq əldə edilmiş və ya istifadə edilən məlumat mediada və ya internet şəbəkəsində mövcud olarsa, həmin şəxs bu məlumatın silinməsinə, habelə onun sonrakı yayılmasının qarşısının alınmasını və (və ya) qadağan olunmasını tələb edə bilər.

23-3.3. Fiziki şəxsin şəxsi və ailə həyatı haqqında qanunsuz olaraq əldə edilmiş və ya istifadə edilən məlumat mülki dövriyyəyə daxil edilməsi məqsədilə hazırlanmış və ya mülki dövriyyədə olan sənədlərdə, videoyazılarda və ya digər maddi daşıyıcılarda mövcud olduqda, belə maddi daşıyıcıların nüsxələri həmin şəxsin tələbi ilə heç bir kompensasiya ödənilmədən məhkəmə qərarı əsasında dövriyyədən çıxarılmalı və məhv edilməlidir, bu şərtlə ki, belə maddi daşıyıcıların nüsxələri məhv edilmədən müvafiq məlumatın silinməsi mümkün olmasın.

23-3.4. Qanunla nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, fiziki şəxs onun şəxsi və ailə həyatı barəsində saxlanılan məlumatlarla tanış olmaq və onları əldə etmək hüququna malikdir.

23-3.5. Fiziki şəxs öldükdə onun şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnun müdafiəsi vərəsələri tərəfindən həyata keçirilir.”

Ümumi məlumat

4.3.1. Təklif olunan maddədə qanunla ayrı qayda nəzərdə tutulmamışdırsa, fiziki şəxsin razılığı olmadan onun **şəxsi və ailə həyatı ilə bağlı istənilən məlumatlarının** (fərdi məlumatları da daxil olmaqla) **məxfiliyi** müdafiə olunur. Qeyd edilməlidir ki, belə müdafiənin konstitusion əsasını Konstitusiyanın 12-ci maddəsi və 32-ci maddəsi, beynəlxalq hüquqi əsasını isə “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi” haqqında Avropa

²⁴⁵ Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 23-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 24 aprel 2020-ci il tarixli Qərarı.

Konvensiyasının “Şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ” (*Right to respect for private and family life*) adı altında 8-ci maddəsi təşkil edir.

- 4.3.2. Nəzərə alınmalıdır ki, şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ şəxsin əsas şəxsiyyət hüquqlarından birini təşkil edir və bu baxımdan 23-3-cü maddə 23-1-ci maddəyə münasibətdə **xüsusi norma** kimi çıxış edir. Sonuncu maddənin müddəaları isə şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ ilə bağlı münasibətlərə **subsidiar şəkildə** (yəni, 23-3-cü maddədə birbaşa tənzimlənməyən və ona zidd olmayan hissədə) tətbiq edilir.

23-3.1.-ci maddə üzrə

- 4.3.3. Təklif olunan maddə ilə müəyyən edilən ümumi qaydaya əsasən, fiziki şəxsin bir qayda olaraq şəxsi və ailə həyatı ilə bağlı istənilən məlumatlarının, o cümlədən fərdi məlumatların toplanmasına, saxlanmasına, istifadəsinə və yayılmasına **yol verilmir**.
- 4.3.4. Sözügedən maddənin mətnindəki “**istifadə**” sözü geniş mənada başa düşülməklə, istifadənin məqsədindən və formasından asılı olmayaraq, müvafiq məlumatlar üzərində aparılan bütün növ əməliyyatları ehtiva edir.

23-3.1.1-ci maddəsi üzrə

- 4.3.5. “Məlumatların ictimaiyyətə açıqlanması” dedikdə bir şəxsin şəxsi məlumatlarının digər bir şəxsə, təşkilata və ya quruma təqdim edilməsi və ya əlçatan hala gətirilməsi anlamına gəlir. Bu, məlumatların ötürülməsi, paylaşılması və ya digər üsullarla üçüncü tərəfə təqdim olunmasını əhatə edə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, fiziki şəxs tərəfindən ictimaiyyətə açıqlanmış sözügedən məlumatların toplanması, saxlanması, istifadəsi və yayılması beynəlxalq təcrübədə də²⁴⁶ nəzərdə tutulmuşdur.
- 4.3.6. Fiziki şəxs tərəfindən məlumatın ictimaiyyətə açıqlanması həmin məlumatın digər şəxslər tərəfindən istənilən məqsədlə istifadə edilə biləcəyi mənasına gəlmir. Belə ki, sözügedən məlumatların işlənməsi, yalnız məlumat subyektinin ictimailəşdirmə iradəsinə uyğun olmalıdır.²⁴⁷ Məsələn, vəkilin internet saytında əlaqə məlumatlarını açıqlaması, bu məlumatların yalnız peşə fəaliyyəti çərçivəsində onunla əlaqə saxlamaq məqsədilə istifadə olunmasına razılıq verdiyini göstərir. Lakin həmin məlumatların üçüncü şəxslər tərəfindən kommersiya məqsədləri üçün istifadəsi (məsələn, hər hansı xidmət və ya məhsulun reklam edilməsi üçün zəng edilməsi) sözügedən məlumatın açıqlanma məqsədindən kənara çıxır və vəkilin iradəsinə uyğun hesab edilə bilməz.

23-3.1.2-ci maddəsi üzrə

²⁴⁶ Məsələn, bax Avropa İttifaqının “Ümumi Məlumatların Qorunması Qaydaları”nın (*GDPR*) 9-cu maddəsinin 2-ci bəndinin (e) yarımbəndi; Avropa Parlamenti və Avropa Şurasının “Şəxsi məlumatların emalı ilə bağlı olaraq fərdi şəxslərin qorunması və belə məlumatların azad hərəkəti haqqında” 24 oktyabr 1995-ci il tarixli 95/46/EC sayılı Direktivin 8-ci maddəsinin 2-ci bəndinin (e) yarımbəndi.

²⁴⁷ Murat Volkan Dülger, *Kişisel Verilerin Korunması Hukuku*, İstanbul, Hukuk Akademisi Yayıncılık, 2019, s. 217.

4.3.7. Bu maddənin izahı ilə bağlı konsepsiya sənədinin 4.1.16-4.1.21-ci bəndlərinə bax.

23-3.2-ci maddə üzrə

4.3.8. Təklif edilən maddədə fiziki şəxsin şəxsi və ailə həyatı haqqında qanunsuz olaraq əldə edilmiş məlumat **mediada** və ya **internet şəbəkəsində** mövcud olduqda, onun sözügedən hüquqlarının qorunması üçün **xüsusi üsullar** təsbit edilir. Belə ki, fiziki şəxsin həmin məlumatların internet şəbəkəsindən **silinməsinə**, onun **sonrakı yayılmasının qarşısının alınmasını** və (və ya) **qadağan olunmasını** tələb etmək hüququ vardır. Məsələn, şəxs onun şəxsi həyatı ilə bağlı videonun sosial şəbəkədə (internetdə) yayıldığını gördükdə, pozulmuş hüququnun bərpası məqsədi ilə məhkəməyə müraciət edərək sosial şəbəkə operatoru tərəfindən həmin təsvirin müvafiq şəbəkədən silinməsinə tələb etməklə yanaşı həmçinin gələcəkdə də həmin operator tərəfindən icazəsiz yayılmasına qadağa qoyulmasını tələb edə bilər. Eyni zamanda, hüququ pozulmuş şəxs sözügedən videonun üçüncü şəxslər tərəfindən də sonrakı yayılmasının qarşısının alınması üçün operator tərəfindən əlavə mümkün tədbirlərin görülməsini tələb edə bilər (məsələn, videonun əks olunduğu faylların de-indeksasiyasının aparılmasını).

23-3.3-cü maddə üzrə

4.3.9. Təklif edilən maddəyə əsasən, fiziki şəxsin qanunsuz olaraq əldə edilmiş və ya istifadə edilən müvafiq məlumatları mülki dövriyyədə olan və ya dövriyyəyə buraxılması nəzərdə tutulan maddi daşıyıcılarda (məsələn, kitablar, jurnallar, CD-lər və digər daşıyıcılarda) mövcud olduqda, hüquqları pozulmuş şəxs məhkəmə vasitəsilə həmin **maddi daşıyıcıların dövriyyədən çıxarılmasını və məhv edilməsini** tələb edə bilər, bu şərtlə ki belə maddi daşıyıcıların nüsxələri məhv edilmədən müvafiq məlumatın silinməsi mümkün olmasın. Bu hallarda, hüququ pozulan şəxs, dövriyyədən çıxarılan və məhv edilən nüsxələr üçün hər hansı kompensasiya ödəmək məcburiyyətində deyil. Məsələn, bir yazıçı bir şəxsin qanunsuz olaraq əldə edilmiş şəxsi məlumatları əsasında roman yazıb nəşr etdirdiyi halda (romandakı məlumatlar şəxsin eyniləşdirilməsinə imkan verirsə) məhkəmə həmin kitabların dövriyyədən çıxarılaq məhv edilməsinə qərar verə bilər.

23-3.4-cü maddəsi üzrə

4.3.10. Təklif edilən 23-3.6-cı maddədə fiziki şəxsin onun şəxsi və ailə həyatı barəsində hər hansı üçüncü şəxsə saxlanılan (saxlanılma formasından asılı olmayaraq) məlumatlarla, o cümlədən ona aid fərdi məlumatlarla **tanış olmaq** və belə məlumatları **əldə etmək** hüququ təsbit edilmişdir. Nəzərə alınmalıdır ki, sözügedən hüquq mövcud qanunvericiliklə də tanınır (məsələn, "İnformasiya əldə etmək haqqında" Qanunun 38.5 və 38.6-cı maddələri, "Fərdi məlumatlar haqqında" Qanunun 7.1.3-cü maddəsi).

4.3.11. Həmçinin qeyd edilməlidir ki, maddənin mətnindən göründüyü kimi müvafiq məlumatlarla tanış olmaq və onları əldə etmək hüququnun həyata keçirilməsinə **qanunla məhdudiyətlər** qoyula bilər.²⁴⁸

23-3.5-ci maddəsi üzrə

4.3.12. Təklif edilən 23-3.5-ci maddədə fiziki şəxs öldükdə, 23-1-ci maddədə və 23-3-cü maddədə müəyyən edilmiş üsullarla onun şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnun müdafiəsinin həmin şəxsin **vərəsələri** tərəfindən həyata keçirilməsinin mümkünlüyü nəzərdə tutulmuşdur.

4.4. Maddə 23-4. Fiziki şəxsin təsvirinin və səsinin müdafiəsi (təklif)

“23-4-cü maddə. Fiziki şəxsin təsvirinin və səsinin müdafiəsi

23-4.1. Fiziki şəxsin təsvirinin, o cümlədən onun təsvir olunduğu fotoşəkilin, videoyazının və ya incəsənət əsərinin yayılmasına və sonrakı istifadəsinə aşağıdakılar istisna olmaqla yol verilmir:

23-4.1.1. fiziki şəxsin təsviri ictimaiyyət üçün açıq yerlərdə və ya kütləvi tədbirlərdə (yığıncaqlar, qurultaylar, konfranslar, konsertlər, tamaşalar, idman yarışları və bu kimi tədbirlər) aparılan çəkilişlər zamanı əldə edildikdə, bu şərtlə ki, həmin şəxsin təsviri əsas istifadə obyektı olmasın;

23-4.1.2. bu Məcəllənin 23-1.3-cü maddəsində göstərilən hallarda.

23-4.2. Fiziki şəxsin qanunsuz olaraq əldə edilmiş və ya istifadə edilən təsviri mediada və ya internet şəbəkəsində yayılırsa, həmin şəxs bu təsvirin silinməsinə, habelə onun sonrakı yayılmasının qarşısının alınmasını və (və ya) qadağan olunmasını tələb edə bilər.

23-4.3. Fiziki şəxsin qanunsuz olaraq əldə edilmiş və ya istifadə edilən təsviri mülki dövriyyəyə daxil edilməsi məqsədilə hazırlanmış və ya mülki dövriyyədə olan sənədlərdə, videoyazılarda və ya digər maddi daşıyıcılarda mövcud olduqda, belə maddi daşıyıcıların nüsxələri həmin şəxsin tələbi ilə heç bir kompensasiya ödənilmədən məhkəmə qərarı əsasında dövriyyədən çıxarılmalı və məhv edilməlidir, bu şərtlə ki, belə maddi daşıyıcıların nüsxələri məhv edilmədən müvafiq təsvirin silinməsi mümkün olmasın.

23-4.4. Fiziki şəxs öldükdə onun təsvirinin müdafiəsi, o cümlədən təsvirinin yayılmasına və sonrakı istifadəsinə razılığın verilməsi vərəsələri tərəfindən həyata keçirilir.

23-4.5. Bu maddədə müəyyən edilmiş qaydalar fiziki şəxsin səsinin müdafiəsinə də (belə müdafiənin xarakterinə və mahiyyətinə uyğun gələn dərəcədə) tətbiq edilir.”

Ümumi məlumat

4.4.1. İnsanın təsviri onun **şəxsi həyatının tərkib hissəsi** olmaqla²⁴⁹ onun şəxsiyyətinin əsas atributlarından birini təşkil edir və şəxsin unikal xüsusiyyətlərini göstərərək onu digər şəxslərdən fərqləndirir. Müasir dövrdə texnologiyanın sürətli inkişafı fonunda insan təsvirinin icazəsiz ələ keçirilməsi, ötürülməsi və ya istifadəsi olduqca asanlaşdığından, bununla bağlı

²⁴⁸ Məsələn, bax “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 38.5-ci maddəsi.

²⁴⁹ Öncü Arslan Gülay, Avropa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması Hakkı, Beta, 2011, İstanbul, s. 237.

şəxslərin hüquqlarının mühafizəsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu səbəbdən, bir çox ölkələrin (məsələn, Rusiya²⁵⁰, Fransa²⁵¹, Almaniya²⁵², İspaniya, İtaliya, İsveçrə, İngiltərə, Şotlandiya)²⁵³ qanunvericiliyində olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində də **fiziki şəxsin təsvirinə dair hüququn** (*right to one's image, droit à l'image*) müdafiəsi ilə bağlı normativ tənzimləmənin **ayrıca maddədə** olmaqla daha müfəssəl təsbit edilməsi təklif edilir. Burada əsas qayda ondan ibarətdir ki, hər bir şəxs öz **təsvirindən istifadəyə nəzarət etmək** hüququna malikdir və bununla əlaqədar şəxsin təsvirinin əldə edilməsinə, istifadəsinə və yayılmasına, bir qayda olaraq, yalnız həmin şəxsin **razılığı ilə** yol verilir.²⁵⁴

4.4.2. Nəzərə alınmalıdır ki, təklif edilən 23-4-cü maddə 23-1-ci (*Şəxsiyyət hüquqları*) və 23-3-cü (*Fiziki şəxsin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ*) maddələrə münasibətdə **xüsusi norma** kimi çıxış edir.²⁵⁵ Həmin maddələrin müddəaları fiziki şəxsin təsvirinin müdafiəsi ilə bağlı münasibətlərə **subsidiar şəkildə**²⁵⁶ tətbiq edilir.

4.4.3. *Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin* təcrübəsində də “şəxsin təsvirinin qorunması hüququ” tanınmaqla Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təsbit edilən **şəxsi həyata hörmət hüququ ilə birgə qiymələndirilir**.²⁵⁷ Məhkəmənin mövqeyinə əsasən, bu hüquq əsasən *şəxsin təsvirindən istifadəyə nəzarət hüququnu*, o cümlədən *təsvirin yayılmasını qadağan etmək imkanını* nəzərdə tutur.²⁵⁸ Həmçinin, Məhkəmə qeyd etmişdir ki, şəxsin təsvirindən istifadəyə nəzarət hüququnun müdafiəsi dövlətin Konvensiya ilə müəyyən edilmiş pozitiv öhdəliyini təşkil edir.²⁵⁹

23-4.1.1-ci maddə üzrə

²⁵⁰ Rusiya Mülki Məcəlləsinin 152.1-ci maddəsi.

https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/1de6cd3cbb386056a2ecd2c64ff087b13c8de585/ onlayn: 15.11.2025.

²⁵¹ Personality rights in European tort law / [edited by] Gert Brüggemeier, Aurelia Colombi Ciacchi and Patrick O'Callaghan., Cambridge University Press, 2010, p.16.

²⁵² Məsələn, Almaniyanın “İncəsənət və müəlliflik hüquqları haqqında” qanununun 22-ci maddəsi (“*Kunsturhebergesetz*”);

²⁵³ Personality rights in European tort law / [edited by] Gert Brüggemeier, Aurelia Colombi Ciacchi and Patrick O'Callaghan., Cambridge University Press, 2010, p. 571.

²⁵⁴ Personality rights in European tort law / [edited by] Gert Brüggemeier, Aurelia Colombi Ciacchi and Patrick O'Callaghan., Cambridge University Press, 2010, p. 571.

²⁵⁵ Şəxsin təsviri fərdi məlumatlardan birini təşkil edir.

²⁵⁶ Yeni, 23-4-cü maddə ilə birbaşa tənzimlənməyən və həmin maddənin müddəalarına zidd olmayan hissədə.

²⁵⁷ CASE OF VON HANNOVER v. GERMANY (No. 2) (*Applications nos. 40660/08 and 60641/08*), § 95, 96, <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-109029%22>; onlayn:12.09.2024.

²⁵⁸ CASE OF VON HANNOVER v. GERMANY (No. 2) (*Applications nos. 40660/08 and 60641/08*), § 96, <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-109029%22>; onlayn:12.09.2024.

²⁵⁹ CASE OF VON HANNOVER v. GERMANY (No. 2) (*Applications nos. 40660/08 and 60641/08*), § 72, <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-109029%22>; onlayn:12.09.2024.

4.4.4. Təklif edilən maddənin birinci cümləsində, fiziki şəxsin təsvirinin üçüncü şəxslər tərəfindən yayılması, habelə sonrakı istifadəsi ilə bağlı ümumi qayda müəyyənləşdirilərək qeyd olunan hərəkətlərə **bir qayda olaraq** yol verilmədiyi təsbit edilmişdir. Burada **“fiziki şəxsin təsviri”** anlayışı geniş mənada başa düşülməklə, şəxsin kimliyini birbaşa müəyyənləşdirməyə imkan verən istənilən təsviri, habelə təsvirin əks olunduğu istənilən daşıyıcını əhatə edir (məsələn, fotosəkil, videoyazı, incəsənət əsəri, video oyun fiquru, karikatura, kukla və s.).²⁶⁰ Təklif olunan maddədəki **“təsvirin yayılması”** ifadəsi də geniş təfsir olunmaqla, təsvirin hər hansı informasiya ehtiyatında, o cümlədən internet şəbəkəsində və mediada açıqlanması (yerləşdirilməsi) və ya hər hansı digər üsulla müvafiq təsvirlə şəxslərin tanış olmasına imkanın yaradılması kimi başa düşülməlidir. Maddənin mətnindəki **“sonrakı istifadə”** ifadəsi də geniş mənada başa düşülməklə, hər hansı şəxs tərəfindən yayılmış təsvirin üzərində, məqsədindən və formasından asılı olmayaraq, aparılan bütün növ əməliyyatları ehtiva edir.

23-4.1.1-ci maddə üzrə

4.4.5. Fiziki şəxsin təsviri **ictimaiyyət üçün açıq yerlərdə və ya kütləvi tədbirlərdə** aparılan çəkilişlər zamanı əldə edildikdə, bu şərtlə ki, bu cür təsvir əsas istifadə obyektini olmasın (23-3.1.2-ci maddə). Bu halda razılıq ona görə tələb edilmir ki, belə yerlərdə çəkilişin əsas məqsədi şəxslərin deyil, prosesin təsviridir. Həmçinin, belə hallarda hər bir iştirakçının ayrıca razılığını almaq və ya kütləvi fotolar çəkilərkən razılıq verməyən şəxslərin şəkili düşməsindən yayınmaq, habelə razılıq verməyən ayrı-ayrı fərdlərin kütlədən çıxarılmasını təmin etmək praktiki olaraq qeyri-mümkündür.²⁶¹ Nəzərə alınmalıdır ki, **şəxsi tədbirlərdə** (məsələn, ad günlər, toylar, yas mərasimləri və s.) əldə edilən təsvirlər bu istisnaya daxil deyil və həmin təsvirlərin yayılması üçün razılıq tələb olunur.²⁶² Bununla belə, dövlət və ya ictimai xadimlərin iştirak etdiyi şəxsi tədbirlərdə onların razılığı olmadan təsvirlərinin yayılması mümkün hesab edilir (təsvirdən ictimai maraq üçün istifadə edilməsi əsası ilə).²⁶³

23-4.1.1.2-ci maddə üzrə

²⁶⁰ Müqayisə üçün Alman hüquq doktrinasında məhkəmə təcrübəsində formalaşmış ümumi anlayışa əsasən “fiziki şəxsin təsviri” dedikdə “həmin təsvirdə fiziki şəxsə xas olan elə əlamətlərin əks olunması nəzərdə tutulur ki, həmin təsvir bənzərləri arasında olsa belə fiziki şəxsi tanıma qabiliyyətinə sahib olsun” (bax Grüneberg/Sprau, BGB § 823, Rn. 120, S. 1515 – Almaniya Mülki Məcəlləsinin Kommentariyası (əvvəlki Palandt), 83. Auflage 2024, C.H. Beck, München). Həmçinin, qrafika, karikatura, komik fiqurlar, kukla, video oyun fiquru, siluet, sikkə, skulptura və çap olunaraq film, televiziya və ya internet üzərindən reproduksiya olunmuş istənilən forma “fiziki şəxsin təsvirinə” daxil edilir (Wandtke/Bullinger/Fricke, Praxis Kommentar Urheberrecht, KUG § 22, Rn. 5, 6. Auflage 2022, C.H. Beck, München).

²⁶¹ Wandtke/Bullinger/Fricke, Praxis Kommentar Urheberrecht, KUG § 23 [Ausnahmen zu § 22], Rn. 39, 6. Auflage 2022, C.H. Beck, München.

²⁶² Wandtke/Bullinger/Fricke, Praxis Kommentar Urheberrecht, KUG § 23 [Ausnahmen zu § 22], Rn. 39, 6. Auflage 2022, C.H. Beck, München.

²⁶³ Wandtke/Bullinger/Fricke, Praxis Kommentar Urheberrecht, KUG § 23 [Ausnahmen zu § 22], Rn. 39, 6. Auflage 2022, C.H. Beck, München.

4.4.6. Bu maddənin izahı ilə bağlı Konsepsiya sənədinin 4.1.15-4.1.20-ci bəndlərinə bax.

23-4.2-ci maddə üzrə

4.4.7. Təklif edilən maddədə fiziki şəxsin razılığı olmadan onun təsviri mediada və ya internet şəbəkəsində yayıldığı halda, onun təsvirinin qorunması üçün **xüsusi üsullar** təsbit edilir. Bu üsulların tətbiqi ilə əlaqədar daha ətraflı bax Konsepsiya sənədinin 4.3.8-ci bəndindəki izaha.

23-4.3-cü maddə üzrə

4.4.8. Təklif edilən maddədə təsbit edilmiş hüquqi mexanizmin tətbiqi ilə əlaqədar daha ətraflı bax, Konsepsiya sənədinin 4.3.9-cu bəndindəki izaha.

23-4.4-cü maddə üzrə

4.4.9. Nəzərə alınmalıdır ki, fiziki şəxsin təsviri onun **ölümündən sonra** da qorunur və təsvirdən istifadəyə yalnız onun **vərəsələrinin razılığı** ilə yol verilir.²⁶⁴

23-4.5-ci maddə üzrə

4.4.10. Qeyd olunan maddədə fiziki şəxsin təsvirinin müdafiəsi ilə bağlı qaydaların fiziki şəxsin səsine də *mutatis mutandis*, yəni səsənin müdafiəsinin xarakterinə və mahiyyətinə uyğun tətbiq edilə biləcək dərəcədə şamil olunması müəyyən edilir.²⁶⁵

4.5. Maddə 23-5. Mənəvi zərərə görə kompensasiya (təklif)

“Maddə 23-5. Mənəvi zərərə görə kompensasiya

23-5.1. Fiziki şəxs şəxsiyyət hüquqlarının pozulması, o cümlədən maddi zərərin vurulması nəticəsində şəxsiyyət hüquqlarının pozulması ilə əlaqədar, habelə qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallarda vurulmuş mənəvi zərərə (fiziki iztirab və ya mənəvi sarsıntılara) görə kompensasiyanın ödənilməsinə tələb edə bilər.

23-5.2. Məhkəmələr tərəfindən mənəvi zərərə görə kompensasiyanın miqdarı müəyyən edilərkən ədalətlik və mütənəsiblik meyarları əsas tutulmaqla fiziki iztirab və mənəvi sarsıntıların xarakteri və dərəcəsi, zərərçəkənin fərdi xüsusiyyətləri, pozuntu törətmiş şəxsin maddi vəziyyəti, eləcə də diqqətəlayiq başqa amillər nəzərə alınır.

23-5.3. Fiziki şəxs öldükdə və ya sağlamlığına zərər vurulduqda, həmin şəxsin yaxınları onlara vurulmuş mənəvi zərərə görə kompensasiya ödənilməsinə tələb edə bilərlər.

²⁶⁴ Bu yanaşma xarici ölkələrin təcrübəsində də tətbiq olunur (məsələn, bax Rusiya Mülki Məcəlləsinin 152.1-ci maddəsinin 1-ci bəndinə, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/14c6c3902cfa17ab26d330b2fd4fae28e5cd059/ onlayn: 15.11.2025.

²⁶⁵ Fiziki şəxsin səsənin şəxsiyyət hüquqları çərçivəsində qorunması haqqında bax. Oğuzman, M. Kemal/Seliçi Özer/Özdemir-Oktay, Kişilər Hukuku, 19. n., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020, s. 197-199.

Həmin şəxslərin zərərçəkmiş şəxsə yaxınlıq dərəcəsi mənəvi zərəre görə kompensasiyanın miqdarı müəyyən edilərkən nəzərə alınır.”

23-5.1-ci maddə üzrə

- 4.5.1. İlk növbədə qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumu özünün “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 21 və 23-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 31 may 2002-ci il tarixli Qərarında mülki qanunvericilikdə şəxsiyyət hüquqlarının pozulması nəticəsində vurulmuş zərərin ödənilməsi ilə bağlı müddəaların natamam olduğunu müəyyən edərək Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə bununla əlaqədar qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsini tövsiyə etmişdir.
- 4.5.2. Təklif edilən 23-5.1-ci maddənin mətni Konstitusiya Məhkəməsinin həmin Qərarında, habelə “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 23-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 24 aprel 2020-ci il tarixli Qərarında və Ali Məhkəmənin “Mənəvi zərərin ödənilməsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında” 3 noyabr 2008-ci il tarixli Plenum Qərarında ifadə edilmiş mövqelər nəzərə alınaraq tərtib edilmişdir.
- 4.5.3. Nəzərə alınmalıdır ki, təklif olunan maddəyə görə şəxsin şəxsiyyət hüququnun pozulması özü-özlüyündə həmin şəxsə mənəvi zərərin vurulmasına dəlalət etmir. Mənəvi zərərin yaranması üçün zərərçəkən həmçinin pozuntu nəticəsində fiziki iztirab və ya mənəvi sarsıntı keçirməlidir.²⁶⁶ Yalnız qeyd olunan hər iki amil (şəxsiyyət hüququnun pozuntusu və bununla əlaqədar fiziki iztirabların və ya mənəvi sarsıntının keçirilməsi) olduğu halda, şəxsin mənəvi zərərlə bağlı tələbi təmin edilə bilər.
- 4.5.4. Həmçinin qeyd olunmalıdır ki, sözügedən maddədə “**kompensasiya**” deyildikdə mənəvi zərərin vurulmasına görə **pul şəklində olan təzminat** başa düşülür.

23-5.2-ci maddə üzrə

- 4.5.5. Təklif edilən 23-5.2-ci maddədə mənəvi zərəre görə kompensasiyanın məbləğini müəyyən edərkən məhkəmələr tərəfindən nəzərə alınmalı meyarlar və hallar göstərilmişdir. Belə ki, ilk növbədə məhkəmələr kompensasiyanın miqdarını hesablayarkən bütün diqqətəlayiq halları, o cümlədən psixoloji, sosioloji və iqtisadi amilləri **ədalətlik** və **mütənasiblik** meyarları baxımından qiymətləndirməlidir.
- 4.5.6. Mənəvi zərəre görə kompensasiyanın məbləği hesablanarkən məhkəmənin nəzərə almalı olduğu hallara münasibətdə isə qeyd edilməlidir ki, təklif olunan maddədə bəzi əsas hallar göstərilməklə (fiziki iztirab və mənəvi sarsıntıların xarakteri və dərəcəsi, zərərçəkənin fərdi

²⁶⁶ Şəxs tərəfindən fiziki iztirabın və ya mənəvi sarsıntının keçirildiyi, məsələn, sağlamlığa zərərin vurulması barədə tibbi arayış, psixoloqun rəyi, şahid ifadələri və digər vasitələrlə sübuta yetirilə bilər. Fiziki iztirabın və ya mənəvi sarsıntının keçirilməsi işin hallarından da aşkar ola və hər hansı əlavə sübut etmə tələb etməyə bilər (məsələn, ailə üzvünün ölümü nəticəsində şəxsin mənəvi sarsıntı keçirməsi).

xüsusiyyətləri, pozuntu törətmiş şəxsin maddi vəziyyəti²⁶⁷) diqqətəlayiq halların “**açıq siyahısı**” müəyyən edilmişdir:

i) **Fiziki iztirab və mənəvi sarsıntıların xarakteri və dərəcəsi** – Fiziki iztirab və mənəvi sarsıntının xarakteri dedikdə, zərərçəkənin hansı hüquqpozuntusuna (məsələn, döymə, zorlama, təhqir və s.) məruz qaldığı, zərərçəkmiş şəxsin hüquq pozuntusu zamanı davranışı (məsələn, hüquq pozuntusu törətmiş şəxsi təhrik etməsi), sağlamlığının pozulduğu müddət, əmək qabiliyyətinin itirilməsi, ambulator və ya stasionar müalicə ehtiyacı, əvvəlki həyat tərzinin itirilməsi kimi hallar nəzərdə tutulur. Fiziki iztirab və mənəvi sarsıntının dərəcəsi dedikdə isə, zərərçəkənin fiziki və mənəvi əzablarının intensivliyini (eləcə də hüquq pozuntusunun hansı intensivlikdə baş verdiyini), yəni bu əzabların nə qədər güclü, davamlı və şiddətli olduğunu göstərir.²⁶⁸

ii) **Zərərçəkənin fərdi xüsusiyyətləri** – Bu amil zərərçəkənin şəxsi xüsusiyyətlərini nəzərə tutur, o cümlədən yaşını, cinsiyyətini, sağlamlıq vəziyyətini, zərər çəkmiş şəxslə pozuntu törədən şəxs arasında münasibətlərinin mövcudluğunu, həyat tərzini, sosial və emosional vəziyyətini, peşəsini və fəaliyyəti növü ilə bağlı halları ehtiva edir.²⁶⁹

iii) **Hüquq pozuntusu törətmiş şəxsin maddi vəziyyəti** – Bu amil ondan ibarətdir ki, təyin edilən kompensasiya məbləği hüquq pozuntusu törətmiş şəxsin müflis olmasına səbəb olmamalıdır.²⁷⁰

23-5.3-cü maddə üzrə

4.5.7. Fiziki şəxsin ölməsi və ya sağlamlığına zərər vurulması nəticəsində üçüncü şəxslərə vurulmuş mənəvi zərəre görə kompensasiya tələb etmək hüququ Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 23-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 24 aprel 2020-ci il tarixli Qərarında tanınmışdır.

4.5.8. Qeyd olunan Qərara əsasən, bu hüquq ölmüş və ya sağlamlığına zərər vurulmuş fiziki şəxsin yaxınlarına məxsusdur. Təklif olunan maddədə də istifadə edilən “**şəxsin yaxını**” anlayışı Konstitusiyaya Məhkəməsinin izahına uyğun olaraq şəxsin yalnız “*ailə hüququ*”

²⁶⁷ Xarici doktrinada hesab edilir ki, mənəvi zərərin kompensasiyasının yalnız zərərin əvəzinin ödənilməsi deyil, həm də hüquqa zidd davranışın qarşısının alınması funksiyası var. Bu səbəbdən, mənəvi zərər vuran şəxsi eyni hərəkəti təkrarlamaqdan çəkəndirmək üçün tətbiq edilən kompensasiya məbləği onun maddi imkanları baxımından çəkindirici olmalıdır. Maestle, Tobias, Der zivilrechtliche Schutz vor sexuellen Belaestigung am Arbeitsplatz, Diss., Berlin, 1999, s. 132.

²⁶⁸ Rusiya Federasiyası Ali Məhkəməsi Plenumunun 15.11.2022-ci il tarixli qərarının 27-ci bəndi. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_431485/c3ae0e20f7f4bbbcd4796614b570b71c93f54d5e/#dst100060 onlayn: 31.04.2025.

²⁶⁹ Rusiya Federasiyası Ali Məhkəməsi Plenumunun 15.11.2022-ci il tarixli qərarının 28-ci bəndi. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_431485/c3ae0e20f7f4bbbcd4796614b570b71c93f54d5e/#dst100060 onlayn: 31.04.2025.

²⁷⁰ Oğuzman Kemal/Öz Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C2, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2014, s.275.

çərçivəsində qohumu deyil, ölmüş və ya sağlamlığına zərər vurulmuş şəxslə xüsusi bağlılığı ilə səciyyələnən, səmimi münasibətinin və mənəvi yaxınlığının olduğu, həyatında mühüm yer tutan, uzun müddət birgə yaşadığı və birgə təsərrüfat apardığı, ölümündən və ya sağlamlığına vurulan zərər nəticəsində həyat şəraiti dəyişmiş, həqiqətən fiziki iztirab və mənəvi sarsıntı keçirmiş insan mənasında başa düşülməlidir. “Şəxsin yaxını” termini “şəxsin qohumu” termini ilə eyniləşdirilməməlidir. Belə ki, şəxsin ölümü və ya sağlamlığına zərərin vurulması onun qohumları ilə yanaşı, həm də onun dostlarının, tanışlarının da mənəvi sarsıntı keçirməsinə səbəb ola bilər.

4.5.9. Beynəlxalq hüquq doktrinasında da şəxsin yaxınlıq əlaqəsi müəyyənləşdirilərkən analogi meyarların rəhbər tutulduğu qeyd olunmuşdur.²⁷¹ Belə ki, həmin meyarlardan biri *zərər çəkmiş şəxslə intensiv və davamlı münasibətin mövcud olmasıdır*²⁷². Sözügedən meyara əsasən şəxslər arasında mütəmadi ünsiyyətin, qarşılıqlı bağlılığın və davamlı sosial münasibətin olması onların yaxınlıq dərəcəsinin müəyyən edilməsində nəzərə alınır. Digər meyar *zərər çəkmiş şəxsin vəziyyətindən ciddi şəkildə təsirlənmə* meyarıdır²⁷³. Bu halda şəxsin zərər çəkmiş şəxsin ölümü, xəsarət alması və ya digər ağır vəziyyəti nəticəsində ciddi emosional və psixoloji sarsıntıya məruz qalması kimi faktorlar qiymətləndirilir. Bundan başqa, *zərər çəkmiş şəxslə eyni evdə yaşama və ya onun qayğısını üzərinə götürmə* meyarı da nəzərə alınır²⁷⁴. Belə münasibətlər şəxslər arasında gündəlik həyat və qarşılıqlı asılılıq əlaqələrinin mövcud olduğunu göstərdiyindən, onların yaxınlıq münasibətinin müəyyən edilməsində mühüm əhəmiyyət daşıyır.

4.5.10. Şəxsin yaxınları keçirdikləri mənəvi sarsıntı və iztirabın dərəcəsinə, zərərçəkmiş şəxsə yaxınlıq dərəcəsinə və digər amillərə müvafiq olaraq birgə və ya ayrı-ayrılıqda təzminat almaq hüququna malikdirlər.

²⁷¹ Saracoğlu, Ali Ata, Ağır Bedensel Zərər Veya Ölüm Halində Zərər Görenin Veya Ölenin Yaxınlarının Manevi Tazminat Talebi, Ankara, yüksek lisans tezi, 2026, s.70, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=KQgdn9H3uVnWeb15j2W4h8_DB2RNGIOkWgmovyl9juxU3RQSZvYstjQwVksN8Cx onlayn: 15.05.2025.

²⁷² Saracoğlu, Ali Ata, Ağır Bedensel Zərər Veya Ölüm Halində Zərər Görenin Veya Ölenin Yaxınlarının Manevi Tazminat Talebi, Ankara, yüksek lisans tezi, 2026, s.70, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=KQgdn9H3uVnWeb15j2W4h8_DB2RNGIOkWgmovyl9juxU3RQSZvYstjQwVksN8Cx onlayn: 15.05.2025.

²⁷³ Saracoğlu, Ali Ata, Ağır Bedensel Zərər Veya Ölüm Halində Zərər Görenin Veya Ölenin Yaxınlarının Manevi Tazminat Talebi, Ankara, yüksek lisans tezi, 2026, s.73, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=KQgdn9H3uVnWeb15j2W4h8_DB2RNGIOkWgmovyl9juxU3RQSZvYstjQwVksN8Cx onlayn: 15.05.2025.

²⁷⁴ Saracoğlu, Ali Ata, Ağır Bedensel Zərər Veya Ölüm Halində Zərər Görenin Veya Ölenin Yaxınlarının Manevi Tazminat Talebi, Ankara, yüksek lisans tezi, 2026, s.76, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=KQgdn9H3uVnWeb15j2W4h8_DB2RNGIOkWgmovyl9juxU3RQSZvYstjQwVksN8Cx onlayn: 15.05.2025.

4.5.11. Həmçinin yaxınlıq dərəcəsi ilə əlaqədar qeyd edilməlidir ki, zərərçəkmiş şəxsin yaxınlarının hadisədən fərqli dərəcədə təsirlənə bilməsi hüquq doktrinasında mənəvi zərərə görə kompensasiya məbləğinin də həmin təsirlənmə səviyyəsinə uyğun müəyyən edilməli olduğu yanaşmasını formalaşdırmışdır²⁷⁵. Belə ki, İsveçrə hüquq doktrinasında yaxın şəxslərin mənəvi bağlılıq dərəcəsinə uyğun olaraq kompensasiyanın müəyyən edilməsi məqsədlə “Dərəcələndirmə nəzəriyyəsi” irəli sürülmüşdür. Həmin nəzəriyyəyə əsasən, baş vermiş hadisədən ilk növbədə və ən ağır şəkildə şəxsin həyat yoldaşının, daha sonra valideynlərinin, üçüncü növbədə isə uşaqlarının təsirləndiyi qəbul edilir. Zərərçəkmiş şəxsin nişanlısının və bacı-qardaşlarının, eləcə də digər yaxınlarının kompensasiya tələbləri isə hər bir işin konkret hallarına uyğun olaraq qiymətləndirilir²⁷⁶.

²⁷⁵ Saracoğlu, Ali Ata, Ağır Bedensel Zarar Veya Ölüm Halində Zarar Görenin Veya Ölenin Yaxınlarının Manevi Tazminat Talebi, Ankara, yüksek lisans tezi, 2026, s.142,
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=KOgdn9H3uVnWeb15j2W4h8_DB2RNGIOkWgmovyl9juxU3RQSZvYstjQwVksN8Cx onlayn: 15.05.2025.

²⁷⁶ O. G. Antalya, Manevi Zararın Belirlenmesi, s. 245- 246 (Saracoğlu, Ali Ata, Ağır Bedensel Zarar Veya Ölüm Halində Zarar Görenin Veya Ölenin Yaxınlarının Manevi Tazminat Talebi, Ankara, yüksek lisans tezi, 2026, s.143, istinad 519-dan birbaşa
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=KOgdn9H3uVnWeb15j2W4h8_DB2RNGIOkWgmovyl9juxU3RQSZvYstjQwVksN8Cx onlayn: 15.05.2025.